

Handelingen van het
Genootschap voor Geschiedenis

GESTICHT ONDER DE BENAMING

Société d'Emulation

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKSCH TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL LXXXII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1939

Aflevering 1-2

BRUGGE
DRUK. A. VAN POELVOORDE, BEENHOUWERSSTRAAT, 39

1939

Handelingen van het
Genootschap voor Geschiedenis

GESTICHT ONDER DE BENAMING

Société d'Emulation

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJSCH TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL LXXXII VAN DE VERZAMELING

JAAR 1939

BRUGGE
DRUK. A. VAN POELVOORDE, BEENHOUWERSSTRAAT, 39
1939

ANNALES
DE LA
Société d'Emulation

DE BRUGES

REVUE TRIMESTRIELLE
POUR L'ÉTUDE
DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS
DE LA FLANDRE

TOME LXXXII DE LA COLLECTION

ANNÉE 1939

BRUGES
IMP. A. VAN POELVOORDE, BEENHOUWERSSTRAAT, 39.
1939

HET WEEZENGELD IN DE BRUGSCHE STADSFINANCIEN VAN DE MIDDELEEUWEN. (1)

In de oudstbewaarde stadsrekening van Brugge, loopende van 15 October 1281 tot 14 October 1282, vormt het weezengeld een bijzonder kapittel, zoowel in de ontvangsten als in de uitgaven (2). Eenerzijds werden 6.464 lb. par. door de weezen en hunne voogden in de stadskas gestort; anderzijds bedroegen de uitgaven van weezengelden het totaal van 8.578 lb. par. Het derde deel van de rekening, namelijk de stadsschulden, bevat hoofdzakelijk 49.056 lb. par. aan de weezen verschuldigd.

Bij nader onderzoek van het kapittel van de betalingen aan de weezen, lezen we dat, op tweede Juni 1282, aan de weeskinderen van Nicholaus Ghiselin en Ave-soete van Ardenburgh, de interest van acht jaar veruitbetaald werd, dus van een kapitaal dat negen jaar vroeger, hetzij in 1274, bij de stad werd geplaatst (3).

---

1) Het is mij een aangename plicht mijn oprechten dank te zeggen aan mijn meester, den heer H. VAN WERVEKE, professor aan de Gentsche Universiteit, die mij bij het opstellen van dit artikel met raad ter zijde stond, en aan den heer JOS. DE SMET, adjunct-conservator van het Rijksarchief te Brugge, die met een buitengewone bereidwilligheid mij zijn handschrift van de stadsrekeningen ter hand stelde.

2) *Receptum de orphanis... Extradatum orphanis...*

3) R. 1281-1282, *Extradatum orphanis*, n° 144: "Item, secunda die junii, orphan. Nicholai Ghiselins, ex Avesoeta de Ardenburgh, pro octo annis: 410 lib. 5 d. "

Dit is overigens geen alleenstaand feit. Er zijn immers nog andere posten, in die rekening en in deze van 1284 vooral, waar we de stad het kroos op weezengeld van verschillende jaren ver zien verleenen.

Verder in de oudste rekening van het Sint-Janshospitaal, dat onder de weezen werd gerekend, vernemen we dat het hospitaal in de stadskas op het belfort, waar de weespenningen verzameld werden (1), 303 1/2 lb. par. heeft gestort (2). Welnu die rekening is volgens L. GILLIODTS-VAN SEVEREN van vóór 1277 (3).

Die 303 1/2 lb. vormen ook wellicht de eerste som die deze stichting bij de stad belegde, want het bedrag van het weezengeld aan het hospitaal verschuldigd in 1282, is nog maar van 750 lb. (4), hetgeen laat veronderstellen dat het de volgende jaren maar weinig penningen bij de stad heeft uitgezet.

Uit al die gegevens mogen we dus besluiten dat de financieele betrekkingen tusschen voogdij en stadskas te Brugge in den loop van de XIIIe eeuw zijn begonnen.

* * *

Te Brugge werden alle beschikbare penningen van de weezen, welk ook hun oorsprong was, onder den naam van *bona orphanorum* of weezengeld, aan de stad toevertrouwd. Het waren, bij voorbeeld, de gereede gelden in de openstaande nalatenschappen der ouders gevonden, de verkoopprijs van onroerende (5) en meu-

1) R. 1305-1306, II, f° 19, n° 1: "Coppine Trevijn in rabate van dat men hem schuldech es ten belefroite, als weese: 6 lb.,"

2) R. *Sint-Janshospitaal*, 1276: "Nos posuimus apud beelfroet: 303 1/2 lb. parisis."

3) *Encore l'hôpital Saint Jean à Bruges. Ses premiers comptes. La Flandre*, t. VI, bl. 267, in nota.

4) R. 1281-1282, *Debitum orphanis*.

5) R. 1298, f° 37, n° 2: "Item, debet villa Johanni de Ware et Griele filie Walteri Scinkels quam genuit ex filia Georgii: 75 lib., que restant solvende de domo comparata ad opus magistri Johannis de Menino, exinde debent 10 lib. 17 s. 2 d. et... pro arreragio fundi dicte domus quas villa solvit pro ipsis

bilairc goederen, de opbrengst van afgeloste renten (1) en schuldvorderingen (2), verder geldsommen als gift (3) of vergoeding (4) ontvangen of voortkomende van wereldlijke formortuur (5) en later verkregen erfenissen, en die, na aftrek van de eventueele schulden, bij de stad werden uitgezet.

Het bestaan van een weezenkas, waarin de penningen werden geplaatst in afwachting ze in de stadskas terug te storten is een ongegronde onderstelling van

---

scilicet Waltero Danwilt: 7 lib. 15 s. 3 d. Item, heredibus Walteri Goederix: 58 s. 3 d. Item, heredibus Nicholai Ostkins: 44 d. premissa discomputationis remanet villa debens Johanni de Ware et Griele filie Walteri Scinkels predictis: 64 lib. 34 d. (que Petrus debet scribi sub nomine dicte Griele et addi pecunie sibi tanquam orphano debite). „

1) *Weezenboek* 1340-1341, *Lyfrente*, f° 5 v°, n° 12: “ Jacob Vinne, filius Jacobs Vinnes: 108 lb. 15 s., vanden welken alle die achterstellen, die Jacob vors. int jaer 37° toe behorden, waren bachten in den bouc ghescreven met sinen andren weesegehelde, ende doe was hem syn chaerter vul betaeld. Ende van tiden verleden so es men hem sculdich van achterstellen: 157 lb. 10 s. Solutum anno 40°: 20 lb. Item, anno 41: 20 lb.

2) R. 1299, *Villa debet ea que sequuntur*, f° 68 v°, n° 3: “ Item, Laurentio, filio Clementis de Wendun ex Heylsoeta de Houtawe: 44 lib. 6 s. 8 d. (scriptum sunt hec summe sub nominibus eorumdem in rotulo computationis orphanum facte in Nativitate Domini anni XCIX). „

3) R. 1282, *Debitum orphanis*, n° 177: “ Item, in vigilia Decolationis, orphan. Oliveri Sceppers, ex Maria filia Theodorici de Leia, de elemosina: 37 lb. „. Cf. R. 1294-1295, f° 2. n° 5.

4) R. 1290, *Extradatum commune*, f° 29, n° 3: Item, cum Willemus, filius Willemani de Houtawe, fuisset vulneratus in expeditione comitis ante Middelburg et exinde mortuus fuerit, scabini contulerunt Betkine et Grielekine, orphanis dicti Willelmi, ex Griela, filia Jacobi Lieiard: 32 lib., que pecunia reservabitur tanquam pecunia orphanum in manibus burgimagistrorum et exinde solvetur ipsis lucrum quolibet anno in Nativitate Beati Johannis Baptiste pro ipsorum sustentatione et si decesserint absque legitimis heredibus ex sua carne, dicta pecunia revertetur ad villam. „. Cf. R. 1299, f° 2 v°, n° 8.

5) R. 1285, *Debitum orphanis*, f° 21 v°, n° 11: “ Tunc, orphan. Theodorici de Leia, venientes ex formortura: 18 1/2 lb. „. Cf. R. 1292, f° 41, n° 14; R. 1294, f° 2, n° 8.

L. GILLIODTS-VAN SEVEREN (1). In de rekeningen wordt immers uitdrukkelijk gezegd dat het weezengeld rechtstreeks in de stadskas terecht kwam (2).

Het buitengewoon groot aantal weeskinderen dat aangeschreven staat schijnt te bewijzen dat deze beleggingen, voor alle gegoede weezen van de poorters van Brugge, verplichtend waren.

In de rekening van 1282, bij voorbeeld, zijn er reeds 234 posten en in deze van 1299 niet minder dan 554 items van weezenschulden opgeteekend.

Hetzelfde jaar werden er tot 90 nieuwe sommen van de weezen ontvangen. Sommige uittreksels uit de stadsrekeningen moeten overigens ook in den zin van de verplichte belegging uitgelegd worden (3).

Dit had nochtans niet noodzakelijk het zetten op weesrente voor gevolg. Alhoewel het in de meeste gevallen gebeurde, was het evenwel ook toegelaten voor de minderjarigen erf- en lijfrenten bij de stad aan te koopen. Diensvolgens treft men in de gemeentereke-

1) *Encore l'hôpital Saint-Jean à Bruges*, La Flandre, t. VI, bl. 364.

2) R. 1288, *Hec debentur orphanis...*, f° 36, n° 16: "Item, orphan. Andree Tinctoris: 93 lib. 9 s. 4 d. (Item, addentur 4 lib. 12 s. que posite fuerunt *penes villam* circa festum Beati Johannis). „

R. 1300, r° f° 7, n° 11: "Item, sabbato post Epyphanie Domini, Jacobo Vos pro Philippo de Paele pro parte ipsum contingente in pecunia *penes villam* sub nominibus orphanum Johannis Wandelards deposita et ad ipsum Philippum per mortem sororis sue uxoris dicti Johannis Wandelards devoluta: 143 lib. 15 s., per litteras domini Johannis Lauwards ballivi et dicti patris. „

R. 1290, *Hec debentur*, f° 61, n° 12: "Item, cum hospitale de Potteria, tanquam orphanum deposuit in manibus burgimagistrorum: 50 lib., pro quibus... enz.

3) R. 1290, *Hec debentur orphanis...*, f° 46, n° 4: "Item, Moenekino, Hannekino, Marikine et Nietkine, orphanis Symonis Vogherars, ex filia Johannis Christiaens: 138 lib. 11 s. 8 d., sub ea conditione, quod villa debet eisdem orphanis *aliam pecuniam sibi debitam*. „

ningen rentehouders onder de weezen (1) en tevens ook minderjarigen in het kapittel van de lijfrenten aan (2).

Sommige weeskinderen komen overigens onder de twee rubrieken én van de weezen én van de lijfrenten voor. (3)

Het waren de deelmannen, ondergeschikte magistraten aan wie de boedelverdeelingen waren toevertrouwd, die met het uitzetten van het gereede geld van de minderjarigen bij de stad belast waren (4). Ook de voogden eenmaal aangesteld hadden dezelfde

1) R. 1290, *Hec debentur orphanis...*, f° 46, n° 5: "Item, Clai-kino, naturali orphano Walteri Bruisch: 82 lib. 15 1/2 s., tali conditione opposita quod idem Walterus recipiet ad vitam suam lucrum de dictis denariis, ipso vero mortuo, idem orphanus recipiet lucrum ad vitam suam, eo vero decedente absque legitimo herede carnis sue, erit pecunia ville Brugensis."

2) R. 1288, *Receptum pro redditibus ad vitam venditis*, f° 3 v°, n° 7: "Item, pro 3 lib. redditus debitis Christine, orphane Gerardi Porters, in nativitate Domini, ad vitam suam: 24 lib.,"

Cf. *Ibidem*, n° 8; *Memorial van der stede schulden anno 1293, 1293-1301*, f° 18, n° 11.

3) R. 1294, *Hec debentur orphanis...*, f° 43 v°, n° 8: "Item, Katerine orphane Symonis Brumans ex filia Johannis Bloetkins dicta de Casehuse: 247 lib."

Cf. R. 1294-95, f° 6, n° 10: "Item, tunc pro 18 lib. redditus ad vitam Katerine filie Symonis Brumans ex filia Johannis Bloetkins dicta de Casehuse venditis et solvendis ut supra: 142 lib."

Cf. R. 1297, *Hec debentur orphanis...*, f° 7 v°, n° 10: "Item, Katerine orphane Symonis Brumans, ex filia Johannis Bloetkins dicta de Casehuse: 26 lib. 12 s. 5 d."

Cf. R. 1298, *Hec debentur infra villam Brugensem, pro redditu ad vitam*, f° 49a, n° 12: "Item tunc Katerine filie Symonis Brumans ex filia Johannis Bloetkin ad vitam suam: 18 lib."

4) GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.), *Coutume de la ville de Bruges*. (2 t., *Rec. anc. cout. Belg.*, Bruxelles, 1874-1875) t. I, p. 327: "...macht... wettelike te deelne, te handelne ende te vereffene van allen verstervenessen," en bl. 335-336 "...souden deelmans siin deel bij rade van enen van sinen naesten maghen nemen ende legghent in schepenen handen... iof het ware weesekine goed, dat boven dien soude bliven van dat hij scouldich ware, te bringhene naer dien dat deelmans bij der goeder waerhede verstaen mochten,"

opdracht, naarmate ze over de penningen van hun pupillen kwamen te beschikken.

Bij het beleggen van weezengeld werd de erfopvolging en het vruchtgebruik van de geldsom, volgens den wil van den erflater, geregeld. Men treft, bij voorbeeld, in de stadsrekeningen talrijke posten aan, waar een wees als erfgenaam aangewezen wordt met de bepaling dat, indien hij zonder wettelijk hoir kwam te sterven, de som aan een bepaald persoon zou komen (1). Dit was vooral het geval voor onwettige kinderen (2), om het bastaardijrecht te voorkomen (3).

De weespenningen werden door beide burgemeesters, oppervoogden van de weezen, en door stadsbeambten geïnd en op het belfort in de gemeentekas gestort (4).

---

1) R. 1298, *Hec debentur orphanis...*, f° 12 v°, n° 2: "Item, Matheo orphano Gerardi Brunen ex Adelisa uxore sua: 28 lb. 12 s., tali conditione quod si ipse decedat sine legitimo herede sue carnis quod dicta pecunia cedet heredibus Johannis Brunen fratris dicti Gerardi."

2) R. 1291, *Receptum ab orphanis*, f° 2 v°, n° 2: "Item, sabbato post octavam Purificationis, a Martino et Hannekino, naturalibus orphanis Martini Bradenheex: 100 lb.; quem Martinum genuit ex Margharetta Egidii Everbouds de Dam, et quem Johannem genuit ex Maria, filia Johannis de Wastcapella, et est talis conditio apposita quod si dicti orphani decederent sine legitimis heredibus sue carnis, dicta pecunia devolvetur ad heredes legitimos dicti patris, uno vero ex eis decedente alteri accesserit dictam pecuniam."

3) GILLIODTS (L.), *Coutume de la ville de Bruges*, t. I, n° XII, bl. 256-257.

4) R. 1294-1295, *Ontvangsten*, f° 6, n° 27: "Item, in Nativitate Beati Johannis Baptiste a Johanne, Weitino, Lamsino, Nicholao, Maria, Gertrude, Oliva et Katerina, orphanis Johannis Bonins filie Lamberti ex Oliva Maraels: 964 lib. 19 d." (a).

n° 28: "Item, tunc ab eisdem per manus Walteri filii Adelise: 200 lib." (b).

n° 29: "Item, tunc ab eisdem: 229 lib. 9 s. 9 d." (c).

n° 30: "Item, tunc ab eisdem: 573 lib. 15 s. 8 d." (d).

n° 31: "Item, tunc ab eisdem: 162 lib." (e).

n° 32: "Item, tunc ab eisdem: 800 lib." (f).

n° 33: "Item, sexta post Laurentii ab eisdem per manus Martini de Ruga: 80 lib.; de quibus discomputati fuerunt 21 1/2 s. pro eo quod recepte fuerunt post Nativitatem Beati Johannis

Daar de stad zich voor de belegde penningen steeds aansprakelijk stelde, bestond er geen bezwaar om ze voorloopig als stadsgeld aan te merken (1), ten einde zodoende het tekort van de thesaurie te vermindern.

Op de als weezengeld uitgezette kapitalen verleende de stad een kroos van tien per cent (2). Deze interest werd oorspronkelijk ieder jaar, op den vervaltijd van de belegging (3) door de burgemeesters (4) en schepe-

Baptiste scripte sunt recepte in Nativitate Beati Johannis computatis dictis 21 1/2 s. : 78 lib. 18 1/2 s. et sic debet scribi in libro cum aliis denariis ipsis tunc debitis. „

Er staat in marge van (a) tot (c) : “ Per Deinard „ ; naast (d) “ Per Bollard „ ; naast (e) “ Per Tor „ ; naast (f) “ Per Burgimagistros. „ Van (a) tot (f) : “ Summa hujus : 2929 lib. 7 s. „

Welnu Johannes Deinard, Jacobus de Turre en Egidius Bollard waren toen stadsbeambten. Cfr. R. 1294, f° 1 : “.... existentibus etiam ibidem Johanne Deinard, Jacobo de Turre, Egidio Bollard et Willelmo Coco, servientibus ville. „

1) R. 1292, *Solutum orphanis...*, f° 15 v°, n° 1 : “ Item, Jacobo Pater Noster in diminutionem debiti quod villa debet Johanni de Stene : 17 lib. „

R. 1300, *Uitgaven*, f° 2 v°, n° 3 : “ Item, in die Pauli, remansit Deinardus debens ville omnibus computatis : 144 lib. 15 s. 3 d. ; item debet pro liberis Willelmi de Stadis : 12 lib. ; item debet ville pro orphanis Johannis Ducis : 50 lib. ; item debet pro Maria Lievaerds : 67 1/2 lib. ; item pro Matheo orphano Mathei Vinnes : 13 lib. 4 s. ; item debet pro Roberto Vinne : 90 lib. ; item debet ville : 784 lib. 14 s. 1 d. ; que pecunia sibi deliberata fuit ex cista, hoc est in summa : 1.162 lb. 3 1/2 s. „

2) *Weezenschulden*, 1292-1293, f° 1, n° 1 : “ Item, Johanni, Petro et Katerine, orphanis Johannis de Mons, ex Edella, sorori Egidii Vos : 44 lib. ; pro lucro : 4 lib. 8 s. ; tunc addite fuerunt. „

3) R. 1284, *Receptum ab orphanis*, f° 1, n° 15 : “ Item, in octava Beati Martini [18 November], a Griela orphana relicte Malins, ex Johanne Colve : 10 lib. „ Cf. R. 1285, *Extradatum orphanis*, f° 14, n° 22 : “ Item, in vigilia Katerine [24 November], Griele, orphane Celie Malins, ex Johanne Colve, de lucro, pro termino Martini : 20 s. „

4) *Weezenschulden*, 1292-1293, f° 3, n° 1 : “ Item, Nicholao, orphano Jacobi Vedekins, ex filia Morghendoet : 22 lib. ; eidem pro lucro per burgimagistros : 44 s. ; hoc est 24 lib. 4 s. „

nen (1) aan één of aan de beide voogden uitbetaald. Sedert 1287 echter, klaarblijkelijk om de comptabiliteit te vereenvoudigen, werden de weezen alleen nog met Kerstdag en Sint Jan-Baptista vergolden. In de stadsrekening van 1287-1288 is immers de rubriek van de weezenschulden voor de eerste maal opgesteld als volgt:

Hec debentur orphanis in die Nativitatis Domini (f° 33).

Hec debentur orphanis in die Nativitatis Beati Johannis (f° 37).

In plaats van de vroegere formule: *Debitum orphanis*.

Men kwam tot deze oplossing met den interest tot op een van de halfjaarlijksche termijnen uit te betalen of te kapitaliseeren. Sindsdien bleef deze methode stelselmatig aangewend worden: voor alle nieuw ontvangen weezenkapitalen werd de interest van af de week van de belegging tot op den volgenden vervaltijd gerekend, bij het belegd numerair gevoegd en die nieuwe som in de stadsschulden vermeld.

Zoo ontstond er een derde rubriek in de stadsschulden die betrekking had op de weezen en waaronder gerangschikt stonden de sommen waarvoor men reeds het wekelijksch kroos tot het eerstkomend betalings-termijn bijgerekend had. Deze rubriek luidde in de stadsrekening van 1287-1288 als volgt:

Hec debentur orphanis in die Nativitatis Domini, et non solvetur nec debebitur exinde lucrum ante Nativitatem Domini anni LXXXIX (f° 36 v).

Al de posten van dit hoofdstuk vindt men natuurlijk ook onder den titel *Receptum ab orphanis* terug, waar de primitief belegde som aangeschreven staat (2).

1) R. 1290, *Solutum orphanis...*, f° 16, n° 6: "Willelmo, filio magistri Symonis cyrurgici, pro lucro et parte principalis per scabinos: 110 lib. "

2) R. 1287-1288, *Receptum ab orphanis*, f° 3, n° 4: "Item, in vigilia Mathei [20 September], a Betkina, orphana Johannis Stekels, ex Elisabeth, filia Gabrielis Wulfs: 78 lb. 10 s. "

Cf. *Ibidem*, *Hec debentur orphanis in die Nativitatis Domini, et*

Wanneer de voogden dit verlangden werd deze interest van enkele weken bij den eerstkomenden vervaltijd uitbetaald. Men mocht ook naar goeddunken van het eene betalingstermijn naar het andere overgaan (1).

Op Kerstdag en Sint Jan werden voortaan de weeskinderen opgeklonken (2). Wanneer de voogden, die ze vertegenwoordigden, zich niet aanboden, werd de interest stelselmatig gekapitaliseerd (3). Dit gebeurde, bij voorbeeld, bij de afwezigheid van den wees (4) en vooral voor rijke weeskinderen, van wie het inkomen grooter was dan de behoeften.

---

non solvetur nec debetur exinde lucrum ante Nativitatem Domini anni LXXXIX, f° 36 v°, n° 12: "Item, Betkine, orphane Johannis Stekels, ex Elisabeth, filia Gabrielis Wulfs: 80 lb. 4 s. 9 d., enz.

1) R. 1290, *Hec debentur orphanis...*, f° 42, n° 9: "Item, Wilhelmo, orphano ejusdem magistri Symonis: 200 lb. Vacat. Nichil ei debetur hic, quia terminus mutuatus est."

2) R. 1306, *2de deel*, f° 17, n° 7: "Item, den clinkers die clincten wedewen ende wesen te comene te Zeghards omme hare rente te rekene: 6 s."

3) R. 1284, *Receptum ab orphanis*, f° 1, n° 17: "Item, in vigilia Clementis, ab orphan. Egidii Bonins de termino Johannis, marcii et augusti, de lucro: 192 lib. 19 s. 7 d."

4) R. 1285, *Receptum ab orphanis*, f° 2, n° 3: "Item, octava idus marcii [8 Maart], a Coppino orphano Jacobi Boefs, ex Helsota filia Macharii: 25 lib."

R. 1288, *Hec debentur orphanis...*, f° 38, n° 1: "Item, Coppino orphano Jacobi Boefs: 34 lib. 2 s."

R. 1290, *Hec debentur orphanis...*, f° 48 v°, n° 11: "Item, Coppino orphano Jacobi Boefs: 41 lib. 5 s. 2 1/2 d."

R. 1291, *Hec debentur orphanis...*, f° 43 v°, n° 6: "Item, Coppino, orphano Jacobi Boefs: 45 lib. 7 s. 8 1/2 d."

R. 1292, *Hec debentur orphanis...*, f° 40 v°, n° 11: "Item, Coppino orphano Jacobi Boefs: 49 lib. 18 s. 5 1/2 d."

R. 1294, *Hec debentur orphanis...*, f° 47, n° 4: "Item, Coppino orphano Jacobi Boefs: 57 lib. (Ignoratus est a 14 annis citra aut mortuus sit vel vivus) "

R. 1298, f° 9 v°, n° 9: "Item, Coppino, orphano Jacobi Boeves. 83 lib. 8 1/2 s., et non sint in patria (?) ut debentur a 18 annis citra "

R. 1299, *Hec debentur orphanis...*, f° 42 v°, n° 10: "Item, Coppino orphano Jacobi Boeves: 91 lib. 15 s. 4 d. et non sint in patria (?) ut dicitur a 20 annis citra." enz.

De samengestelde interestrekening werd dus regelmatig gebruikt te Brugge in de XIIIe eeuw.

Om in buitengewone uitgaven te voorzien, konden de weezen hun penningen bij den magistraat opeischen. Zoo in 1292, wanneer er een gedwongen leening zonder interest « *pro expeditione Comitum* » werd uitgeschreven, moesten ook sommige gegoede weeskinderen geld voorschieten. Het bedrag waarvoor men ze aansloeg was aanzienlijker dan het kroos van een geheel jaar. Het werd aan de weezen uitbetaald en van de belegde gelden afgetrokken (1). Andere redenen van buitengewone uitgaven worden somtijds aangegeven als, bij voorbeeld, het aankopen van een paard (2), een boete (3), een ziekte (4).

Zulkdanige gedeeltelijke terugbetalingen waren vooral talrijk omtrent de meerderjarigheid. Tot op dit oogenblik bleven de minderjarigen van eenzelfde familie gewoonlijk in onverdeeldheid, hetzij onderling (5),

1) R. 1292, *Hec debentur orphanis*, f° 37 v°, n^r 7: " Item, Philippo, orphano Lamsini de Zieselee, ex Maria de Dudsele: 190 lib. dumtaxat. Inde solutum eidem, pro expeditione Comitum, circa Bernabe: 20 lib. et debent scribi in computatione in Nativitate Beati Johannis „. Cf. f° 40 v°, n^r 13; f° 42 v°, n^r 3.

2) R. 1292, *Solutum orphanis*, f° 15 v°, n^r 2: " Item, Matheo de Laie, de denariis Moenekini, fratris sui orphani, pro equo comparando ad opus sui, per scabinos: 40 lib. „

3) R. 1312-1313, *Huut ghegheven den weesen*, f° 46 v°, n^r 6: " Vromonde, Jans wese metten Eye, in minderinghen van sinen weseghelde, van dat hi ghepoint was van woekerne: 15 lb. „

4) R. 1292, *Solutum orphanis*, f° 15, n^r 20: " Item, cuidam ceco orphano Andree Liebards tinctoris, de denariis in Nativitate Domini, Johanni, Heinricho, Andree, Jacobo et Danieli orphanis ejusdem Andree, ex Katerina, filia Machtildis de Zevenwale: 13 lib. „

5) *Weezenschulden* 1292-1293, f° 4, n^r 17: " Item, Petro, Johanni, Christiano, Symoni, Bertholomeo, Griele, Zoetine et Marie orphanis Hugonis Cant, ex filia Bertholomei Provensin: 670 lib. 14 s. 8 d. Inde solutum in die Cynerum dicto Bertholomeo pro tota parte sui principalis: 95 lib. 16 s. 4 d. Remanent 574 lib. 18 s. 4 d., tunc pro lucro de eisdem: 57 lib. 9 s. 10 d. Hoc est 632 lib. 8 s. 2 d. que sunt aliis „

hetzij ook met den overlevenden ouder (1). Dit gebeurde zelfs indien de weeskinderen tot verschillende bedden behoorden (2) of dat hun vermogen verschilde (3).

Met de eerste ontvoogding in het huisgezin greep er een scheiding plaats, waarbij de gewezen pupil in het bezit van zijn erfdeel werd gesteld, terwijl het overblijvend kapitaal voorloopig in 't gemeen gehouden werd.

Het gebeurde nochtans ook dat de magistraat tot de boedelscheiding overging nog binst de minderjarigheid, en dat, vooral voor rijke weezen, het erfdeel van ieder in een afzonderlijke post vermeld werd (4). Het volledig bedrag van het weezengeld werd, wanneer men naar 't klooster ging (5), in 't huwelijk trad (6) en in 't algemeen bij de meerderjarigheid, door de

1) R. 1292, *Hec debentur orphanis...*, f° 33, n° 9: "Item, Adeline, relicte Egidii Brumans pro se et liberis suis, ex dicto Egidio: 309 lib. 18 s. „

2) R. 1299, *Hec debentur orphanis...*, f° 47, n° 5: "Item, Coppino et Katerine orphanis filii Hugonis ex Katerina uxore sua et Clementie orphane ejusdem Katerine matris ex primo marito suo: 25 lib. 12 s. „

3) R. 1294, *Hec debentur orphanis...*, f° 45 v°, n° 5: "Item, Jacobo et Bette orphanis Jacobi de Ypra: 100 lib. „

Cf. R. 1297, *Hec debentur orphanis...*, f° 8 v°, n° 14: "Item, Jacobo orphano Jacobi de Ypra: 40 lib. „

n° 15: "Item, Bette orphane ejusdem Jacobi: 60 lib. „

4) R. 1285, *Debitum orphanis...*, f° 21 v°, n° 33: "Tunc, Andree orphano Lammini Loevins, ex filia Stiers: 230 lib. 19 s. 8 d. „

n° 34: "Tunc, Michaeli, orphano ejusdem: 230 lib. 19 s. 8 d. „

n° 35: "Tunc, Symoni, orphano ejusdem: 230 lib. 19 s. 8 d. „

n° 36: "Tunc, Katerine, orphane ejusdem: 230 lib. 19 s. 8 d. „

5) R. 1294, *Hec debentur orphanis...*, f° 44, n° 13: "Item, Marie, Adeline, Jacobo et Johanni orphanis Egberti Pistoris ex filia Danielis de Bordeaux: 1.760 lib. (Nota: solum Jacobo et priori suo exinde: 400 lib. prout patet in rotula communis extradati) „

6) R. 1291, *Solutum orphanis...*, f° 15, n° 9: "Item, Johanni Dop, filio Petri Buegers, pro Elisabeth, filia Egidii de Ruembeke, ex filia Jacobi Lams, nunc uxore sua, pro toto principali et lucro: 980 lib. 2 s. „

heeren van de wet (1), in aanwezigheid van de voogden, vergolden (2). Talrijk waren de weezen die bij die gelegenheid hun geld op lijfrente zetten bij de stad (3).

De zonderlinge uitdrukking « *tanquam orphani* », die voor het eerst in de stadsrekening van 1287-88 voorkomt, duidde de personen aan die, zonder minderjarige weeskinderen te zijn, hun geld « *als de weezen* » hadden uitgezet (4). Het waren meerderjarigen die de teruggave van hun penningen niet verlangden (5), weduwen die ten persoonlijke titel beschikbare penningen wilden beleggen (6), afwezige poorters van de stad aan wie een erfenis te beurt viel (7), stichtingen en vereenigingen (8).

Het beheer van de weesgelden vergde van wege

1) R. 1292, *Hec debentur orphanis...*, f° 36, n° 10: "Item, Griele, filie Johannis Bonins, filii Symonis tanquam orphane: 143 lib. 4 s. 7 d. Inde solutum eidem Griele per scabinos: 58 1/2 lib. que debent deduci.,"

2) R. 1299, *Hec debentur orphanis...*, f° 44, n° 16: "Item, Griele orphane Nicholai filii Nicholai filii Martini ex Elyzabeth uxore sua: 70 lib. 19 s. 9 d. (totum solutum per tutorem Balduinum Baron prout patet in rotulo communi),,"

3) R. 1288, f° 40, n° 11; R. 1288, f° 12 v°, n° 4, 5, 6, 7. Cf. *ibidem*, f° 3 v°, n° 1 en 2; R. 1290, f° 12 v°, n° 12. Cf. *ibidem*, f° 5, n° 3, enz.

4) R. 1300, *Uitgaven*, f° 2, n° 29: "Item, satersdaghes naer Sinte Luxdaghe, Lyzebetten filie Clais van der Beurse van ghelde dat soe hadde licghende als weze: 80 lb.,"

5) R. 1294, *Receptum ab orphanis*, f° 3 v°, n° 7: "Item, tunc a Johanne, filio Nicholai filii Martini et Elisabeth uxore sua tanquam orphanis: 100 lib.,"

R. 1292, *Receptum ab orphanis*, f° 1 v°, n° 8: "Item, in die Nativitatis Beati Johannis Baptiste a Johanne Pistore de Gandavo, clerico, tanquam orphano: 100 lib.,"

Ibidem, f° 43 v°, n° 2: "Item, magistro Nicholao de Biervliet seniori tanquam orphano: 1000 lib.,"

6) R. 1297, *Hec debentur orphanis...*, f° 7, n° 8: "Item, Clare, relicte Johannis Pax tanquam orphane: 1.820 lib. 10 s.,"

n° 9: "Item, Marie orphane Johannis Pax, ex dicta Clara: 181 lib. 10 s.,"

7) GILLIODTS (L.), *Coutume de la ville de Bruges*, t. I, bl. 335-336, art. 8.

8) Zie verder.

den magistraat een heele boekhouding. De stadskas was immers verantwoordelijk en niet de voogden voor het verlies van de penningen (1).

Sedert 1287 werd, op de twee vervaldagen van Kerstdag en Sint Jan, de rekening van de weezen door de burgemeesters gesloten en de rol van de weezenschulden door de stadsclerken opgesteld.

Zulke rolrekeningen zijn voor 1292-1293, 1300 en 1301 gedeeltelijk of geheel bewaard gebleven (2).

Men vindt erin de namen van de weezen en van hun ouders, het bedrag van de belegde penningen, de interest die gedurende het jaar uitgekeerd werd en andere nuttige inlichtingen opgeschreven.

Verder treft men in de gemeenterekeningen drie bijzondere kapittels aan, betrekking hebbende op de weezen:

1° « *Receptum ab orphanis* » waar al de nieuw ontvangen sommen vermeld staan.

2° « *Extradatum orphanis* » waar de uitgaven van weezengeld zijn opgeteekend.

3° « *Debita orphanis* » of weezenschulden.

Terwijl de posten van de weezenrol naast elkaar het bedrag van kapitaal en interest opgeven, worden in het kapittel van de weezenschulden uit de stadsrekeningen alleen de kapitalen vermeld. Dit is het eenige verschil.

Eindelijk staan de onkosten van de zittingen van Kerstdag en Sint Jan regelmatig in het hoofdstuk van de gemeene uitgaven geboekt. Ze werden dus door de stad gedragen.

*
* * *

De stichtingen en vereenigingen die weezengeld bij de

---

1) R. 1309-1310, *Dit es tymeene huutygheven*, f° 36 v°, n° 6 :
" Item, Diermanne metten Eye van ghelde dat hi leide in
buergheesters handen over 1 jaer ende dat verloren was : 6 lb.,

2) GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.) : *Inventaire des archives de la ville de Bruges*. Bruges, 1871-1878, *Introduction*, blz. 57, vermeldt de rolrekeningen van de stadsrenten voor de jaren 1289, 1293, 1297, 1298.

stad Brugge belegd hielden, waren in de XIIIe eeuw de volgende :

1. { Het Sint-Janshospitaal. (*hospitale Sancti Johannis*).
- { Het Sint-Janshuis. (*domus Sancti Johannis*).
2. { Het Heilige-Geesthuis (*domus Sancti Spiritus*).
- { Het hospitaal van de *Potterie* (*hospitale de Potterie*).
- { Het leprozenhuis (*domus leprosurum*).
3. { Het hospitaal van de Heilige Maria-Magdalena
- { (*hospitale Beate Marie Magdalene*).
4. Het groot convent van de Beggarden te Brugge.
5. De Begijnen van den Wijngaard.
6. De *Filiae Dei*.
7. Het hospitaal van Tielt (1).

De penningen die onder den naam van een hospitaal, een klooster, « *tanquam orphanus* », alsof het een wees ware, in de rekeningen vermeld staan, zijn gedeeltelijk de bij de stad belegde gelden van de weeskinderen

1) R. 1282, *Debitum orphanis*, n^r 79 : " Item, septima die aprilis, magistro et fratribus hospitale Sancti Johannis : 500 lib. ,,
n^r 82 : " Item, sabbato ante medium aprilis, domui Sancti Johannis : 250 lib. ,,

Ibidem, n^r 143 : " Tunc, domui Sancti Spiritus : 602 lib. 9 s. 7 d. ,,

R. 1284, *Extradatum orphanis*, f° 7 v°, n^r 11 : " Tunc, hospitali de Potterie, de lucro : 20 lib. 5 s. ,,

R. 1282, *Debitum orphanis*, n^r 145 : " Tunc, domui leprosurum : 428 lib. 15 s. 4 d. ,,

R. 1292, *Receptum ab orphanis*, f° 2 v°, n^r 8 : " Item, in die Assumptionis Beate Virginis ab hospitale Beate Marie Magdalene, tanquam orphano : 260 lib. ,,

R. 1292-1293, *Hec debentur orphanis...*, f° 12 v°, n^r 2 : " Item, Begardis magni conventus tanquam orphanis : 44 lib. 20 d. ,,

R. 1237, *Hec debentur orphanis...*, f° 4, n^r 19 : " Item, beghinabus in Vinea commorantibus ex legato Johannis de Wickede ad opus capellanie ibidem instituenda : 196 lib. 11 s. 8 d. ,,

R. 1294, *Receptum ab orphanis*, f° 2, n^r 3 : Item, tunc a Filibus Dei tanquam orphanis : 10 lib. 6 s.

Ibidem, *Hec debentur orphanis*, f° 46 v°, n^r 2 : " Item, hospitali de Thielt tanquam orphano pro Johanne, Boidino et Betta orphanis Johannis Berouds : 200 lib. ,,

die in bewuste instellingen verbleven (1). Deze laatste, die meer inkomsten hadden dan behoeften (2), lieten de gekweekte weesrenten grootendeels belegd.

Zelfs, wanneer ze nog andere penningen beschikbaar hadden, legden ze ook deze als weezengeld aan (3).

Op naam van de stadshospitalen van Sint Jan en de *Potterie* stonden nog andere gelden aangeschreven, namelijk de opbrengst van den lijfrenteverkoop van deze stichtingen. Ziehier hoe dit gebeurde :

In 1290 verkocht de stad lijfrenten te Douai voor het Sint-Janshospitaal en stelde zich aansprakelijk voor de jaarlijksche uitbetaling van de renten. Als waarborg daarvoor werd geheel de ontvangen som, 820 lb., bij de stad als weezengeld op interest gezet en bij de andere penningen van het hospitaal gevoegd. Daar het nu regel was op de belegde gelden tien per cent uit te keeren, bracht deze weezensom normaal 82 lb. op. Daarentegen beliepen de annuïteiten te Douai 80 lb. De betaling ervan werd natuurlijk aan het hospitaal overgelaten, dat overigens ook de kosten (reiskosten bv.) zelf moest dragen (4).

---

1) R. 1292, *Hec debentur orphanis...*, f° 40 n° 13 : " Item, Petro, Nicholao, Marie et Clare, orphanis Johannis de Mari, ex filia Petri Judes : 120 lib. (Inde ponuntur super hospitaalem de Poteria in computatione orphanorum in anno sequenti facta in Nativitate Beati Johannis pro parte Mariam contingente 30 lib., que reddita est in hospitale de Poteria. Sic remanent 90 lib. super Petrum, Nicholaum et Claram predictos, sicut in dicta computatione plenius est expressum). "

Cf. R. 1292-1293, *Hec debentur orphanis...*, f° 10, n° 11 : " Item, hospitali de Potteria, tanquam orphano, pro Maria, orphana Johannis de Mari : 30 lib. "

Cf. ook R. 1292, f° 41 v°, n° 12.

2) GILLIODTS (L.), *Encore l'hôpital Saint-Jean à Bruges*, La France, t. VI, bl. 364.

3) R. *Sint-Janshospitaal*, 1276 : "Nos posuimus apud beelfroet : 303 1/2 lb. par. "

R. 1288, *Hec debentur orphanis...*, f° 37, n° 9 : " Item, hospitali Sancti Johannis, pro seipso : 526 lb. 8 s. "

4) R. 1291, *Receptum pro redditu ad vitam*, f° 6, n° 11 : " Item,

De volgende jaren ging men op dezelfde manier te werk. In 1292 waren de annuïteiten van 160 lb. (1); in 1294 van 260 lb. (2); in 1297 beliepen ze 323 lb. en werd de betaling ervan aan de stad overgelaten (3).

Het voordeel van deze financiële operatie was dubbel, daar Brugge op die manier het kapitaal in handen kreeg, terwijl het hospitaal, wanneer het het verlangde, na den dood van de renteheffers, over kapitaal en interest vrij beschikken kon. Het staat evenwel vast dat de lijfrenteverkoop voor het Sint-Janshospitaal door

---

pro 20 lib. redditus ad vitam Beatricis, Christiane et Margharete de Hazebroec, sororum Duaci commorantium: 220 lib.; que pecunia debetur hospitali Sancti Johannis tanquam orphano et addita est aliis denariis eidem hospitali in Nativitate Beati Johannis tanquam orphano debitis, sed dictum hospitaleten tenetur solvere dictum redditum Duaci [feria] tercia post Exaltationem Sancte Crucis, et villam exinde ex toto liberare et indempnem servare; licet villa se obligaverit per litteras suas.

Cf. *Ibidem*, *Hec debentur orphanis...*, f° 45, n° 13.

Ibidem, f° 50, n° 10: "Item, hospitali Sancti Johannis tanquam orphano: 600 lib., pro quibus dictum hospitaleten tenetur solvere 60 lib. redditus ad vitam Duaci tercia die post Exaltationem Sancte Crucis, sicut apparuit in titulo de redditu ad vitam et villam exinde ex toto liberare indempnem., "

Ibidem, *Hec debentur Attrebatii, Insulis et Duaci, pro redditu ad vitam*, f° 55 v°, n° 8: "Item, tercia die post Exaltationem Sancte Crucis, Duaci, pro hospitali [sic] Sancti Johannis., "

Nevens de zeven volgende posten, waarvan het totaal bedrag 80 lb. is, staat er in marge:

"Nota quod hospitalis Sancti Johannis predictum tenetur solvere hunc redditum Duaci, tercia die post Exaltationem Sancte Crucis, sumptibus suis, et villam exinde ex toto liberare indempnem, licet villa se erga dictas obligaverit de solvendo redditu supradicto, quia villa debet pecuniam exinde receptam eidem hospitali tanquam orphano., "

1) R. 1292, f° 53.

2) R. 1294, f° 61.

3) R. 1298, *Receptum commune*, f° 6, n° 5: "Item, ab hospitale Sancti Johannis pro redditu ad vitam ab ipso Duaci debito pro cartas ville tercia die post Exaltationem Sancte Crucis XCVIIⁱ et VIIIⁱ: 646 lib., de quibus villa debet dictum hospitaleten liberare et indempnem observare., "

de stad gedaan en waarvan de opbrengst, eigendom van bewuste stichting, in het tijdelijk bezit van de stad kwam, een voor de gemeentekas minder voordeelige speculatie beteekende, die ten slotte alleen mogelijk was dank zij het ontbreken van een geldmarkt in de middeleeuwen.

Wat nu het hospitaal van de *Potterie* betreft, weten we, dat de verkoop van lijfrenten, door deze stichting zelf in 1288 gedaan, een overeenkomst met den magistraat voor gevolg had, waarbij de stad de ontvangen som in handen kreeg, met ze als weezengeld van het gasthuis aan te schrijven, tegen de uitkeering van de annuïteiten aan de rentehouders. Na den dood van deze laatste kon natuurlijk de *Potterie* over de belegde penningen naar goëddunken beschikken. Op die manier kwam Brugge dit jaar in het bezit van 533 lb. + 400 lb. + 50 lb., hetzij 983 lb. (1).

In 1292 kwamen op dezelfde wijze nog 100 lb. bij (2). Verder van de weesrenten van het leprozenhuis werd,

---

1) R. 1288, *Receptum ab orphanis*, f° 3, n° 3: "Item, ab Alardo Lam, pro redditibus perpetuis comparatis erga domum Sancti Spiritus : 533 lib. ,, *Ibidem*, *Receptum pro redditibus ad vitam venditis*, f° 3 v°, n° 11 : "Item, pro 5 lib. redditus ad vitam debitis Henrico Breidel et Paulo, filio suo, ad vitam utriusque : 50 lib. emptis contra hospitalet de Potterie ,, Cf. R. 1291, *Hec debentur infra villam Brugensem, pro redditu ad vitam*, f° 58, n° 14 : "Item, cum hospitalis de Potteria, tanquam orphano, posuerit penes villam de communi consensu, scabini solvuntur Heinrico Breidel et Paulo, filio suo, ad vitam suam annuatim in Paschate et Remigii pro equis portionibus ; ipsis vero decedentibus, idem hospitalis recipiet lucrum de dictis 50 libris et principale cum voluerit. "

R. 1288. *Hec debentur orphanis in die Nativitatis Domini*, f° 36, n° 15 : "Item, hospitali de Potterie : 400 lib., pro quibus solventur Philippo Warregaren et ejus uxori ad vitam utriusque 40 lib. annuatim. "

Cf. *ibidem*, *Hec debentur infra villam Brugensem pro redditu ad vitam*, f° 45 v°, n° 4 : "Item, tunc Philippo Warregaren et ejus uxori, ad vitam utriusque, quas villa solvit pro hospitale de Potterie : 40 lib. ,"

2) R. 1292-1293, f° 17, n° 11.

sedert 1291, 26 lb. afgetrokken, om de jaarwedde van den pastoor van deze stichting alle drie maanden uit te keeren (1).

Eindelijk berustten nog als weezengeld in de stadskas, de penningen die voortkwamen van stichtingen gedaan met een godvruchtig of menschlievend doel en waarvan de jaarrenten aangewend moesten worden, bij voorbeeld, ten behoeve van armen (2) en zieken (3), om een altaar in een kerk tot zielerust van den schenker op te richten (4), tot het vervaardigen van wollen overkleedderen en schoenen voor noodlijdende leprozen (5)... enz.

1) R. 1291, *Hec debentur orphanis*, f° 48 v°, n^r 5: "Item, domui Leprosorum, tanquam orphane, pro tota pecunia sibi debita in Nativitate Beati Johannis et Natalio Domini: 407 lib. 7 s. 10 d.; et est notandum quod villa teneturolvere presbitero ejusdem domus: 26 lib. annuatim de lucro istius pecunie in 4^{or} terminis cujuslicet annui [sic], sicut solventur salaria clericorum et servientium, et has 26 lib. debet villa deducere de lucro pecunie eidem domui tanquam orphane debite.,"

2) R. 1288, *Extradatum similiter orphanis*, f° 13 v°, n^r 6: "Item, magistro domus Sancti Spiritus, pro 1.200 lib. de elemosina Jacobi Louchards, pro lucro: 100 lib.," Cf. R. 1291, f° 25, n^r 7.

3) R. *Sint-Janshospitaal 1322*: "Item, noch hebben wie liggende ter stede: 500 lb. par. van Lamsine van den Muelenkine, waer of dat scaperade sal hebben tsolaris ter zieker bouf.," Cf. *Weezenboek 1340-1341*, f° 24, n^r 8.

4) R. 1294, f° 75, n^r 2: "Item, habet villa penes se 50 lib. sterlingorum quas idem Johannes de Wickede in suo testamento legavit pro redditibus exinde comparandis per executores sui testamenti ad opus capellanie pro anima sua instituende in ecclesia Beghinarum apud Vineam (Scriptum est in computatione orphanum facta in Nativitate Domini anni 94).,"

5) R. 1299, *Hec debentur orphanis...*, f° 46 v°, n^r 2: "Item, domui Leprosorum tanquam orphane: 500 lib.; tali conditione in perpetuum quolibet anno lucrum exinde proventurum debet converti in usus necessarios leprosorom ejusdem domus scilicet 20 lib. in panno lineo in Nativitate Beati Johannis Baptiste et 20 lib. in panno laneo in festo Remigii et 10 lib. in festo Martini hyemalis in caligis et sotulariis singulis annis inter dictos leprosos communiter participando, prout continetur in carta super hec confecta sigillis ville, domus et tutorom ejusdem sigillata.,"

Dit was de herkomst en de aard van het weezengeld van hospitalen en kloosters in de XIIIe eeuw.

In de XIVe eeuw is het hospitaal van Tielt in de weesrekeningen verdwenen, maar andere nieuwe stichtingen en vereenigingen worden vermeld :

1. Het klooster van de Kartuizers (1).
2. De armentafel van Onze-Lieve-Vrouwkerk.
3. De armentafel van buiten de Sinte-Mariabrug.
4. De armentafel van Sint-Salvators (2).
5. De abdij van Sint Andries (3).
6. De vrouwenabdij van Sint Truiden (4).
7. Het klooster van de Jacobinessen (5).
8. Het armenhuis van den Heiligen Geest te Aardenburg (6).

Brugge was, vooral aan de stadshospitalen, groote sommen verschuldigd. De tabel op de volgende bladzijde geeft daarvan een overzicht.

Daar ze, ten gevolge van de inwendige troebelen en den oorlog met Frankrijk, aan hare verplichtingen tegenover de weezen niet had kunnen voldoen, gaf ze aan het Sint-Janshospitaal, in mindering van zijne weespenningen, de stadsklok die in de Sint-Christoffelskerk te Brugge hing (7) en een standaard van een waarde van 10 lb. (8). De twee andere stichtingen kregen ook

1) R. 1332-1333, f° 33 v°, n^r 17.

2) *Ibidem*, f° 28, n^r 5, 6 en 7.

3) R. 1318-1319, f° 89 v°, n^r 7.

4) *Ibidem*, f° 86, n^r 14.

5) *Weezenboek* 1340-1341, f° 10, n^r 13.

6) *Ibidem*, f° 20 v°, n^r 14.

7) R. 1310-1311, f° 56 v°, n^r 2 : " Item, der stede clocke die stoet tenden sinte Kerstoffels kerke, dewelke was ygheven dien van Sinte Janshuus in rabate van haren weesgehelde, dat zie hebben staen bescreven inder weeseboec; vander welker clocke wie Wouter ende Gillis voerseid niet en hebben ghescreven in onse voerseide rekeninghe, ontfanghen no hute ygheven. „

8) R. 1308-1309, *Dits ute ygheven wesen*, f° 51, n^r 21 : " Item, den meester van sinte Jans huus van 1 standarde : 10 lb. „

JAARTAL	SINT-JANSHOSPITAAL	POTTERIE	LEPROZEN- HUIS	TOTALE WEEZENSCHULD VAN DE STAD
1309	14.000 lb. 15 s. 6 d.	—	—	—
1317	14.000 lb. 15 s. 6 d. + 9.833 lb. 19 s. 6 d. (kroos van 7 jaar ver)	—	—	—
1322	17.850 lb. + kroos van 2 jaar ver + 500 lb.	—	—	—
1329(1)	17.800 lb. + kroos van 9 jaar ver	—	—	—
1340	14.316 lb. 11 s.	13.799 lb. + 2.206 lb. 13 s. 4 d. + 200 lb.	3.534 lb. 4 s.	115.022 lb. 6 s. 6 d.
1354	14.106 lb. 11 s.	15.099 lb. 13 s. 4 d.	3.320 lb. 4 s.	—
1356	13.878 lb. 11 s.	14.909 lb. 13 s. 4 d.	3.272 lb. 4 s.	81.873 lb. 13 s. 8 d.
1357(2)	13.806 lb. 11 s.	14.797 lb. 13 s. 4 d.	3.248 lb. 4 s.	79.983 lb. 5 s. 7 d.

1) R. *Sint Janshospitaal* 1317, 1322 en 1329. Cf. GULLIODTS (L.), *Encore l'hôpital Sint Jean, à Bruges, La Flandre*, t. VI, bl. 365.

2) Cf. de weesboeken voor die jaren.

elk een klok (1). Verder gaf de stad, met hetzelfde doel, koeien aan het hospitaal van de *Potterie* (2), en aan het Leprozenhuis een standaard, grasweiden (3) en paarden (4).

De aflossingen in numerair vergolden werden echter zeer karig gerekend. Nog in 1462 had het Sint-Janshospitaal een schuldvordering op de stad van 10.565 lb. 11 s. gr. (5). Zeer waarschijnlijk zijn onder deze som weesgelden begrepen, die anderhalve eeuw na de beleegging nog niet waren terugbetaald,

*
* * *

Toen, omtrent 1297 (6), te Brugge twee thesauriers werden aangesteld om de ontvangsten en de uitgaven van de stad te doen, namen ze natuurlijk ook het beheer van de weesgelden in handen.

Op dit oogenblik had de stad met groote financieele moeilijkheden te kampen. In 1299, naar aanleiding van den oorlog met Frankrijk en de inwendige troebelen, werden de financieele betrekkingen tusschen Brugge en de burgers van Atrecht afgebroken. Zonder dit krediet kon de stad aan hare verplichtingen onmogelijk voldoen (7). Zoo zag de magistraat zich genoodzaakt, op den vervaltijd van St Jan 1301, alle betalin-

1) R. *Sint-fanshospitaal* 1311. Cf. GILLIODTS, *Op. cit.*, bl. 363.

2) R. 1308-1309, *Dits ule ygheven wesen*, f° 51, n° 5 : "Item, den mester van den helighen Gheest, als van coen : 68 lb. "

3) *Ibidem*, f° 51 v°, n° 1 : "Item, den mester van sinte Marien Magdalenen van garsweden ende van enen standarde : 14 lb. "

4) n° 2 : "Item, den zelve in perden over thuus : 60 lb. "

5) Cf. *Rijksarchief te Brugge*, charters n° blauw 8048 en 8050.

6) Cf. R. 1298, f° 1, en GILLIODTS (L.) : *Inv. Archives ville Bruges*, t. I, n° 113.

7) BIGWOOD (G.), *Les financiers d'Arras*, *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, t. III, 1924, bl. 475.

gen van weezengeld te staken (1). De weezenschuld was van 139.040 lb. 19 s. 4 1/2 d. (2).

Voortaan werden de weeskinderen van de verplichting ontheven hun nieuwe kapitalen nog bij de stad te beleggen (3). De voogden werden belast ze *ute te gheven te weeseghelde* (4). Ze leenden ze op zekerheid uit tegen 10 % (5), ze plaatsten ze in onroerende goederen (6), ze belegden ze, onder borgstelling van goeude lieden, in handelszaken en wisselbanken (7),

1) De rol van de weezen voor het jaar 1301 vermeldt geen uitkeeringen meer, alleen nog den staat van schuld. Voor de vorige jaren echter staan de betalingen van kroos altijd aangeschreven.

2) R. 1304-1305, III, f° 56.

3) " In 1582 echter, na de godsdienstige beroerten dacht men eraan voor de herstelling van de financiën een weezenkas op te richten. Een schepenenbesluit van 18 December belaste meester François Faghele, stadspensionaris en klerk van weezen, met de ontvangst van de weespenningen uit de handen van de voogden en met de bewaring ervan, om desnoods er gebruik van te maken op ordonnantie van de schepenen, mits een kroos berekend op denier zestien. Bovengemelde klerk mocht de voogden dwingen hem het geld te overhandigen en *brieven van verbande* teekenen, door dewelke de stad zich verplichtte den wettelijken kroos te betalen gedurende de minderjarigheid, en het kapitaal terug te geven bij de meerderjarigheid, het huwelijk of het overlijden van den wees. Hij was gehouden jaarlijks rekenschap te geven van zijn bestuur en ontving een door de schepenen vastgesteld eereloon.

De oprichting van een weezenkas bleef echter ondoelmatig. In feite bleef de belegging der kapitalen van de minderjarigen een der bemoeienissen van de voogden. „ Cf. GILLIODTS (L.), *Cout. ville Bruges*, t. II, bl. 191-192. VAN HOUTTE (J.), *De voogdij over de minderjarigen in het oud-Belgisch recht*. Gent, 1930, in- 8°, bl. 109-110.

4) Cf. *Stadsarchief Brugge*. Register van weesgoederen van het Sint-Niklaassestendeel voor 1397-1409, f° 1.

5) Cf. *Stadsarchief Brugge* Groenenbouck A, f° 19 v°.

6) GILLIODTS (L.), *Inv. Arch. ville Bruges*, t. I, n° 480: *Voogdijrekening 1345-1349*: " Dit es die rekeninghe van Joosse Toeverlaets ende van Arnoude den Monec voor tjaer van 45... Item, ute ghegeven ten selven tiden omme land bi Reintheersvliete: 15 1/2 lb. gro. „ enz. "

7) GILLIODTS (L.), *Inv. Arch. ville Bruges*, t. I, n° 445.

ze kochten ermede zelfs de schuldvorderingen op de stad van weesrentehouders af (1), later kochten ze ook loten, wanneer loterijen werden uitgeschreven (2). De magistraat kreeg de weespenningen alleen nog in zeer kleine mate in handen, namelijk door den renteverkoop en somtijds ook, wanneer het groote sommen gold, door leeningen met bepaalde weeskinderen aan te gaan (3).

Eerst in 1305, na de politieke onlusten, begon men de in de XIIIe eeuw gemaakte weezenschuld te delgen. In de stadsrekening van dit jaar vindt men, onder den titel *Ute ygheven in rabate van den weesen*, 16 posten van terugbetaling vermeld. Het volgend jaar zijn reeds de uitgaven van weezengeld van 293 lb. tot 10.337 lb. gestegen.

Op dit oogenblik werd opnieuw een interest van tien per cent gerekend en, in verhouding tot den financieelen toestand van de stad en van de weezen, gedeeltelijk of geheel uitgekeerd (4). Daarbij werden nu ook de minderjarige renteheffers, die tot dan toe in het hoofdstuk van de lijfrenten vermeld stonden, onder de rubriek van de weezen teruggebracht (5).

1) R. 1306-1309, *Imaect lyfrenten van wese ghelde*, vel 2, n^r 2 : "Kateline, Jans Musecoeninx wese, contra Gheraerd, wese Gheraerds van den Zwerdekine ; 279 lb. 8 s. coop. ,"

2) GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.), *La Loterie à Bruges, La Flandre*, t. III, bl. 69.

3) R. 1309-1310, *Ontfanghen*, f° 18, n^r 2 : "Item, van Celien filiae Gheraerds Baerds : 1200 lb., bi Claise den Deken ende Pietre van den Zande, dewelke sijn bekeerd, in der stede profijt, int wesegheit dat nu ghegheven was. ,"

4) R. *Sint-Janshospitaal* 1317 : "Voort hebben wie liggheende ter stede alsoe wesen : 14.000 lb. 15 s. 6 d. ; dit was als men screef 1309. Ende hier es men ons sculdich solaris van 7 jaren. Dat es 9.833 lb. 19 s. 6 d. , Cf. GILLIODTS (L.), *Cout. ville Bruges*, II, 190.

R. 1307-1308, *Dits ute ygheven wesen*, f° 42, n^r 10 "Item, Symoene, Janne, Marten ende Agnieten, Symoens Voegherards wese, vanden wasdomme van haren 2 percheelen: 267 lb. 14 s. 11 d. , Cf. nog *ibidem*, *dubbel*, f° 36, n^r 37 ; f° 36 v°, n^r 15.

5) *Ibidem*, *dubbel*, f° 36 v°, n^r 20 : Item, Claren ende Celien

Na de vijandelijkheden met Frankrijk, in het begin van de XIVe eeuw, bleef het echter onmogelijk de verschuldigde sommen, *leghende ten belefrote in der stede pampier*, in eens te ontvangen. De weezen werden dus verplicht, om hun kapitalen te gelde te maken, bij het koopen van een huis bij voorbeeld (1), hun rechten onder bezwarende voorwaarden aan derden af te staan. Daar het nu voor de hand lag, dat de schulddelging zeer lang zou duren, zetten deze nieuwe houders de aangeschreven sommen regelmatig op lijfrente en kwamen, zodoende, in het bezit van annuïteiten van tien per cent (2).

In een rolrekening voor de jaren 1306-1309 staan, onder den titel *Imaect lyfrenten van weseghelde*, niet minder dan 118 gevallen van omzetting van weesgelden in lijfrenten vermeld. Altijd ziet men de conversie op dezelfde wijze gebeuren: voor een overeengekomen som doet de wees afstand van zijn rechten, ten voordeele van iemand die het door de stad verschuldigde kapitaal in lijfrenten omzet (3) en rentebrieven laat opstellen en zegelen (4).

Urbaens : 12 lb. 18 s. Dit percheel stoet hier bachter in de lyfrente ende es daer duersleghen.,

Ibidem, *Dits ute ygheven van lyfrenten ende van achterstellen*, f° 37, n^r 29 : " Item, Katelinen ende Grielen, filiis sere Jans Scinkels : 20 lb.. queres in de wesen, per Clais de Leffinghe „ enz...

1) R. 1306-1309, *Imaect lyfrenten van weseghelde*, f° 4, n^r 10 : " Item, Jan van Zevenwale contra Lammine et Willem, Solieslagers wesen, bi cope van een huus : 90 lb. 15 1/2 s. coop.,

2) R. 1306-1309, *Imaect lyfrenten van weseghelde*, vel 1, n^r 2 : " Item, eodem anno [1306], mester Willem Churlen contra Grielen, filiam mester Jans Abins : 106 lb. Lyfrente der of : 10 lb. 12 s. sinen 3 kindren.,

3) *Ibidem*, n^r 1 : " Int jaer 1306, Weitin van Orscamp cochte jeghe Wenine van Oyt : 71 lb. 12 s., van denwelken, metgaders 150 lb., dewelke up hem zelven stonden alse wese, Weitin vors. maecte lyfrente. „

4) R. 1318-1319, *Item ghemeene huutghegheven*, f° 59, n^r 11 : Item, Ghildove den Deken van coste te sinen ghedaen, sonder de wyn, binnen twee daghen, doe men de charters van den

De weezenschuld werd echter nog op een tweede manier afgewikkeld. Naarmate de mogelijkheid zich voordeed en er geld beschikbaar was, kocht de stad de schuldvorderingen van bepaalde weezen vrij, hetzij rechtstreeks, hetzij door tusschenkomst van derden (1), somtijds makelaars, voor iets minder dan 33,3 % (2), 25 % (3), 20 % (4), 15 % (5), 12 % (6) en zelfs 10 % (7) van de nominale waarde. Daarbij moest ze natuurlijk ook de onkosten, die men bij deze gelegenheid deed, als, bij voorbeeld, de charterkosten (8) en het makelaars-

---

lyfrenten zeghelde, die den lieden vander poort ghemaect waren van haer selfs weseghelde : 10 lb. „

1) *Ibidem*, f° 95 : “ *Huultghegheven van weeseghelde, dat deghone vercochten diet hadden licghende ter stede, twelke wie tresoriers namen omme den zelven coep ter stede boef, jeghen deghone diet ghecocht hadden, also alst hier naer blijkt...* „

2) n° 2 : “ *Lauwers Thobbine over vive ende twintich pond, die hi cochte jeghen Daniele van Steenland : 8 lb. 8 s. 8 d. „ hetzij 33,3 %.*

3) n° 13 : “ *Janne van Valenchine over twintich pond, die hi cochte jeghen Daniele van Steenland : 5 lb. „ hetzij 25 %.*

4) n° 12 : “ *Willeme Gherolve ende Katelinen sinen wive over hondert pond, die zie vercocht hadden Martine Mularde : 20 lb. 13 s. 4 d. „ hetzij 20 % van de primitief belegde som.*

5) R. 1332-1333, *Huutygheven van ofghecochten weeseghelde*, f° 43 v°, n° 3 : “ *Jeghen Mertine van Vinct hondert pond weeseghelts, omme 15 lb. „ hetzij 15 %.*

6) *Ibidem*, f° 44 v°, n° 2 : “ *Jeghen Jan Cante, filium Robbrechts Cants, sionghen, hondert pond weeseghelts, die hem quamen van Katelinen, filiae Jacobs Alverdoes, omme : 12 lb. „ hetzij 12 %.*

7) R. 1336-1337, *Ilem huutygheven van ofghecochten weeseghelde*, f° 51 v°, n° 2 : “ *Jeghen Janne den Cleir van Oedelhem neghen ende vichtich pond, zes sceelghe weeseghelts, die stonden up Katelinen, Jans keefdochter van Mons, die bleven te scrivene ute int jaer 25. Ende dit was gheconsenteert biden here Gillisse van Aertrike, buerchmeester, ende bider wet, int jaer 36, omme 6 lb. „ hetzij 10 %.*

8) R. 1318-1319, f° 95, n° 3 : “ *Pluenise, Godeverds zuene, over viere ende tachtentich pond, die hi cochte jeghen Lemmine, Grielen, Beatricen ende Katelinen, filias Clais Lijnlaus van Ypre, dewelke hem verstorven van Pieter Melis weesen van Vliessenghem, metten coste van vier charters : 13 lb. 13 s. 4 d. „*

Cf. ook R. 1332-1333, f° 111 v°, n° 3.

loon, betalen (1). De weezen, die om in hun behoeften te voorzien verplicht werden hun bij de stad belegde gelden te vervreemden of te vorderen, ondergingen dus onvermijdelijk een groot verlies.

De andere, die hun penningen onaangeroerd konden laten, werden jaarlijks vergolden, natuurlijk alleen voor zoover de financieele toestand van de stad het toeliet (2). Zoo werden de weezen in tijd van oorlog niet betaald. In 1315, zien we de honderdmannen, onder het gemeen en de poorterij verkozen onder anderen met het doel het voorlezen van de rekeningen bij te wonen (3), alle uitgaven van weezengeld verbieden. Om reden van de vijandelijkheden met den koning bleef de toestand dezelfde tot in 1318 (4). Geen betalingen ook

1) R. 1318-1319, f° 95, n° 7: "Jacoppen Storme, over vijfhondert twalef pond, acht scelighe, tien peneghe, die hi cochte jeghen Claise vanden Heede, die stoeden inder weesenboec up myn here Janne vander Strate van Lovendeghem: 63 lb. 6 s. 8 d. "

n° 8: "Boudekine Prieme van makelardien van den vors. ghelde: 53 s. 4 d. "

2) R. 1318-1319, f° 96: "Aldus zo bliven tresoriers der stede sculdich van dat zi meer ontfanghen hebben danne huteghegheven: 1430 lb. 13 s. 6 d. Dewelke somme van peneghen over bleven es bi der redenen dat vele personen, die inder weesen boec staen, niet vor oghen en quamen, ende inde lijfrente dier ghelike, *daer up dat zi gheameert hadden.* Dewelke somme van peneghen vorseit wie tresoriers up gaven Ghiselbrechte van Zomerghem ende Gillise Christianen, den nieuwen tresoriers, ter stede boef. "

3) Zij komen reeds voor in de R. die van Mei 1302 tot Lichtmis 1303 strekt, d. w. z. van den tijd die onmiddellijk de democratische omwenteling volgt. Die R. wordt afgelegd voor de schepenen "voor de hondert man die daer toe over al de gemeente ende van porters ghenomen siin ende waren, ende gheordinert van den here, ende vor diegeene die scepene ende raed hadden gesiin tote den daghe vorseit. Cf. COLENS (J.), *Le compte communal de Bruges en 1302-1303*, *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, t. XXXV, 1885 bl. 2 en 104.

4) R. 1318-1319, f° 77 v°: "*Huutghegheven den personen die hierna bescreven staen van dat de stede sculdich bleef van lyfrenten ende weeseghelde, dat de hondertmanne die waren int jaer*

in 1320, tijd van financieele crisis (1), in 1328, ten gevolge van het grafelijk verbod ongeld te heffen, na den opstand van de Vlaamsche kuststreek (2), ook niet van 1382 tot 1385, tijdens den opstand in Vlaanderen.

Daar de stad de weesgelden schuldig was *te woekere* (3), is het niet te verwonderen dat, in deze omstandigheden, de achterstallige weesrenten soms zeer aanzienlijk waren (4).

Zeker vóór 1340 echter, en waarschijnlijk tusschen 1319 en 1332, waar er een groote gaping in de stadsrekeningen is, moet de magistraat, zooals voor andere woekerleeningen (5), besloten hebben dat men slechts tot de terugbetaling van het weezenkapitaal kan worden verplicht. Het blijkt immers afdoende in de weesboeken, waarvan sommige sedert 1340 bewaard zijn gebleven, dat men op dat oogenblik geen interest meer uitkeerde, maar alleen nog ieder jaar een snede van de weezenschuld afloste (6) en onder de weezen

---

vichtliene te niete daden. „

Zie ook GILLIODTS (L.), *Inv. arch. ville Bruges*, t. I, n^r 265.

1) *Ibidem*, n^r 279.

2) *Ibidem*, n^r 324.

3) GILLIODTS (L.), *Cout. ville Bruges*, t. I, bl. 232, n^r VII, art. 2.

4) R. *Sint-Janshospitaal* 1322: „Item, voort hebben wie lighende ter stede, alse wesen: 17.850 lb. par. Hier of es men ons sculdich tsolaris van 2 jaren. Vort van den vorseiden principale so eist thospitael ghehouden te gheldene ser Jans aedinghers, ser Lamsoets zoens: 930 lb. Hier of sal men zetten ende scrivene up der Wouteren, filium ser Willem Bernaerds, f. Verportigghen: 350 lb. ende minderent van den solarisse van den principale vorseit ende datter over blijft ga daert sculdich es te ghane. „

In de rekening voor 1329, zijn de weesrenten van negen jaar ver aan het hospitaal verschuldigd. Cf. GILLIODTS (L.), *Encore l'hôpital Saint-Jean à Bruges*, La Flandre, t. VI, bl. 365.

5) BIGWOOD (G.), *op. cit.*, bl. 475. Zie voor Gent VAN WERVEKE (H.), *De Gentsche Stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Bruxelles 1934, Académie Royale de Belgique, Cl. des Lettres, Mémoires in-8°, t. XXXIV, bl. 304.

6) In de weesboeken worden voor ieder wees en de schulden en de uitkeeringen vermeld. Voor ieder post is de som die als

volgens hun behoeften verdeelde. Er bestaat dus in de weesboeken niet noodzakelijk voor ieder post een verhouding tusschen de aangeschreven schulden en de jaarlijksche aflossingen. Deze werden trouwens zeer karig gerekend en zelfs sommige jaren alleen aan de arme weezen betaald (1).

De delging van de in de XIIIe eeuw gemaakte weezen-schuld vergde noodzakelijkerwijs een heele boekhouding. Ieder jaar zijn er in de stadsrekeningen regelmatig twee hoofdstukken van uitgaven van weezengeld aanwezig. Het eerste betreft de geleidelijke aflossing van de weezen-schuld en de betalingen van kroos, voor zoover ze werden gedaan; het tweede de vrijkoop van bepaalde weesschulden. Een uitvoerig kapittel van betalingen aan de weezen komt voor de laatste maal in de stadsrekening van 1380-1381 voor. Sindsdien worden alleen nog de eindsommen opgegeven. Na 1408-1409 echter treft men zelfs deze korte vermeldingen in de stadsrekeningen niet meer regelmatig aan.

Verder was de stadsgriffier ieder jaar met het vervaardigen en schrijven van een nieuw weezenboek belast (2). Dit soort grootboek bevatte niet alleen de

weezenschuld het tweede jaar aangeschreven staat, deze van het vorig jaar verminderd van de uitkeeringen gedurende dit jaar gedaan :

VOORBEELDEN	WEEZENSCHULDEN 1356	UITKEERINGEN 1356	WEEZENSCHULDEN 1357
<i>St Janshospitaal</i>	13.878 lb. 11 s.	72 lb.	13.806 lb. 11 s.
<i>Potterie</i>	14.909 lb. 13 s. 4 d.	112 lb.	14.797 lb. 13 s. 4 d.
<i>Leprozenhuis</i>	3.272 lb. 4 s.	24 lb.	3.248 lb. 4 s.

1) R. 1391-1392, f° 19 v°: "Item, ghegeven van weeseghelde dat de stede sculdich es diversen personen, dewelke arem waren, mits dat de stede niet elken betaelde die men jaerlyx sculdich es, dit van der termine van Sinte Jansmesse: 68 lb. 15 s. par. ouds ghelts, ghelike dat de grote weesebouc te vullen verclaerst. Comt in nieuwen ghelde: 4 lb. 10 d. grote. Somme 48 lb. 10 s. „

2) Somtjids twee en meer. R. 1340-1341, f° 116 v°, n^r 16. Cf. R. 1341-1342, f° 135, n^r 8.

naamlijst van de weezen, met naast ieder post het bedrag van de weezenschuld en de betalingen van het jaar, maar vermeldde tevens de erf- en lijfrenten, de oude en doode charters (1), en was dus eigenlijk niets anders dan de staat van *scult die de stede sculdich es binnen Brughe* (2).

In het stadsarchief zijn er gedeeltelijk of geheel bewaard gebleven, namelijk die voor 1333 (3), 1340-1341, 1354, 1355-1356, 1357. Op het omslag staat er gewoonlijk *grote weesebouc*.

Het register voor 1340-1341, bij voorbeeld, is samengesteld uit 26 folios langs de beide kanten beschreven, met o. a. 510 posten van weezengeld.

Wanneer in de XIVe eeuw het weezenboek opgesteld was, werd het door twee of drie stadspensionarissen en den stadsgrieffier overzien en geworpen (4), 't is te zeggen men maakte door middel van legpenningen de rekening op van hetgeen de stad aan ieder wees en verder ook aan ieder rentehouder verschuldigd was.

Met het oog op de betalingen van Kerstdag en Sint Jan kwamen dan schepenen, thesauriers, stadspensionarissen en stadsklerken bijeen (5). Onder deze zittingen, die soms zeer lang duurden (6), werd het wee-

1) Waarschijnlijk rentebrieven waarvan de houders dood waren.

2) R. 1332-1333, f° 112, n^r 3: "Janne den Vadt van tween nieuwen weeseboeken te makene ende te ordineerne van der scult die de stede sculdich es binnen Brughe: 26 lb."

3) GILLIODTS (L.), *Inv. arch. ville Bruges*, t. I, bl. 329, citeert dit weezenboek.

4) R. 1340-1341, f° 117, n^r 1: "Van dat Wouter Zegaerd, Roegier van Coudebrouc, Clais van Ghent ende Willem Noid verteerden, als zy versaghen ende wierpen de vors. weesebouc: 49 s."

5) n^r 2: "Van dat scepenen, tresoriers, clerken ende den ghonen die met hemlieden saten, als men ervelike rente, lyfrente ende den weesen betaelden, tsint Jansmesse ende te medewinter, verteerden: 22 lb. 6 s."

6) R. 1306-1307, II, f° 17 v°, n^r 1: "Item, van theringhen

zenboek gehoord, zoowel het hoofdstuk van de erf- en lijfrenten als dat van de weezen. De betalingen zelf werden gedaan aan de hand van drie boekjes: één voor de erfrenten, één voor de lijfrenten, één voor het weezengeld (1), door één (2) of de beide thesauriers (3), soms bijgestaan (4) of vervangen door een stadspensionaris (5) of een stadsklerk (6). Het loon van dengene die, *als wisselaar*, de weezen gedurende het jaar had vergolden was van 12 lb. Dit bedrag staat immers in de stadsrekeningen regelmatig geboekt (7).

---

ghedaen te Jans Maechs bi denghenen die ghenomen waren te sittene over de rekeninghe vanden wesen, binnen 37 daghe : 28 lb. 10 d. „

R. 1334-1335, f° 91, n° 3: " Willem Nueite, van dat tresoriers ende cleerken verteerden, als zy saten omme de weesen te betaelne, van tien daghen : 9 lb. 10 s. „

1) R. 1339-1340, f° 128 v°, n° 7: " Bi Roegier van Coudebrouc van 3 bouxkine te scrivene daer mede dat men betaelde ervelike rente, lyfrente ende den weesen, ende van andren diversen scripturen daertoe behorende : 6 lb. „

2) *Ibidem*, n° 8: " Claikine Raepsade, die de payementen dede vanden vors. ghelde : 12 lb.

Cf. *ibidem*, f° 52 v° : " Clais Raepzaed van sinen tresorierscepe : 50 lb. „

3) R. 1311-1312, f° 1: " *Dit es de rekeninghe Jacobs van Staden ende Everard Rijnvischs, tresoriers vander stede, als van haren ontfanghe ende hutegheven...*

Dits huut ghegheven wesen in goeder paye, f° 54 v°, n° 2: " Item, Diederike, filio Jan Ghosins, wese: 16 lb. 9 s. 3 d. per Everard Rynvisch. „

n° 3: " Item, den selven Diederike : 22 lb. 2 d. per Jacob van Staden. „

4) R. 1307-1308, *Dubbel, Item ute ygheven wesen*, f° 36, n° 43: " Item, Beatricen Sheghers : 22 lb. Totum solum per Jacobum de Staden. „ *Ibidem*, f° 26, n° 23: " Item, Coppine ende Hannekine, Jans wesen van Rucelede : 10 lb. 10 s. per Zegarde. „ Cf. R. 1307-1308, f° 1.

5) R. 1308-1309, *Dubbel, Dits ute ygheven wesen*, f° 38, n° 27: " Claise Lamme 7 lb. 10 s. per Zegart. „ enz...

6) R. 1345-1346, f° 123, n° 1: " Willem van Orscamp vanden paiement te doene van erveliken renten, lyfrenten ende weeseghelt, te sinte Jans messe ende te medewintere : 12 lb. „ Cf. *ibidem*, f° 55, n° 5.

7) R. 1352-1353, f° 118 v°, n° 10: " Jan den Vos, als wisse-

Men vindt er ook al de kosten van boekhouden : het aankopen en bereiden van perkament voor het groote en het kleine weezenboek (1) en voor de charters die bij den afkoop van weesgelden werden opgesteld (2), verder omslagen van weesboeken (3) en allerhande schrijfkosten (4).

Daarbij wordt er ook melding gemaakt van het gebruik van wijn (5), van *crude* en *confituren* (6), bij het hooren van het weezenboek, en van het wisselverlies bij de betalingen aan de weezen (7). Al deze uitgaven werden door de stadskas gedragen.

*
*
*

In den loop van de XIIIe eeuw, moeten te Brugge de weespenningen, die voorloopig als stadsgeld werden

lare, van dat hi den wesen payement deide tsinte Jans messe ende te medewinter : 12 lb. „

1) R. 1342-1343, f° 150, n^r 14 : “ Claise van Ghent van 2 ybond fronsins ghebesicht ten weesebouke ende te 3 cleene bouke ende te andren diversen scifturen : 30 s. „

2) R. 1332-1333, f° 111 v°, n^r 3 : “ Willem Sciete van 2 letteren te scrivene van afghecochten weeseghelde : 2 s. „

3) R. 1308-1309, f° 28 v°, n^r 3 : “ Item, Mase den clerc van couverturen vellen ten wesen boeke boef vorseit : 7 s. 8 d. „

4) R. 1333-1334, f° 102 v°, n^r 11 : “ Bi Janne den Vadt, van weeseghelde, lyfrente, verstorven lyfrente, ervelike rente te doen scrivene, ende van andren diversen scifturen diere toe behorden : 15 lb. „

5) R. 1318-1319, f° 62, n^r 10 : “ Gillis Christiane van coste daer ghedaen metten wine vander tijt dat men lijfrenten ende wesen begonste gheven... „

6) R. 1342-1343, f° 153 v°, n^r 15 : “ Jacob den Burghgrave van crude, confituren, ybesicht metten burghmeesters ten perlemente varende buten ende binnen onser stede, verteerd in diversen tiden, inde herevaerde te Greveninghe ende te Dixmude ende doe men sat ten weesen : 81 lb. 12 d. „

7) R. 1345-1346, f° 123, n^r 2 : “ Item doe, bi Willem van Orscamp van verliese van paiement, omme den weesen te ghevoughene hare paiementen, ten terminen vors., also ment gaderde achter porte : 10 lb. 16 s. „

R. 1353-1354, f° 126 v°, n^r 9 : “ Item, bi Wouter den Hont van goudinen ghelde te wisselne omme selverin ghelt, den weesen meide te ghevoughene bin den jare : 21 lb. „

beschouwd, de voornaamste som van de gemeentelijke ontvangsten geworden zijn. Dit wil daarom niet zeggen dat het de bijzonderste bron van stadsinkomsten was, daar men moet rekening houden met de groote sommen die jaarlijks aan de weeskinderen uitgekeerd moesten worden.

In 1281-1282 was de totale som van de stadsontvangsten van 21.653 lb. par., waarvan niet minder dan 6.464 lb. ontvangen van de weezen. Daarentegen was het bedrag van de gewone ontvangsten maar van 3.998 lb. Maar ten gevolge van de verkwistingen van den magistraat in 1279, was het weezengeld onvoldoende geworden om het tekort van de gemeentekas te kunnen dekken en was Brugge verplicht geworden zware leeningen bij de burgers van Atrecht aan te gaan. Deze leeningen, die pas in 1279 beginnen (1), waren reeds van 10.840 lb. in 1280-81.

Zoo werden de financieele betrekkingen tusschen voorgij en stad, ingericht ten bate van de gemeente eerder dan van de minderjarigen, minder onontbeerlijk. Het bleef nochtans verplichtend de gereede weespenningen in de stadskas te storten.

Brugge vond immers haar voordeel bij die leeningen van weezengeld, op langen termijn (2) en met een lager interest dan bij de burgers van Atrecht (3). Tevens voor de minderjarigen bleef de belegging bij de gemeente de beste waarborg voor de bescherming van hun goed.

Met de bewaring van de weespenningen gingen overigens voor de stad nog andere bijverdiensten gepaard.

---

1) GILLIODTS (L.), *Cout. ville Bruges*, t. I, bl. 232, n° VII, art. 2.

2) De termijn van terugbetaling was natuurlijk de meerderjarigheid. Cf. supra.

3) Brugge betaalde bij de Atrechtenaars van 10 tot 20 %.

Cf. BIGWOOD (G.), *Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique du moyen âge*, I, Bruxelles 1921, Académie Royale de Belgique, Cl. des Lettres, Mémoires [2] in-8°, t. XIV, 1re partie, bl. 440-444.

Zoo treffen we enkele posten aan waar de magistraat de verschuldigde sommen maar gedeeltelijk moest terugbetalen (1) of in rekening brengen (2), terwijl het overige kwijgescholden werd.

Natuurlijk moesten de weduwen en weezen, zoowel als de *ghemeene porters van der stede*, belastingen betalen. Zoo in 1299 werd er *tallia* omgeslagen *pro expeditione Regis* (3). Hetzelfde jaar, om in de buitengewone onkosten van openbare en vestingwerken te voorzien, werden de weezen nog *getailleerd* voor vier per mille ongeveer (4).

Van den anderen kant, daar de stad het weezengeld tot eigen doeleinden aanwendde, zag ze zich natuurlijk verplicht de jaarlijksche uitkeeringen van andere inkomsten, namelijk van de opbrengst van de *tallia* zelf, te nemen (5). Het gevolg daarvan was dat, wanneer deze werd omgeslagen, de minderjarige belastingsschuldige gedeeltelijk met gesloten beurs, *per talliam*

1) R. 1299, f° 12 v°, n° 19: "Item, Griele filie Willelmi Liebardis filii Roberti Militis pro 156 1/2 lb. sibi debitis tanquam orphane pro principali et lucro 100 lb., de residuo quitavit villam."

Zie nog *ibidem*, f° 48, n° 11.

2) *Weezenboek* 1340-1341, f° 20 v°, n° 12; f° 22 v°, n° 1, enz...

3) R. 1299, *Hec debentur orphanis...*, f° 40, n° 8: "Item, Clare relicte Johannis Pax tanquam orphane: 1964 lb. 11 s. (nota: inde debent discomputari pro tallia expeditione Regis: 21 lb. 4 s.)"

Ibidem, f° 42, n° 12: "Item, Waltero orphano Jacobi Zegards ex filia Walteri Volpoud: 831 lb. 11 s. 8 d. (nota: inde solutum per talliam expeditionis Regis: 10 lb. 12 s.)"

4) R. 1299, *Hec debentur orphanis...*, f° 40 v°, n° 2: "Item, Johanni orphano Katerine Walkiers ex domno Gyldulfo: 1000 lb. nota: inde solutum pro tallia expeditionis Regis: 9 lb. 12 s., item pro tallia fossati versus Arenam: 4 lb."

Zie nog bv. *ibidem*, f° 41 v°, n° 3 en 7.

5) *Weesschulden* 1292-1293, f° 2, n° 11: "Item, Nicholao, Johanni et Griele, orphanis Johannis Pascalis, ex filia Nicholai Doven: 179 lb. 23 d., tunc solutum Nicholao Bart, pro ipsis de lucro pro talliam: 17 lb. 18 s. 2 d." Zie nog b. v. f° 3, n° 11 enz...

suam, kon worden betaald (1) of, met andere woorden, dat de som waarvoor hij aangeslagen was van het kroos werd afgehouden en vergolden verklaard.

Verder het ongeld, geheven met het doel de schuldelging te verzekeren (2), diende natuurlijk ook voor de terugbetaling van de weezenschuld (3).

Hooger zagen wij hoe, in het begin van de XIVe eeuw, Brugge in gebreke bleef voor het uitkeeren van de weesgelden en de minderjarigen van de verplichting moest ontheffen hun nieuwe penningen nog bij de stad te beleggen. Na de politieke onlusten werden de uitgaven van weezengeld opnieuw grootendeels met gesloten beurs gedaan. Bewuste schuldeischers immers, in plaats van hun belastingen te betalen, lieten ze regelmatig van hun vorderingen afhouden, namelijk in 1315 de *pointinghe vander herevaerd* (4), in 1316 de cijns die ze verschuldigd waren voor hun huizen op den gemeenen grond van de stad opgericht (5), nog in 1332

---

1) *Ibidem*, f° 3, n^r 17: "Item, orphanis Nicholai de Artrike ex filia Johannis Cortscofs: 343 lb.; solum eidem Nicholao pro ipsi de lucro per talliam suam: 25 lb. Item, solum eidem per talliam Jacobi Werd: 9 lb. 6 s.,"

Zie nog b.v. f° 4, n^r 15, 16, 19, enz.

2) GILLIODTS (L.), *Inv. arch. ville Bruges*, t. I, n^r 83, 91, 128, 149 en 150.

3) R. 1294, *Hec debentur orphanis...*, f° 39, n^r 5: "Item, Marie orphane Grant, filii Christiani Grant: 868 lb. 11 s. 5 d. Inde solum Colardo Cortscof, marito suo, in discomputatione secundi pagamenti assisie servisie: 500 lb. que scripte sunt in rotula communis extradati ac etiam lucrum usque tunc.," Cf. *ibidem* f° 43 v°, n^r 5.

4) R. 1315-1316, f° 33 v°: "Het es te wetene dat tresoriers vorseit niet ontfanghen hebben bin haren jaer scare van dat de stede sculdich es te hebbene van..."

Item, vander pointinghe vander herevaerd als van wedewen, wesen, ende vanden ghemeenen porters vander stede.,"

5) R. 1316-1317, f° 63: "Hute ghegheven den personen die der stede sculdich waren van landchenze, van anderen sculden, die verachttert souden wesen bleven, dat men hem rebateren zal van haerre lyfrente, van haerre erveliker rente ende van haren weseghelde, enten capellanen die men elx jaerlics plegt te ghevene."

de som waarvoor ze aangeslagen waren in de bede (1), in 1335-1336 de *pointinghe vander herevaerd van Denremonde*.

Daaruit blijkt dat, althans sommige jaren, de uitgaven aan de weezen, die in de XIVe eeuwse rekeningen voorkomen, voor een groot deel niets anders zijn dan de sommen waarvoor deze in de belasting waren aangeslagen, zoodat de stad nagenoeg niets meer uit te keeren had (2). Zoo kwam het dat geheele kapitalen voor het betalen van de belastingen werden voorbehouden en als definitief verloren beschouwd (3).

*
* * *

Het is bijna zeker dat, reeds in de XIIIe eeuw, andere steden, buiten Brugge, leeningen hebben aangegaan van weezengeld. Nochtans komen de eerste vermeldingen daarvan eerst in de XIVe eeuw voor.

---

1) R. 1332-1333. *Huutygheven van ofghecochten weeseghelde*, f° 43 v°, n^r 9: "Jeghen joncfrouw Beelen van Buelemare, omme der bede wilen van miere vrouwen van Vlaenderen, zo was hare haer ghelt vul ghegheven: 17 lb. 5 s. "

2) R. 1335-1336, *In teerste ontfanghen van achterstellen*, f° 1, n^r 4: "Van Michiel van Lembeke, van siere pointinghe, van sinen weeseghelde, vander herevaerd van Denremonde: 13 lb. 4 s. ", n^r 5 "Van joncfrouw Jacominen siere dochter, vander zelve herevaerd van Denremonde, van haren weeseghelde: 13 lb. 4 s. "

Cf. *ibidem*, *Item huutygheven den weesen*, f° 45 v°, n^r 15: "Michiel van Lembeke: 13 lb. 4 s. ", n^r 16: "Michiels kindre vorseit: 13 lb. 4 s. "

3) *Weezenboek 1340-1341, Weeseghelt*. f° 15, n^r 5: "Kateline, Matheus wesen vander Laie, bi Truden filiam Bonijns Werds: 21 lb. 11 s. Solutum anno 40°: 20 s. Item, anno 41: 10 s. ", n^r 6: "Callekine, filia Kateline vander Laie, dat zoe hadde bi Symoen den Voegheraer: 100 lb. Ende es te wetene zo wat dat men van desen ghelde heffen sal vander stede, dat men dat vellen sal vanden ghelde dat staet up Kateline, Callekine moeder vorseit, toter tyd dat ghelt al huut ghegolden sal sijn dat hier voren up hare staet ghescreven, men saelt haer gheven bi consente van Jan Gabriël, haren voghet. Solutum anno 40°: 30 s. Item, anno 41: 30 s. "

Te Ieper werden de beschikbare kapitalen van de minderjarigen in een weezenkas, *huche des orphènes* of *wesenkiste* (1), geplaatst. Naderhand werden ze gewoonlijk in de stadskas teruggestort, natuurlijk om het tekort van de thesaurie aan te zuiveren. In 1304, bij voorbeeld, kwam Ieper, in den tijd van zes maanden, in het bezit van 600 lb. par. (2).

Het kroos op de weesgelden werd regelmatig, op eersten October (3), door den voogd van weezen uitgekeerd (4). Het spreekt van zelf dat, wanneer de penningen, die gedurende het jaar werden ontvangen, nog beschikbaar waren, de minderjarigen uit de weezenkas konden betaald worden (5). Deze uitgaven moesten integendeel door de stadskas gedragen worden, wanneer de magistraat de weezenkapitalen reeds tot eigen doeleinden had aangewend (6). In elk geval bleef de voogd van weezen gehouden, na de termijnbetalingen, het overschot van de gelden in de stadskas te storten (7).

Sedert een onbepaalden datum, hoewel de eerste vermelding maar van 1366 is, leende ook Douai *deniers d'orphènes a le taule des orphènes menres d'eage* (8).

Te Rijsel treffen we ook een gemeenzame kas aan waarin, na de boedelbeschrijving, het *Argent d'Orphènes* of weezengeld moest gestort worden, in afwachting dat de weesheeren, *gard'orphènes* genaamd, zelf of met tusschenkomst van de voogden, ontleeners vonden aan dewelke zij het op kroos toevertrouwden (9).

1) DES MAREZ (G.)—DE SAGHER (E.): *Comptes de la ville d'Ypres* (1267-1329). Bruxelles, 1909-1913, in-4°, II, 207²³, 593⁶.

2) *Ibid.*, I, 1519.

3) *Ibid.*, II, 449⁸.

4) *Ibid.*, I, 448²⁴.

5) *Ibid.*, II, 170-171.

6) *Ibid.*, I, 436¹³; 499²⁹; II, 219; 449⁸; 757²⁰.

7) *Ibid.*, I, 328³; 448²⁴; II, 219; 170-171.

8) ESPINAS (G.), *Les finances de la commune de Douai des origines au XVe siècle*. Paris, 1902, bl. 309 en volg. + notas.

9) MARCHANT (Lucien): *Les Gard' Orphènes à Lille*. Nouvelle

Te St Omaars (1) noemde de weezenkas *huche estant en le Chambre des Orphelins*.

In de rekeningen van den *argentier* en in de besluiten van de schepenen zien we soms den magistraat van deze in deposito gegeven penningen ontleenen.

Daarbij had Sint-Omaars ook *en warde* gelden van degenen die men te Brugge, in de XIIIe eeuw, met de benaming *tanquam orphani* omschreef, penningen die door sommige stichtingen en vereenigingen aan den magistraat toevertrouwd werden, namelijk door de bedelorde van de Dominikaners, het Magdalena-Ziekenhuis, de kerkfabriek van Sint-Michiels. De stad keerde den interest uit van deze verschillende sommen. In 1416 b. v. was ze 790 lb. 2 s. 4 d. voor weesrenten verschuldigd.

Uit dit alles blijkt dus, dat in de Vlaamsche steden, in de XIVe eeuw, de ontleeners van weezengeld nu eens een bijzondere, dan eens de stad zelf was. De weezenkas, die onder verschillende benamingen te Ieper, Rijsel, Douai en Sint-Omaars bestond, was eigenlijk een depositobank, waar zoowel de bijzonderen als de gemeenten, die in geldverlegenheid verkeerden, geld konden ontleenen. Te Brugge daarentegen bestond in de middeleeuwen een dergelijke kas niet. Daar werden de weespenningen door de voogden rechtstreeks in de stadskas gestort. Terwijl deze beleggingen, in de XIIIe eeuw, verplichtend waren komen ze, sedert de XIVe eeuw, alleen nog bij uitzondering in de Brugsche rekeningen voor.

JOSEPH MARÉCHAL.

---

revue historique de droit français et étranger, t. XXVI, 1902, bl. 268-269 en 469-496.

1) Voor Sint-Omaars, zie: DE PAS (J.), *La Tutelle des Orphelins à Saint-Omer au XIVe siècle*. Fragments d'un "Registre des Orphelins", de 1343 à 1356. Bulletin de la Société des Antiquaires de la Morinie. t. XV, 1933, bl. 339-374.

BEWIJSSTUKKEN

I

13 DECEMBER 1355.

Schepenakte waarbij Godscalc Hauwescild en zijn vrouw de stadsthesauriers een weezenschuld van 32 lb. 16 s. par. kwijtschelden.

GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.), *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, t. II, bl. 21, n^r 513.

« Wie, Jan Blankaerd ende Jan van Thoroud, filius shere Niclais, scepenen in Brucghe te dien tiden dat dese dinghen voor ons waren ghedaen, doen te wetene allen den ghuenen die dese lettren zullen zien jof horen lesen, dat camen voor ons, alsoe voor scepenen, Godscalc Hauwescild, filius shere Lubrechts, ende joncvrauwe Griele sijn wijf, ende gaven halm ende wettelike ghifte den here Pieter Alverdoe ende Jacob Baven, filio shere Jans, alsoe trezoriers vander stede van Brucghe te dien tiden, ter vors. stede bouf, van tween ende dartich ponden ende zestien sceleghe paris. weezen ghelds, lecghende ten belefroite inder stede handen ende inden weezenbouc. Ende Godscalc Hauwescild ende joncvrauwe Griele sijn wijf vorseid die wedden ende beloveden den vorseiden trezoriers vander vors. stede, ter vorseider stede bouf, dese vors. twee ende dartich ponde ende zestien sceleghe paris. weezen ghelds, lecghende ter vors. stede, te wetten, te waerne ende te warandeerne ter vors. stede van Brucghe vrijen eighindomme tieghen elken meinssche. In kennessen van desen dinghen hebben wie, scepenen vors., dese lettren huuthanghende bezegheld met onsen zeghelen. Dit was ghedaen int jaer ons Heren als men screef dusentich drie hondert vive ende vichtich, upten dartensten dach vander maend van December. »

Op de keerzijde staat het volgende : « 9 lb. Trezoriers. Wezegheld vercocht der stede bi Godscalc Hauscilde. »

Het stuk is voorzien van de zegels van voornoemde schepenen.

II

20 MEI 1394.

Akte waarbij Willem van den Foreeste de stadthesauriers een weezenschuld van 84 lb. par. kwijtscheldt voor 12 lb.

« GILLIODTS-VAN SEVEREN (L.), *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, t. III, n^r 769.

Ic, Willem van den Foreeste, filius Wauters, doe te wetene allen lieden, dat ic wel ende redenlike vercocht hebbe eersamen ende wisen lieden, Pieter Boudin Jans ende Jan Bouts, te dien tiden tresoriers van der stede van Brugghe, ter vorseider stede bouf, viere ende tachtentich pond par. weese ghelths, den nobel te achte scellinghe ende sesse peneghe, staende gheteekent in den weesebouc van der stede up joncvrauwe Marien, filiam joncvrauwe Katelinen Blankaerds, omme eene zekere somme van twalef pond par., den nobel te sesse scellinghen groten, die ic ontfanghen hebbe van den vorseiden tresoriers, van welken vorseiden sommen van ghelde ic mi wel ghepayt ende vernoucht houde ende scelde daen of quite de vorseide stede van Brugghe ende allen anderen. Ende voord hebbe ic up ghedreghen ende draghe up bi desen letteren den vorseiden tresoriers, ter vors. stede bouf, de vors. somme van viere ende tachtentich pond par. Ende hebbe hemlieden daen of beloofte warant te wesene eewelike tallen daghen jeghen elken meinsche. In kennessen der waerheiden dese lettere beseghelt met minnen zeghele uuthanghende. Ghedaen int jaer ons Heeren MCCC viere ende tneghentich up den XX^{sten} dach in Meye. »

Het stuk is voorzien van het zegel van Willem van den Foreeste.

Overzicht van de financiële betrekkingen tusschen stad en voogdij te Brugge in de XIIIe eeuw.

STADSREKENING OVER HET JAAR	ONTVANGEN VAN WEEZENGELD	BETALINGEN AAN DE WEEZEN	WEEZEN- SCHULD
1282	6.464 lb.	8.578 lb.	49.056 lb.
1284	4.141 lb.	12.944 lb.	41.343 lb.
1285	6.044 lb.	9.902 lb.	42.691 lb.
1288	6.090 lb.	5.551 lb.	47.143 lb.
1290	4.406 lb.	11.133 lb.	51.142 lb.
1291	5.385 lb.	11.447 lb.	52.608 lb.
1292	6.129 lb.	4.547 lb.	58.542 lb.
1294	4.560 lb.	6.341 lb.	70.282 lb.
1298	12.208 lb.	—	—
1299	22.581 lb.	6.967 lb.	109.248 lb.

* * *

Overzicht van het respectievelijk belang van de stedelijke schulden in de XIIIe eeuw.

STADSREKENING OVER HET JAAR	SCHULDEN AAN DE BANKIERS VAN ATRECHT EN VAN GELEEND GELD	WEEZEN- SCHULDEN	SCHULDEN VAN LIJF- EN ERFRENTEN
1282	—	49.056 lb.	—
1284	35.414 lb.	41.343 lb.	565 lb.
1285	43.287 lb.	42.691 lb.	3.413 lb.
1288	19.730 lb.	47.143 lb.	3.573 lb.
1290	24.940 lb.	51.142 lb.	4.237 lb.
1291	36.098 lb.	52.608 lb.	4.890 lb.
1292	24.200 lb.	58.542 lb.	5.782 lb.
1294	40.770 lb.	70.282 lb.	6.994 lb.
1299	145.331 lb.	109.248 lb.	7.012 lb.

Overzicht van de financieele betrekkingen tusschen voorgdij en stad te Brugge, in de XIVe- en het begin van de XVe eeuw (1).

STADSREKENING VOOR HET JAAR (n. s.)	BETALINGEN VAN WEEZENGELD	SOM VAN DE AFGEKOCHTE WEESSCHULDEN	AFKOOFSOM	TOTALE WEEZENSCHULD	BEMERKINGEN
1304-1305	—	—	—	139.040 lb. 19 s. 4 1/2 d.	
1305-1306	293 lb. 16 s. 6 d.	—	—	—	
1306-1307	10.337 lb. 14 s. 6 1/2 d.	—	—	—	
1307-1308	5.371 lb. 17 d.	—	—	—	
1308-1309	8.367 lb. 9 s. 5 d.	—	—	—	
1309-1310	14.826 lb. 5 s. 9 d.	—	300 lb.	—	1814 lb. 1 d. valent in lichter paye : 3628 lb. 2 d. 1506 lb. 9 s. 6 d. valent in lichter paye: 4519 lb. 8 s. 6 d.
1310-1311	1.814 lb. 1 d.	—	—	—	
1311-1312	1.506 lb. 9 s. 6 d.	—	—	—	
1312-1313	4.359 lb. 6 s 11. d.	—	—	—	
1315-1316	—	—	—	—	
1316-1317	—	—	—	—	
1318-1319	11.816 lb. 11 s. 6 d.	1.555 lb. 16 s.	323 lb. 8 s. 6 d.	—	+291 lb. achterstaalige betalingen van weezengeld voor het jaar 1315.
1332-1333	3.830 lb. 12 s. 6 d.	—	1.091 lb. 15 s. 8 d.	—	
1333-1334	3.260 lb. 12 s. 6 d.	—	330 lb. 16 s.	—	
1334-1335	2.274 lb. 14 s.	1.510 lb. 12 s. 5 d.	303 lb. 19 s.	—	
1335-1336	2.678 lb. 4 s.	2.423 lb. 13 s. 4 d.	465 lb. 10 s.	—	
1336-1337	2.685 lb. 5 s.	2.144 lb. 18 s.	398 lb. 13 s.	—	
1337-1338	2.833 lb. 20 d.	435 lb. 18 s. 4 d.	80 lb. 14 s.	—	
1338-1339	1.703 lb. 3 s.	141 lb. 15 s. + 184 lb. 17 s.	4 lb. 16 s.	—	
1339-1340	1.852 lb. 18 s.	15 lb. 8 s. 4 d.	6 lb.	—	
1340-1341	1.550 lb. 12 s. 9 d.	—	—	115.022 lb. 6 s. 6 d.	
1341-1342	1.907 lb. 8 s. 6 d.	245 lb. 13 s.	60 lb.	—	
1342-1343	2.010 lb. 18 s. 2 d.	358 lb.	42 lb. 12 s.	—	
1344-1345	2.043 lb. 6 s.	—	—	—	
1345-1346	2.053 lb. 18 s.	—	—	—	
1346-1347	2.049 lb. 11 s. 9 d.	—	—	—	
1347-1348	2.023 lb. 19 s. 2 d.	—	—	—	
1350-1351	2.172 lb. 16 s.	9 lb.	3 lb. 12 s.	—	
1351-1352	1.757 lb. 9 s.	—	—	—	
1352-1353	1.853 lb. 12 1/2 s.	—	—	—	
1353-1354	1.844 lb. 8 s. 4 d.	205 lb. 13 s.	31 lb. 5 s.	—	
1354-1355	1.798 lb. 13 s. 10 d.	7 lb. 6 s.	3 lb.	—	
1355-1356	1.911 lb. 2 1/2 s.	576 lb. 11 s.	81 lb.	81.873 lb. 13 s. 8 d. 79.983 lb. 5 s. 7 d.	
Weezenb. 1356	—	—	—	—	
Weezenb. 1357	—	—	—	—	
1358-1359	1.933 lb. 8 s.	—	—	—	
1359-1360	1.916 lb. 2 s. 4 d.	—	—	—	
1360-1361	1.989 lb. 18 s. 10 d.	—	—	—	
1361-1362	1.907 lb. 11 s. 4 d.	—	—	—	
1362-1363	2.007 lb. 11 s. 10 d.	—	—	—	
1363-1364	2.029 lb. 12 s. 4 d.	—	—	—	
1366-1367	2.538 lb. 6 s. 2 d.	—	—	—	
1367-1368	2.714 lb. 15 s.	—	—	—	
1368-1369	2.757 lb. 5 s. 3 d.	—	—	—	
1369-1370	2.599 lb. 3 s. 8 d.	—	—	—	
1370-1371	2.511 lb. 18 s.	—	—	—	
1371-1372	2.508 lb. 9 s.	—	—	—	
1372-1373	2.449 lb. 18 s.	—	—	—	
1375-1376	2.520 lb. 7 s. 4 d.	—	—	—	
1379-1380	929 lb. 4 s.	—	—	—	
1380-1381	1.755 lb. 14 s. 7 d.	—	—	—	
1382-1383	—	—	—	—	
1383-1384	—	—	—	—	
1385	—	—	—	—	
1385-1386	1.604 lb. 3 s.	—	—	—	
1386-1387	524 lb. 8 s. + 80 lb.	—	—	—	
1387-1388	806 lb. 16 s. 6 d.	—	—	—	
1388-1389	700 lb. 4 s.	—	—	—	
1389-1390	1.855 lb. 19 s. 10 d.	—	—	—	
1390-1391	1.865 lb. 6 s. 6 d.	—	—	—	
1391-1392	957 lb. 5 s. 6 d.	—	—	—	
1392-1393	191 lb. 4 s.	—	—	—	
1393-1394	77 lb. 10 s.	84 lb.	20 s. gr.	—	
1394-1395	2.680 lb. 7 s. 6 d.	—	—	—	
1395-1396	711 lb. 11 s.	4 lb. 12 d.	—	—	
1396-1397	1.042 lb. 15 s. 3 d.	10 lb. gr.	4 lb. gr.	—	
1397-1398	1.123 lb. 14 s. 6 d.	—	—	—	
1398-1399	915 lb. 16 s.	—	—	—	
1400-1401	741 lb.	—	—	—	
1401-1402	721 lb. 1 s.	—	—	—	
1402-1403	714 lb. 12 s.	—	—	—	
1403-1404	713 lb. 16 s. 3 d.	—	—	—	
1404-1405	711 lb. 1 s.	—	—	—	
1405-1406	692 lb. 6 s.	—	—	—	
1406-1407	349 lb. 2 s. 6 d.	—	—	—	
1408-1409	190 lb. 14 s.	—	—	—	
1410-1411	—	—	—	—	
1411-1412	—	—	—	—	
1413-1414	—	—	—	—	
1414-1415	25 lb. 9 s.	70 lb. 9 s.	25 lb. 9 s.	—	
1417-1418	—	—	—	—	

Het oud pond parisis van het einde van de XIIIe eeuw moet een waarde vertegenwoordigd hebben van 101 gr. zilver. Het lb. grooten bevat van 1391 tot 1407: 256 gr. zilver. De verhouding zal dus zoovat 1 lb. gr. = 2 1/2 oud lb. par. geweest zijn.

(1) De sommen zijn in oud lb. par. uitgedrukt.

Overzicht van het respectievelijk belang der stedelijke leeningen in de XIIIe eeuw.

STADSREKENING OVER HET JAAR	— ONTVANGSTEN —			— UITGAVEN —		
	GELEEND GELD	WEEZENGELD	ERF- EN LIJFRENTEN	GELEEND GELD	WEEZENGELD	ERF- EN LIJFRENTEN
1282	10.840 lb.	6.464 lb.	—	6.142 lb.	8.578 lb.	1.323 lb.
1284	9.500 lb.	4.141 lb.	7.464 lb.	8.059 1/2 lb.	12.944 lb.	889 lb.
1285	13.400 lb.	6.044 lb.	3.494 lb.	10.435 lb.	9.902 lb.	2.200 lb.
1288	2.125 lb.	6.090 lb.	1.651 lb.	25.618 lb.	5.551 lb.	3.747 lb.
1290	6.628 lb.	4.406 lb.	1.863 lb.	9.834 lb.	11.133 lb.	3.986 lb.
1291	17.670 lb.	5.385 lb.	6.103 lb.	19.673 lb.	11.447 lb.	5.612 lb.
1292	7.100 lb.	6.129 lb.	7.980 lb.	18.822 lb.	4.547 lb.	3.367 lb.
1294	6.850 lb.	4.560 lb.	871 lb.	3.790 lb.	6.341 lb.	4.738 lb.
1298	500 lb.	12.208 lb.	1.086 lb.	—	—	—
1299	100.000 lb.	22.581 lb.	1.362 lb.	92.773 lb.	6.967 lb.	11.502 lb.

HET SCHEMA DER ZIJBEUKEN IN DE WEST-VLAAMSCHE ROMAANSCHER DORPSKERK

Een volledige, of nagenoeg volledige romaansche dorpskerk wordt in West-Vlaanderen niet gevonden (1). Van deze vroeger vrij talrijke bouwwerken zijn slechts min of meer belangrijke resten gespaard gebleven. Wanneer we dan, in de verbeelding, het type van deze oude kerkjes willen hersamenstellen gaan we, noodgedwongen, de elementen zoo wat aan alle zijden opzoeken: hier bleef de toren in stand; daar het koor of het transept; ginds nog de langsmuren van den hoofdbeuk, met pijlers, bogen en lichtverdieping; elders nog de westgevelmuur; maar we meenen dat nergens een voorbeeld kan aangewezen van nog bestaande zijbeuken. We bedoelen niet onbeduidende stukken metselwerk, in latere verbouwingen opgenomen, maar meer aanzienlijke resten die typeerend genoeg zijn om een duidelijke voorstelling te laten maken van wat de opstand was. Toch zijn deze voorbeelden vroeger

---

1) Volledig is wel de beneden-kapel van Sint-Baselis (H. Bloed) te Brugge, maar deze is geen dorpskerk en is in de geheele opstand berekend als de onderbouw eener bovenkerk. We mogen de twistvraag of de kapel op de verdieping al dan niet tot het oorspronkelijk plan behoort, onverlet laten; want zeker werd deze bovenkapel nog in de romaansche periode gebouwd en werd hierom de benedenverdieping tot het nog bestaande schema gebracht.

zeer talrijk geweest. Maar onze oude kerkjes zijn in den loop der tijden voortdurend « gegroeid », en een der meest gebruikelijke uitbreidingen was het vervangen der oorspronkelijke lage en smalle zijpanden door ruime beuken die, wat de afmetingen en de heele constructie betreft, als een replek vormen op den hoofdbeuk. Het schema der zoogenaamde « kustkerk », met drie beuken van gelijke afmetingen, is feitelijk niets anders dan de einduitkomst van dit zoeken naar meer ruimte in reeds bestaande kerken met smalle zijpanden. En wel juist de oplossing die tegelijk een tegemoetkomen was aan de eischen van den lokalen kunstzin ; want ons volk had steeds een zeer uitgesproken voorliefde voor breed-aangelegde en klare binnenruimten.

Het schema der « kustkerk » is reeds in de veertiende eeuw bij ons in gebruik en vond haast dadelijk de ruimste toepassing ; in de vijftiende eeuw wordt het zeker algemeen gevolgd, ook bij de verbouwingen van dorpskerken. De talrijke herstellingen na de Geuzenberoerten kennen geen andere formule meer.

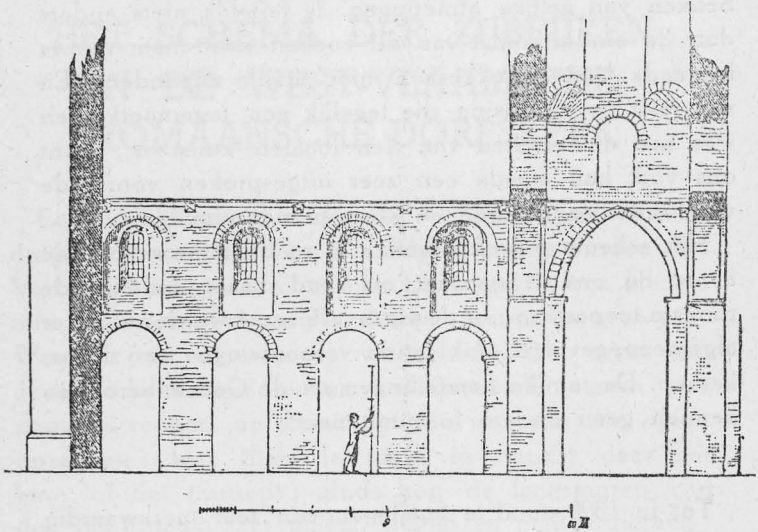
*
* * *

Tot in 1890 stond te Snellegem een zeer merkwaardig kerkje, waarvan de romaansche middentoren en hoofdbeuk nog overblijven. De gesloopte gedeelten, het transept en de koren, die volgens het schema der « kustkerken » waren opgevat (Afb. I), zijn zeer waarschijnlijk herstellings- en uitbreidingswerken van na den Geuzentijd. Oudere en nieuwere gedeelten vormden een zeer harmonieus geheel, waarvan de verminking des te meer te betreuren valt, daar de nieuwe pretentieve kerk zonder kunstwaarde is, in het landelijk midden niet thuishoort en de schoonheid kwetst van de romaansche resten die in het nieuwe bouwcomplex zijn opgenomen.

De laat-gothische verbouwing van transept en koren had, naar onze meening, de geheele romaansche wes-

telijke partij nagenoeg onaangeroerd gelaten (1). Dat de middelbeuk oorspronkelijk van lage zijpanden was vergezeld, wordt door de nog bestaande langsmuren zeer duidelijk aangetoond. Deze langsmuren worden gevormd door zware pijlers, onderling door rondbogen verbonden, waarboven de primitieve lichtverdieping nog volledig bewaard is (Afb. II). De pijlers zijn zeer mas-

saal ; hun lange zijde aan den kant van hoofd- en zijbeuken is nauw iets minder dan de opening der bogen. Hiermede waren deze nevenbeuken, oorspronkelijk met een lessenaardak afgedekt, herleid tot smalle en lage gangen die, haast volledig afgemurrd, geen uitzicht gaven op koor en altaar.

Toen men de huidige kerk bouwde, stond op den zuidkant van den romaanschen hoofdbeuk een zijpand, of, om het met de gebruikelijke en traditioneele be-

1) Uitgenomen dat het dakensysteem, denkelijk in 't begin van 1600, werd gewijzigd: middenbeuk en nevenbeuken kwamen onder een bedekking te schuilen, zoodat de lichtverdieping van den hoofdbeuk werd geblind.

naming te heeten, een *onderlat* van een zeer typisch voorkomen (Afb. III). De buitenmuur van dit *onderlat* droeg geen schoorpijlers noch lichtopeningen. Enkel bemerken we een zeer bescheiden rechthoekig venstertje, breeder dan hoog, dat van betrekkelijk jonge dateering moet zijn; want de bovendorpel draagt een laag gestrekte korfboog. Was dit *onderlat*, met uitzondering van het venstertje, niet de oorspronkelijke romaansche nevenbeuk? We meenen op die vraag bevestigend te mogen antwoorden.

* * *

Ware dit *onderlat* in stand gebleven, dan had het onderzoek van materiaal en metselverband ons zeer kostbare inlichtingen kunnen verstrekken. De iconoclasten van 1890 hebben zelfs niet vermoed dat het oude bouwwerk een zeker belang kon opleveren voor de studie der oudheidkunde; ze hebben het neergehaald met een luchtig hart, zonder iets aan te teekenen of te schetsen, zoodat alle documentatie verloren ging. Hoe zouden zij iets van waarde hebben kunnen ontdekken in dezen nuchteren, onversierden bouw, die sprekend herinnert aan het « aanklad » of « aantrek » op den noordkant van onze oude Vlaamsche hoeven, zij die zelfs den toren wilden afbreken? Dit heerlijk torentje van Snellegem, dat zoo wat in alle handboeken en studiewerken als een juweel van onze landelijke romaansche bouwtrant wordt vermeld. En dat men werkelijk zoo'n misdaad beraamde, blijkt uit een briefwisseling in 't Bisschoppelijk Archief te Brugge bewaard.

* * *

Hetzelfde Archief bewaart een ander, ouder document, dat voor ons onderwerp van belang is. In 1671 stond aan den noordkant van de kerk te Snellegem een ander *onderlat* dat in alles geleek op dit aan den zuidkant. In een verzoekschrift, aan den bisschop gericht, vroeg men dit noordelijk *onderlat* te mogen « breken », daar het van geen nut was en zoo bouw-

vallig dat het voortdurend herstellingen vergde. Dus zal het onderlat wel een oud bouwgedeelte geweest zijn. Behoorde het tot de primitieve romaansche kerk? Nog eens, dat schijnt zeer waarschijnlijk en wel de eenig redelijke veronderstelling. Want ware deze nevenbeuk eerst na den Geuzentijd gebouwd geweest, dan worden die voortdurende herstellingen niet begrijpelijk. Ware hij een verbouwing der vijftiende of eerste helft der zestiende eeuw, dan zou hij zeker op een gansch andere wijze zijn opgevat, nl., volgens het plan der zoogezeyde kustkerken. En tegen de veronderstelling dat hij slechts uit de late dertiende of veertiende eeuw zou dateeren, pleiten soliede redenen. Eerst kan men niet veronderstellen dat de romaansche nevenbeuk, in den loop van hoogstens twee eeuwen, reeds zoo bouwvallig zou geworden zijn, dat een reconstructie noodzakelijk was; tegen dergelijke hypothese pleit de stoere en sterke bouw der nog bestaande romaansche resten. En men kan ook niet aannemen dat men in de jaren 1200 of 1300 deze primitieve romaansche beuken zou herbouwd hebben, niet om reden van bouwvalligheid, maar om de kerk te vergrooten of een beter uitzicht te geven. Want het onderlat, dat in 1671 verdween, is een zoo nuchtere en sobere bouw, de afmetingen zijn zoo gering, de heele opstand en schikking zoo primitief, dat men niet eens een meer eenvoudige toestand kan uitdenken.

We mogen dus aannemen dat het onderlat van 1671 tot den oorspronkelijken romaanschen bouw behoort. Zooals zeer waarschijnlijk zijn replek op den zuidkant, die in 1890 werd gesloopt. En nu zullen we de aandacht vestigen op een eigenaardigheid van het noordelijk onderlat, eigenaardigheid die ook in de zuidelijke replek wordt teruggevonden, en in het verzoekschrift van 1671 op uitdrukkelijke wijze wordt vermeld: het onderlat was « *sonder... eenighen lucht van veynsters...* ». Waaruit we dan de gevolgtrekking kunnen afleiden dat, op het

platteland ten minste, de romaansche nevenbeuken soms geen lichtopeningen hadden. Deze landelijke kerkjes waren van zeer bescheiden verhoudingen; de buitenmuren der onderlatten, die onder een lessenaardak schuilden, konden zoo laag zijn, dat een doorbreken ervan met lichtopeningen een zeker gevaar voor inbraak meebracht (1). We willen niet veralgemeenen, noch beweren dat deze zijpanden zonder lichtverdieping een algemeen verschijnsel zijn in onze landelijke romaansche kerkjes (2); we meenen slechts dat de nevenbeuk zonder rechtstreeksche verlichting in het schema der romaansche kerk dient vermeld.

*
* *
*

Snellegem is immers niet een alleenstaand voorbeeld; de onlangs gesloopte noordbeuk van de kerk te Ettelgem was een ander. Ook daar vormde de buitenmuur een gesloten wand zonder schoorpijlers noch lichtopeningen. Enkel op den westmuur, die de helling van het lessenaardak volgde, en dus tegen den hoofdbeuk hooger was opgetrokken, was een rondvenster of oculus uitgespaard (Afb. IV). Deze localiseering leverde niet het gevaar op dat door lichtopeningen in de lagere zijmuren werd meegebracht (3). En vroeger konden nog wel meer talrijke voorbeelden worden aangewezen. We verwijzen o. m. naar de verdwenen kerk te Wakken

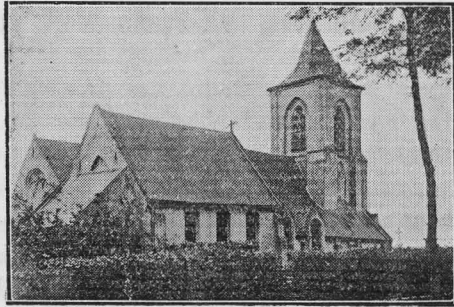
---

1) "... pour cause de sécurité, on n'osait souvent prendre dans les bas-côtés que des ouvertures très étroites.", LEMAIRE, *Les origines du style gothique en Brabant*. Brussel, 1906, bl. 13.

2) Er zijn zeker romaansche kerkjes geweest waar de nevenbeuken een rechtstreeksche verlichting kregen, volgens het schema dat bij herstellingen, of beter gezegd reconstructies, in de oude romaansche kerkjes wordt gevolgd. Een andere oplossing blijkt thans niet practisch. Maar het mag wel opgemerkt dat, om tot dit resultaat te komen, men heel dikwijls de helling der lessenaardaken zeer zwak maakt en weinig aangepast bij ons klimaat.

3) Dit rondvenster werd waarschijnlijk eerst aangebracht bij een latere wijziging van het dakensysteem.

en de sterk verbouwde kerk te Heule, waarvan Sanderus ons de vroegere toestand geeft (1). Wakken moest in het verleden een tamelijk merkwaardige romaansche kerk hebben, waarvan de middentoren tot einde 1700 bewaard bleef. Groote veranderingen kwamen waarschijnlijk eerst na de Geuzenberoerten, toen men, op den noordkant, een ruimen beuk bijbouwde, volgens het systeem der kustkerken. Op den zuidkant integendeel was de herstelling zeer spaarzaam: de transeptarm

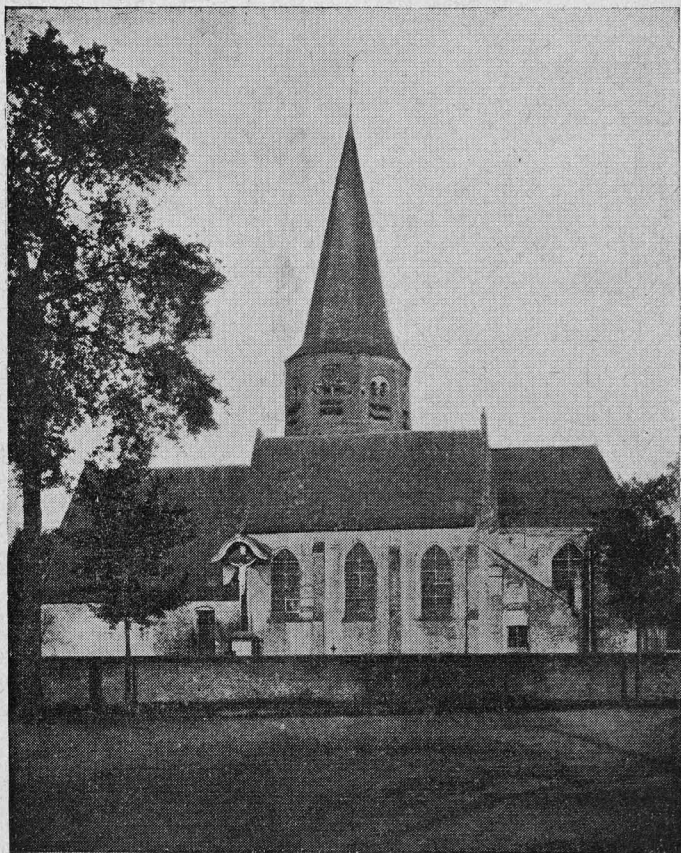
Kerk te Oostkerke-bij-Diksmuide (vooroorlogsche toestand)

werd niet heropgebouwd; slechts de westelijke muur ervan bleef in stand als afsluitingswand van den aanpalenden zuidbeuk. Deze beuk nu is in onderlat gebouwd, met enkele schoorpijlers, maar zonder lichtopeningen. Eerst later, zeer waarschijnlijk na de Geuzenberoerten, toen men den primitieven hoofdbeuk en het onderlat onder eenzelfde dakhelling bracht, en hierdoor de lichtverdieping van den hoofdbeuk verblindde, zocht men naar een of ander systeem om, aan deze zijde, in de kerkruimte voldoende klaarte te brengen. Het vraagstuk werd opgelost door het zoogenaamd « staande venster », boven de gootlijn opgemetseld (Afb. V). Evenzoo te Heule lag op den Noordkant der kerk een onderlat zonder vensters, dat, hoogst waarschijnlijk eerst nader-

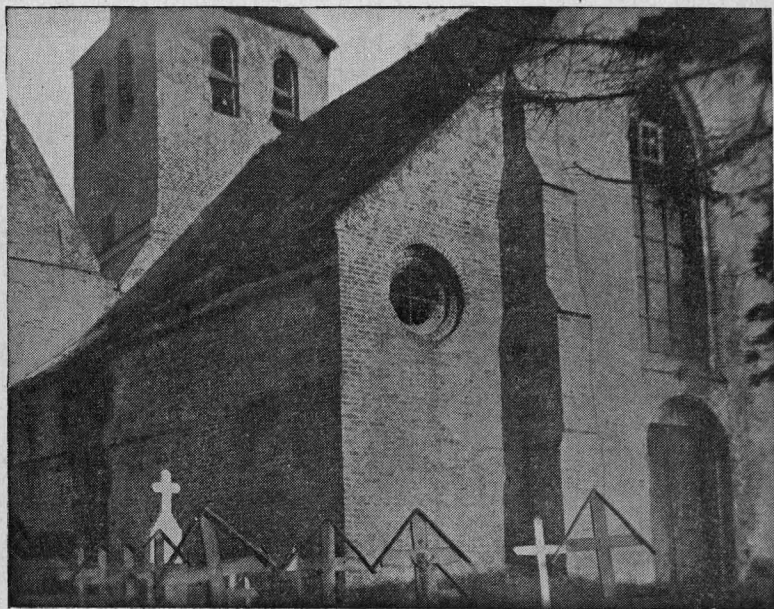
1) *Flandria Illustrata*, 1735, bl. 40-41; 60-61.

KERK TE SNELLEDEM
(noordoostkant) vóór het sloopen der laat-gotische
uitbreidingswerken.

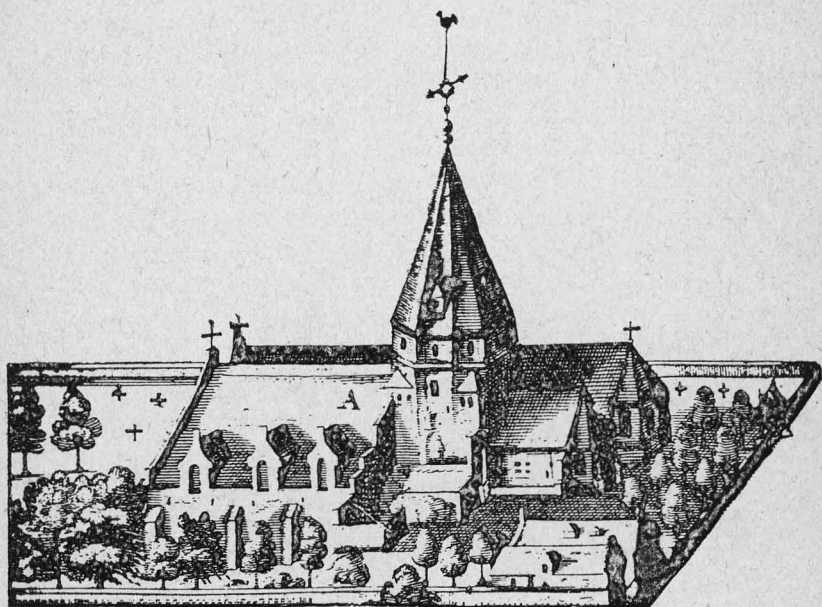

KERK TE, SNELLEDEM
zuidzijde ($\pm$ 1890)
met het bewaard gebleven zuidelijk onderlat.

KERK TE ETTELGEM
(noordwestkant) in 1930, met noordelijk onderlat.

VOORMALIGE KERK TE WAKKEN
(zuidoostkant), volgens Sanderus.
Het zuidelijk onderlat wordt verlicht door opgemetselde
of « staande » vensters.

hand, een klein staande venster kreeg. Deze nieuwe formule, de verlichting der lage nevenbeuken door staande vensters, zal, ook na de romaansche periode, worden toegepast bij het bouwen van kleine landelijke kerkjes. Zoo in het verwoeste (1914-18) kerkje te Oostkerke-bij-Diksmuide, waar de eenige zijbeuk twee staande vensters droeg. Meer gevallen van dien aard kan men in het verleden terugvinden. Het staande venster geeft aan die kleine kerken een zeer intiem, haast burgerlijk karakter, en deze eigenaardigheid was juist geen aanbeveling voor zekere « estheta » die, vooral in de verleden eeuw, valsche monumentaliteit verkozen boven « eigen schoon ».

Men kan opwerpen, en deze opwerping hebben we voorzien, dat we zoo weinig zekerheid hebben betreffend de dateering van lang verdwenen monumenten, zooals die nevenbeuken te Wakken en te Heule; en dat het dus gewaagd blijkt ze maar dadelijk onder de voortbrengselen van de romaansche bouwkunst te rangschikken. Inderdaad; alhoewel voor het geval te Wakken een sterke presumptie bestaat. Maar veronderstellen we nu dat het hier niet romaansche gebouwen geldt, maar vroeg-gothische; dan nog behoudt het geval zijn bewijskracht voor ons. Want in de architectuur is een voortdurend streven naar ontwikkeling merkbaar, en de smalle zijpanden zonder lichtopeningen blijken wel het meest primitieve stadium te teekenen. Men kan zich niet voorstellen dat, in een vroegere periode, een in opzicht van de techniek meer ontwikkelde formule algemeen en uitsluitend gangbaar was, om dan te verdwijnen en plaats te maken voor een minder volmaakte oplossing, en dat in een tijd van doorgehouden en merkwaardige evolutie der bouwkunst. Omgekeerd, wanneer we de blinde zijpanden in het schema der romaansche dorpskerk opnemen, wordt het goed begrijpelijk dat in latere tijden deze primitieve formule nog hier en daar wordt gevolgd; in de architectuur

kan een traditie zeer taai blijken. Het is niet onmogelijk dat de kerk te Vinkem, waarin romaansche resten schijnen bewaard, oorspronkelijk blinde zijpanden had. De vensters stooten tegen de gootlijn en worden aan de bovenzijde rechtlijnig afgesloten, dit wel om de lichttoevoer zoo groot mogelijk te maken : daar ze tamelijk hoog boven den beganen grond moesten aangebracht in lage muren, wilde men wat onderaan verloren ging, boven terug winnen door een bekroning die een sterke afwijking vertoont van de gebruikelijke gothische vormgeving. Deze verlichting van de zijbeuken door vensters met rechtlijnige bovendorpel is ook geen uitzondering in onze locale architectuur : voorbeelden van dien aard zijn nog maar onlangs verdwenen te Gyverinkhove (Afb. VI) en te Sint-Jakobskapelle.

* * *

In onze romaansche kerkjes konden de blinde zijpanden tot niet veel anders gebruikt worden dan tot doorgang : ze waren slecht verlicht en waren nagenoeg volledig afgesloten van de overige kerkruimte. Deze ondergeschikte bestemming wordt heel goed aanneembaar als we ons willen herinneren dat, toentertijd, de bevolking heel dun gezaaid was, en dat alles saamgenomen de kerken destijds meer monumentaal waren opgevat dan in onze dagen. Voor de jonge dorpen was het bescheiden romaansch kerkje een veel grootere krachtproef dan de huidige ruime bedehuizen in onze volkrijke gemeenten. Wij zijn thans meer practische menschen geworden, die rekenen en afwegen ; vooral waar het gaat den Heer een huis te bouwen. Technische vervolmaking kan ook een soort geestelijke luidheid meebrengen, en naar gelang de mogelijkheden stijgen, kan de durfkracht terugloopen : we geven liever te weinig dan te veel. Zoo schijnt dit monumentaal, doen der onbeholpen romaansche bouwers ons wellicht minder begrijpelijk. In hun kerkjes vonden de kerk-

gangers hun plaats in den hoofdbeuk die uitzicht gaf op het altaar en waren de blinde zijpanden slechts doorgangen. Juist zooals in de ultra-moderne kerk. Nihil novi sub sole.

M. ENGLISH.

BIJLAGE

4 September 1671. — Verzoekschrift tot afbraak van een uitsprong aan de kerk van Snellegem.

4 September 1671. — Aen syne hoochweerdicheyt.

Supplierende verthoonen met alle reverentie den heere pastor, kerckmeesters ende notabele prochianen vande prochie van Snellegem, dat aende selve kercke is annex een onderlادت ofte uuytspronck ghevrocht ieghens aen de mueren vande selve kercke, sonder te hebben eenighen lucht van veynsters, ende aende kercke teenemael ondienstich, ter contrarien schadeluyck omme de continuele refectien daer oppe vallende; ende alsoo de supplianten teenemael gheraedich syn vindende dat het selve onderlادت ofte uuytspronck soude worden afgebroken. ... nemen hun toevlucht tot de selve U hoochweerdicheyt. Biddende de selve believe ghedient te wesen aen hun te consenteren het afbreken vande voorschreven onbequaemen ende ondienstighen uuytspronck ...

Advys van den heer Landtdeken

Inde visitatie van den 3^{en} September 1671 met de matsenaer ghevisiteert hebbende het selve werck staende aende noortsyde vande voors. kercke, vinde teenemael nootsaekelyck het selve werck af te breken, ende te stoppen met een muer van twee steenen dicke van onder, ende een steen en half van boven. Actum den 4 September 1671.

Appostille

S. H. gesien hebbende 't advys vanden E. H. Landtdeken, heeft gheconsenteert ende consenteert dat t'werck ofte uuytspronck hier inne vermeld sal moghen afgebroken worden ... den 4 September 1671.

Brugge, Bisschoppel. Paleis. — Archief van het Bisdome, *Acta Episcoporum Brugensium*. Reg. 34, f. 31 v.-32.

DE TWEE OPVOLGENDE GENTSCHEN « PORTUS »

Het is een voor de Vlaamsche gewesten bijzonder interessant vraagpunt of er vóór de invallen der Noormannen een eerste stad Gent bestaan heeft. Volgens prof. H. Pirenne zijn de groote Vlaamsche steden immers een nieuwigheid van de X^e en XIe eeuwen, terwijl tevoren slechts Atrecht en Doornik in het latere Vlaamsche kader vegeteerden. Vanaf het begin der X^e eeuw is er inderdaad zonder eenigen twijfel een *portus Gandensis* aan het groeien, zoodat we in het gebeurlijk geval van een eerste en een tweede zouden kunnen spreken.

Dienaangaande bestaan er twee opinies. De bekende Weensche historicus A. Dopsch ziet in dit eerste Gent een der belangrijke handelsoorden der IXe eeuw (1), waar zelfs een jaarmarkt zou bestaan hebben (2), en dat het eindpunt van een drukke « Verkeerslinie » op Parijs zou geweest zijn (3). De Gentsche hoogleeraar, prof. H. Van Werveke, staat uiterst nuchter tegenover die grootscheepsche opvatting van zijn Oostenrijksche collega, vindt slechts een eenig « heel zwakke spoor van handelsbedrijvigheid te Gent in de IXe eeuw » (4).

De kwestie verdient nader bekeken te worden daar hierdoor een aspekt der Vlaamsche geschiedsbeschou-

---

1) DOPSCH (A.), *Die Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit, vornehmlich in Deutschland* (2. Aufl. — Weimar, 1921-1922, in-8°), II. T., S. 203.

2) *Ib.*, S. 235-236.

3) *Ib.*, S. 206.

4) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studien betreffende de oudste geschiedenis van de stad Gent* (Universiteit te Gent: Werken uitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren, 69^e aflevering. — Antwerpen, Parijs & Amsterdam, 1933, in-8°), bl. 41-44.

wing, die het toekomstig Vlaamsche kader vóór 850 als een stedenloos gebied, behalve dan in het uiterste Zuiden en in het Oosten, voorstelt (1), in het gedrang komt. Verder, daar draperie en ontstaan der Vlaamsche steden innig verbonden schijnen te zijn, zoodanig dat het eerste door het laatste gedetermineerd wordt (2), heeft dit onderzoek nog als gevolg een element te verstrekken inzake het ontstaan der lakenfabrikage in onze gewesten als grootnijverheid, werkend voor vreemde markten (3). De indruk die men bij een overzicht der bronnen, die bij deze studie kunnen betrokken worden, verwerft, is mijns inziens wel dat de eerste geleerde, A. Dopsch, in zijn beoordeeling van het vroeg IXe eeuwse Gentsche *portus* ontegensprekelijk overdreven, laatstgenoemde, H. Van Werveke, echter de voorhanden zijnde gegevens alleszins te sterk geminimaliseerd heeft.

Na de teksten over dit eerste Gentsche *portus* ter hand genomen en de verworven kennis omtrent die vroegtijdige agglomeratie gebundeld te hebben, rijst als van zelf sprekend de vraag: in welke verhouding staat het tweede Gent van na 900 tot die voorafgaande stadsvorming? Is er tusschen beide fenomenen, zooals men verondersteld heeft, continuïteit (4) of integendeel een gaping, of m. a. w. wat verdient meer den nadruk:

---

1) De meest recente: SPROEMBERG (H.), *Die Entstehung der Grafschaft Flandern. T. I: Die ursprüngliche Grafschaft Flandern (864-892)*, (Historische Studien... herausgeg. von Dr. Em. Ebering: Heft 282. — Berlin, 1935, in-8°).

2) LAURENT (H.), *Un grand commerce d'exportation au Moyen Age. La draperie des Pays-Bas en France et dans les pays méditerranéens (XIIe-XVe siècle)*, (Paris, 1935, in-8°), p. 39; ook ESPINAS (G.), *L'exportation méridionale de la draperie des Pays-Bas. A propos d'un livre récent* (Revue historique, t. LXVI, 1935), p. 315 (p. 7 van den overdruk).

3) De in n. 2 vernoemde schrijvers situeeren, zooals bekend, dit ontstaan der stedelijke draperie in Vlaanderen in de tweede helft der XIe eeuw.

4) ROLLAND (P.), *De l'économie antique au grand commerce médiéval. Le problème de la continuité à Tournai et dans la Gaule du Nord* (Annales d'histoire économique et sociale, t. VII, 1935), p. 276-277.

het voortdurende element (natuurlijk zoo er zulk een is!) in die twee opvolgende Gentsche *portus*, ofwel het andere en nieuwe (1)? Daardoor vervalt deze bijdrage logischerwijze in twee helften: hoe zit het feitelijk met dit eerste Gent, eenerzijds; is er een verband en welk tusschen die twee opvolgende Gentsche *portus*, anderzijds.

*
* *
*

Zooals bekend hebben de beide Gentsche Benediktijnerkloosters, Sint-Baafs en Sint-Pieters, mekaar in de X^e en XIe eeuwen uit broodnijd heftig bekampt (2). Met behulp van geïnterpoleerde heiligenlevens (3), bewerkte diplomas (4), zelfs kersversch geschapen relikwieën (5), dokumenten (6) en grafsteenen (7), staafden of ondermijnden de monniken de wederzijdsche stellingen inzake: oudste stichting, begraafplaats van den eersten, gemeenschappelijken abt, e. d. m. Zooals afdoende bewezen voor de uitdrukking *castrum Gandavum* wisten die X^e-XIe kloosterlingen zelf niets nauwkeurigs omtrent den toestand van honderd of hondervijftig jaar vroeger (8). Dit zal geen verwondering baren als men bedenkt dat er door de Noordsche invallen

1) VAN WERVEKE (H.), *Histoire de Tournai* (Revue belge de Philologie et d'Histoire, t. XV, 1936), p. 1139-1140.

2) HOLDER-EGGER (O.), *Zu den Heiligengeschichte des Genter St. Bavoskloster* (Historische Aufsätze dem Andenken G. Waitz gewidmet, S. 622-666. — Hannover, 1886, in-8°).

3) Zoo de *Vita sancti Bavonis* (zie verder bl. 59).

4) SABBE (Et.), *Deux points concernant l'histoire de l'abbaye de Saint-Pierre de Gand (X^e-XIe siècles)*, (Revue Bénédictine, t. XLVII, 51e année, 1935), p. 52-62; tevens ook *Id.*, *Étude critique sur le diplôme d'Arnoul Ier, comte de Flandre, pour l'abbaye de Saint-Pierre à Gand (941, juillet 8)*, (Études d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne par ses anciens élèves, p. 299-330. — Bruxelles, 1937, in-8°).

5) Zoo voor Sint-Baafsabdij den H. Landoald uit Wintershoven en den H. Macharius, zgn. bisschop van Antiochië.

6) De pauselijke bullen, enz. die den stichtingsdatum der abdijen tot rond 610 moesten opvoeren.

7) Die van den H. Florbert, eerste abt der beide kloosters.

8) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studien*, bl. 22-23.

een gaping in de abdijschiedenis ontstaan is, reikend voor Sint-Baafs van 851-879/880 tot kort na 892 (1) en voor Sint-Pieters van waarschijnlijk 879-880 tot 891-892 (2). Buiten enkele relikwieën (3), een paar charters (4) en handschriften (5), werd niets uit de vernielde kloosters gered (6), terwijl de gemeenschappen na enkele jaren ballingschap in Noord-Frankrijk uiteengevallen zijn en hun goederen volkomen werden gesekulariseerd (7). Deze breuk in de traditie verklaart ruimschoots het opvallend vage en tegenstrijdige in die X^e en XIe eeuwse bronnen der Gentsche kloosters wat den toestand van vóór 851-879 betreft. Het spreekt in deze omstandigheden van zelf dat voor een oordeelvorming nopens dit eerste Gentsche *portus* slechts gelijktijdige bronnen mogen betrokken worden: deze alleen, als polemiekvrije gegevens, zijn in staat den waren toestand te ontsluiëren.

Een dergelijk stevig vertrekpunt, zelfs voor de minimalistische stelling in deze, is de vermelding in het *Martyrologium* van Usuard, ontstaan in het derde kwart

1) BLOCKMANS (Fr.), *Het Gentsche Stadspatriciaat tot omstreeks 1302* (Rijksuniversiteit te Gent: Werken uitg. Fac. Wijsbeg. & Lett., 85^e afl. — Antwerpen & 's Gravenhage, 1938, in-8°), bl. 61, n. 6 en bl. 105 en n. 6-7.

2) *Ib.*, bl. 105, n. 5.

3) Voor de Sint-Baafsabdij die van den H. Bavo en die van de H. Veerle.

4) Zoo de origineele diplomas van keizer Lodewijk den Vrome en van Karel den Kale, koning van Frankrijk, evenals waarschijnlijk een polyptiek voor Sint-Baafs; een cartularium en een polyptiek, prototype van het X^e eeuwse *Liber Traditionum*, benevens enkele precaria-akten van Einhard, voor Sint-Pieters.

5) Zoo waarschijnlijk uit Sint-Baafs het formulier met, naast enkele andere, Einhards brieven.

6) Een *Ratio fundationis* van Sint-Pieters, dateerend waarschijnlijk van omstreeks 825, moet ook alzoo te loor gegaan zijn: GRIERSON (Ph.), *The early abbots of St. Peters of Ghent* (Revue Bénédictine, t. XLVIII, 1936), p. 136 en p. 139.

7) Sint-Pieters waarschijnlijk ten voordeele van Boudewijn I, waarschijnlijk graaf van Vlaanderen, Sint-Baafs van Adelelm, graaf van Laon.

van de IXe eeuw, van *In portu Ganda, [festum] sancti Bavonis confessoris* op 1 Oktober (1). Dit beteekent dus: op den eersten dag der tiende maand wordt in het Gentsche *portus* het feest van den H. Bavo, belijder, luisterrijk herdacht. Gezien den aard van deze bron is die regel van kapitaal belang ! Immers, vooraleer in een soortgelijke opsomming van de overal gevierde Heiligen een zulkdanige vermelding opgenomen wordt, moet de vereering van dien bepaalden Heilige reeds een zekere bekendheid verworven hebben, m. a. w. al een heel aantal jaren bestaan hebben, en aan de ver- noemde plaats als verbonden zijn. Men is derhalve gerechtigd de economische werkelijkheid in dien ééne regel weergegeven, met een halve eeuw of misschien zelfs nog meer te antidateeren, wat de verdere feiten zullen komen staven. De plaats waar die Heiligenvereering plaats grijpt, wordt *portus Ganda* genoemd. Het woord *portus* beteekent, zooals geweten : plaats waar handelaars hun waren veilig kunnen opslaan, zij zich 's Winters vestigen, weldra, vermits dit gewoonlijk aan een waterloop gebeurde, aanlegplaats en (binnen) haven (2). Dit schildert voldoende het handelskarakter der nederzetting waar den H. Bavo vereerd werd. Deze plaats is verder *Ganda* genoemd, wat in de oudere teksten wordt teruggevonden. Vermits er te Gent (3) inderdaad een abij bestaan heeft waar de H. Bavo begraven lag (4), de Sint-Baafsabdij namelijk, is het

1) USUARDUS MONACHUS, *Martyrologium* (Acta Sanctorum Bolland., Juni, t. VI), p. 513.

2) PIRENNE (H.), *Histoire de Belgique*, t. I (5e éd. — Bruxelles, 1929, in-8°), p. 188 en n. 3.

3) In de eerste helft der IXe eeuw luidt de naam *Ganda*, waarvan het hoedanigheidswoord *Gandavus*; in de X^e eeuw en later is de naam *Gandavum* met een nieuw hoedanigheidswoord *Gandensis*.

4) Eerste vermelding, 13 April 819: SERRURE (C. P.), *Cartulaire de Saint-Bavon à Gand: 655-1255* ([Gand, 1836-'40], in-4°), p. 2-3, n° 3.

onwederlegbaar dat in deze tekst uit het *Martyrologium* van Usuard van dit eerste Gentsche *portus* gewaagd wordt.

Een ouder, bijzonder interessant gegeven daarover verstrekt Einhard, de bekende biograaf van Karel den Groote en leekeabt der beide Gentsche kloosters (1), in zijn *Translatio et miracula SS. Marcellini et Petri*, opgesteld in 830. Ter redaktie van voornoemd opus was hem een boekje uit de Sint-Baafsabdij, gelegen aan de Schelde, op de plaats *Ganda* genoemd, waar deze stroom de Leierivier opneemt, bezorgd geworden. Einhard, die zijn beide kanunnikengemeenschappen meermalen met eigen oogen aanschouwd had (2), is een autoriteit van onbetwifelbaar gezag voor wat de Gentsche topografie van toen aangaat. Volgens hem ligt de Sint-Baafsabdij dus *in loco Ganda* (3). Het verband met de vermelding in Usuards *Martyrologium* is opvallend : dat te *Ganda* St. Baafs in 850-875 vereerd wordt is voortaan zeer begrijpelijk daar men reeds voor 830 verneemt dat in die agglomeratie een klooster, aan dien Heilige gewijd, gelegen was. Waar echter de jongere tekst het economisch nauwkeurige *portus* bezigt, gebruikt Einhard het veel vagere *locus*. Het blijft dus een feit : in 830 bestaat er een bevolkingsagglomeratie, *Ganda* genoemd, waarvan het economisch karakter steeds duidelijker aan het licht treedt, zoodat diezelfde plaats in 850-875 als *portus* kan bestempeld worden. Wat de ligging van dit eerste Gent aangaat, we kennen die uiterst precies. Die vroege nederzetting lag aan de samenvloeiing van Leie en Schelde, rondom of bij de Sint-Baafsabdij, dus op den linkeroever der waterloopen.

1) Over hem in verband met Gent : GANSHOF (F. L.), *Eginhard à Gand* (Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand, 34e année, 1926, p. 13-33).

2) Minstens in Maart/April 830, ofschoon andere bezoeken tevoren en nadien aanwijsbaar zijn.

3) EINHARDUS, *Translatio et miracula SS. Marcellini et Petri*, ed. WAITZ (G.), (M. G. H., SS., t. XV, 1), p. 260. r. 17-19.

Ditzelfde eerste Gent vinden we hoogerop nog eenmaal terug. In 811 inspekteert Karel de Groote *in loco, qui Gand vocatur*, de vloot die hij er tegen de Noormannen had laten bouwen (1). In het licht van het bovenstaande is dit gegeven niet voorbij te gaan met: «Dit sluit echter evenmin het bestaan van een handelscentrum in. Met die vloot had men enkel oorlogsdoeleinden voor» (2). In de eerste plaats laat deze tekst me toe te bevestigen dat de antideatering van *portus Ganda* uit 850-875 naar ongeveer 800 gerechtvaardigd was, met dit voorbehoud: in die halve eeuw wint de vlek meer en meer aan belang. Er is verder nog het volgende. Is het mogelijk dat Gent door den grooten keizer wegens zijn strategische positie voor den bouw dier vloot verkozen werd (3), toch sluit dit niet uit dat er *in loco ... Gand* een heel aantal menschen moeten gewoond hebben die verstand hadden van scheepsbouw en zeevaart. Inderdaad, de vasteland-mogendheid die het Frankische Rijk in de IXe eeuw was, moet te Gent voldoende talrijke geschoolde scheepstimmerlieden en zeelui geweten hebben om die opdracht, in een beperkt tijdsbestek uit te voeren, aan dit *locus* toe te vertrouwen. Deze passus der *Annales regni Francorum* is dus niet zoo betekenisloos als voorgesteld! Het is te veronderstellen dat in normale omstandigheden die gespecialiseerde werkkraft door de vischvangst (4)

1) *Annales regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829. qui dicuntur Annales Laurissenses majores et Einhardi*, ed. KURZE (Fr.), (M. G. H., SS. rer. Germ. in usum scholarum. — Hannoverae, 1895, in-8°), p. 135, *sub anno*.

2) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studien*, bl. 42.

3) Boulogne s/M, dat nochtans lang niet dezelfde beveiliging tegen de Noormannen bood, werkte toch eveneens aan een dergelijke taak! Karel de Groote had er een pas herstelde vuurbaak gaan "inhuldigen", toen hij Gent bezocht: *cf. supra*, n. 1.

4) Eerste vermelding van omstreeks het jaar 1000: *Miraculorum sancti Bavonis libri tres*, ed. HOLDER-EGGER (O.), (M. G. H., SS., t. XV, 2), lib. I, cap. 1, p. 593, r. 39-41.

en de groeiende economie der vlek werd opgeslorpt (1).

Het staat dus vast: in de eerste helft der IXe eeuw bestaat er een eerste stad Gent, met de Sint-Baafsabdij als zwaartepunt, die zich in dit tijdsbestek opmerkelijk ontwikkelt. Van *locus Gand* (811) geraken we over *locus Ganda* (830) tot eindelijk *portus Ganda* (850-875).

Onderzoeken we nu met die verworven wetenschap andere teksten uit diezelfde periode. In de eerste plaats de *Vita S. Bavonis*, opgesteld waarschijnlijk onder het leekeabbatiaat van Einhard, tusschen ongeveer 819 (2) en 12 Maart 840, door een monnik der Sint-Baafsabdij. Deze bron beweert dat de H. Bavo begraven werd *in loco qui dicitur Gandavum castrum, cujus nunc cenobium aperte vocatur Ganda* (3). Is het door vergelijking (4) mogelijk de laatste zinsnede als een X^e-XIe eeuwse glosse te beschouwen (5), *Gandavum castrum* integendeel blijkt oorspronkelijke tekst te zijn (6). In het licht van onze kennis van het eerste Gentsche *portus* blijkt dit *locum ... Gandavum castrum* een nieuwe vermelding van de vroegste stad Gent uit te maken. Dat de H. Aman-dus er, volgens den onbekende schrijver, een kerk, gewijd aan den H. Petrus, oprichtte, stemt volkomen overeen met wat de teksten leeren (7): op 13 April 819 zegt keizer Lodewijk de Vrome dat de Sint-Baafsabdij ter eere van den prins der apostelen gesticht werd (8),

1) Cf. *infra*, bl. 63-69; het Noorden was een der weinige, economisch bloeiende gedeelten van het Karolingische Rijk: PIRENNE (H.), *Mahomet et Charlemagne* (Paris & Bruxelles, 1937, in-8°), p. 215-217.

2) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadpatriciaat*, bl. 104, n. 8.

3) *Vita Bavonis confessoris Gandavensis*, ed. KRUSCH (B.), (M. G. H., SS. rer. Merov., t. IV), p. 545, r. 25-27.

4) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studien*, bl. 18 en n. 2.

5) Het oudste handschrift dateert van het einde der X^e of het begin der XIe eeuwen, dus volop uit de strijdperiode!

6) De uitdrukking komt trouwens nog elders in de *Vita* voor: p. 537, r. 5-6; p. 538, r. 32-33; p. 540, r. 16.

7) In tegenstelling dus met VAN WERVEKE (H.), *op. cit.*, bl. 17.

8) Cf. *supra*, bl. 56, n. 4: de schrijver heeft zijn uitdrukking

terwijl Einhard in 830 geleerd heeft dat dit Sint-Baafsklooster *in loco Ganda* gelegen was (1), die twee inrichtingen trouwens aan de samenvloeiing van Leie en Schelde (2). Moest de *passus cujus ... Ganda* uit de *Vita S. Bavonis* geen latere glosse blijken te zijn, dan heeft men een overduidelijke uitleg van de door mij uit andere teksten afgeleide topografische voorstelling van het eerste Gent ten overstaan der Sint-Baafsabdij. Ik druk er echter op : broodnoodig is die zinsnede hier niet !

Daar Milo, monnik te Sint-Amands (Elnone), in zijn *Vita metrica S. Amandi*, van 845-855, deze *Vita S. Bavonis* bezigt en *castrum* als bevolkingsagglomeratie opvat (3), is m'n interpretatie van *castrum Gandavum* = eerste Gentsche *portus* gedekt. Dat dezelfde schrijver in zijn *Suppletio Milonis*, uit 855-873, de Sint-Pietersabdij eveneens *in castro Gandavo* situeert (4), moet waarschijnlijk op rekening van zijn onkunde van de lokale topografie geschoven worden. Inderdaad, Milo levert hier werk van eigen inspiratie, nl. de lijst der door den H. Amandus gestichte abdijen : Sint-Baafs vernoemt hij niet, waarschijnlijk wegens verwarring met Sint-Pieters of misschien uit oorzaak der verwoesting (en verdwijning ?) van dit klooster door de Noormannen in 851 (5). Dat hij verder *Blandinium* per vergissing in het eerste Gent plaatst, is meer dan begrijpelijk ; immers, uit zijn eigen *Vita metrica S. Amandi* wist hij dat er te Gent door den H.

---

mogelijk wel aan dit diploma ontleend (de tekst is immers van tusschen ongeveer 819-840 !). Hetzelfde op 11 Okt. 864 : *cf. infra*, bl. 62 en n. 4.

1) *Cf. supra*, bl. 57, n. 3.

2) Daarnaast *infra*, bl. 62 en n. 4 : diploma van Karel den Kale.

3) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studien*, bl. 16-17.

4) Ed. KRUSCH (B.), (M. G. H., SS. rer. Merov., t. V), p. 450, r. 12-13.

5) VOGEL (W.), *Die Normannen und das Fränkische Reich bis zur Gründung der Normandie (799-911)*, (Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neuern Geschichte, herausgegeben von K. Hampe, E. Mareks und D. Schäfer : 14. Heft. — Heidelberg, 1906, in-8°), S. 130.

Amandus een kerk ter eere van den prins der apostelen (Sint-Baafsabdij) gegrondvest werd (1). Daar *Blandinium*, zoo goed als *Ganda*, die voorwaarde vervult (2) en verder de naam der laatstgenoemde abdij identisch is met dien van het eerste Gentsche *portus* (3), zoodat, vooral voor een oningewijde (zooals Milo waarschijnlijk als monnik te Sint-Amands wel was), uiterst gemakkelijk verwarring kon ontstaan, ligt een verkeerd aaneenkoppelen hier gegevens voor de hand ! Dat de X^e-XIe eeuwse Sint-Pieterlingen, die zelf van den toestand uit de eerste helft der IXe eeuw niemendal afwisten, die vergissing in hun strijd met de Sint-Bavelingen hebben uitgebuit, vermindert in niets de verwarring van een onbevoegd auteur (4).

Is de X^e-XIe eeuwse historiografie in de beide Gentsche abdijen ontsproten slechts met veel omzichtigheid te benaderen (5), de oorkonden der Sint-Baafsabdij, in zooverre bewaard (6), zijn ongeveer gansch van die *bella diplomatica* gevrijwaard gebleven (7). Zoo

1) Cf. *supra*, bl. 60, n. 3.

2) Sint-Pietersabdij was immers aan de H. Petrus en Paulus opgedragen !

3) Cf. *supra*, bl. 55-59.

4) De oorkonde van Karel den Kale voor Sint-Pieters van 13 April 870, *Blandinium in vico Gandavo* plaatsend, dient hier buiten beschouwing gelaten als fel geïnterpoleerd in de X^e of XIe eeuwen: PROU (M.), *Examen d'un diplôme de Charles le Chauve pour Saint-Pierre de Gand* (Bulletin de la Commission Royale d'Histoire, t. LXXXIV, 1920, p. 41-63). Cf. daarbij: SABBE (Et.), *Etude critique sur le diplôme d'Arnoul 1er*, p. 25-29.

5) Cf. *supra*, bl. 54-55.

6) Ik bereid een studie voor inzake de *Deperdita van vóór het jaar 1000 betreffende de Sint-Baafsabdij nevens Gent*, waardoor er, na koppeling met de bewaarde handvesten, een opvallende symmetrie tusschen de oorkonden der beide Gentsche abdijen, ten voordeele van de echtheid van het meerendeel der door prof. O. Oppermann aangevallen documenten van Sint-Pieters, ontstaat.

7) Tot 1255 gewoonlijk goed uitgegeven door SERRURE (C. P.), *Cart. de Saint-Bavon*; voor de latere periode komen de documenten uit Gent, Rijksarchief, fonds Sint-Baafs en Bisdom, naast *ib.*, Archief der Sint-Baafskathedraal, fonds Sint-Baafsabdij, vooral in aanmerking.

bezit dit klooster o. m. twee origineele diplomas uit de IXe eeuw (1), het eene van Lodewijk den Vrome (13 April 819), het andere van Karel den Kale (11 Oktober 864). In het eerste wordt de Sint-Baafsabdij als volgt omschreven (2): ... *Einhardus, abba ex monasterio quod dicitur Ganda, quod est situm in pago Brachantiae, constructum in honore sancti Petri, principis apostolorum, ubi etiam sanctus Bavo, confessor Christi, corpore requiescit, ...* (3); in het tweede heet het: ... *Adelelmus comes, qui et largitu nostro rector monasterii Sancti Petri et Sancti Bavonis, quod vocatur Ganth, super fluvium Scalthsiti, ...* (4). Het blijkt dus onweerlegbaar dat het Sint-Baafsklooster in de IXe eeuw *Ganda*, zooals de Sint-Pietersabdij *Blandinium*, werd genoemd. Of het de vroegste Gentsche agglomeratie (waarvan den geboortedatum niet gekend is!), de abdij omsluitend, is die haar naam aan het klooster gegeven heeft, of dit aan de jonge (?) stad, is m. i. niet uit te maken (5). Dit verschijnsel beantwoordt slechts aan een tamelijk algemeene tendens der Hooge Middeleeuwen (6), terwijl die eenige naam voor de twee verschillende in-

---

1) De IXe en X^e eeuwse handvesten zullen kritisch onderzocht worden voor wat hun authenticiteit betreft in m'n *De Karolingische diplomas der Sint-Baafsabdij nevens Gent*.

2) Ik bezig steeds de met de origineelen gekollationeerde tekst.

3) SERRURE (C. P.), *Cart. de Saint-Bavon*, n° 3, p. 2.

4) *Ib.*, n° 4, p. 4.

5) De *Vita Amandi episcopi*, ed. KRUSCH (B.), (H. G. H., SS. rer. Merov., t. V), p. 436, r. 17-18, en de *Vita Eligii episcopi Noviomagensis*, ed. *id.*, (*ib.*, t. IV), p. 695, r. 15, beide uit het eerste vierde der VIIIe eeuw, kennen respectievelijk een *pagus Gandaus* en een *municipium Gandensem*. Of dit echter in verband staat met het eerste Gentsche *portus* of zelfs met de Sint-Baafsabdij?

6) De geestelijke inrichting aan de agglomeratie: Saint-Amand voor Elnone, Saint-Omer voor Sithiu; voor andere plaatsen, zooals Atrecht met de beroemde Sint-Vaastabdij, greep die naamverschuiving echter niet plaats.

richtingen in de X^e en XIe eeuw niet weinig tot de onpreciese voorstellingen der Gentsche monniken heeft bijgedragen !

Blijft nu nog de briefwisseling van Einhard, leekeabt der beide kloosters, van naderbij bekeken te worden. Zooals bekend is die in een formulier bewaard dat, waarschijnlijk door een monnik van Sint-Baafs, omstreeks het midden of zelfs in het derde kwart der IXe eeuw werd aangelegd of gekopieerd (1). Een eerste opvallend feit: *Ganda* (eerste Gentsche *portus* of Sint-Baafsabdij) wordt hier nooit vernoemd, wat mogelijk verband houdt met het karakter der verzameling of, m. i. met meer waarschijnlijkheid, wegens den aard van den afzender. Als LEEKEABT der beide Gentsche kloosters richt Einhard zich tot zijn ambtenaren aldaar (2), specificiert de betrokken bezitting (3) of noemt ze globaal als het om de twee samen gaat (4). Eenmaal worden die naast mekaar vernoemd en dan heet het *Sanctum Bavonem* en *Blandinium monasterium* (5). In drie andere brieven noemt Einhard zijn Gentsch bezit steeds *Sanctum N.* (6), zoodat terecht mag verondersteld worden dat het hier om de Sint-Baafsabdij gaat.

In Maart-April 830 (7) begeeft Einhard zich van uit Aken over Maastricht naar Compiègne op weg, doch maakt halt te Valenciennes omdat hij aarzelt zich voor een der strijdende partijen, keizer Lodewijk den Vrome of zijn zoon Lotharius, uit te spreken. Hij maakt gebruik van een schip, dat hij daar aantreft, om zich langs de

1) Te Laon in de bibliotheek van de kathedraal door de Sint-Bavelingen bij hun terugkeer naar Gent achtergelaten; nu Parijs, Bibliothèque Nationale, Section des Manuscrits, Latin n° 11.379. Uitgegeven als *Einharti Epistolae* door HAMPE (K.), (M. G. H., Epist. Karol. aevi, t. III, p. 105-145. — Berolini, 1899, in-4°).

2) *Einharti Epist.*, n° 26, p. 122; n° 55-56, p. 137.

3) *Ib.*, n° 13-15, p. 116-118.

4) *Ib.*, n° 23, p. 121; n° 51, p. 135.

5) *Ib.*, n° 55, p. 137, r. 16-17.

6) *Cf. supra*, n. 3.

7) *Ib.*; de dateeringen zijn van den uitgever.

Schelde naar zijn bezitting *Sanctum N.* (Sint-Baafsabdij) te begeven en daar het verloop van den strijd af te wachten. Dit feit illustreert zeker niet het bestaan eener « Verkehrsline » à la Dopsch, beteekent m. i. echter toch ook weer meer dan de doodnuchtere vaststelling der mogelijkheid te water van de Noord-Fransche stad naar Gent te kunnen geraken (1) ! Immers, het is toch wel opmerkenswaardig dat in den zoogenaamden bloeitijd van de gesloten, domaniale ekonomie het als normaal voorkomt dat er een scheepvaartverbinding tusschen die twee steden bestaat, gaande over het tusschen beide gelegen Doornik (2). Er is daarvoor slechts één uitleg mogelijk : de stedelingen dier verschillende *portus* drijven onderling handel, hoe gering die dan ook, in vergelijking met later, is. De schipper van Einhards vaargelegenheid begeeft zich waarschijnlijk naar *Ganda*-stad, waar zijn beroepsinteresse hem roept ; Einhards doel echter is de gelijknamige abdij, in of bij dit Gentsche *portus*, waarvan hij leekeabt is.

Van de bewoners van dit eerste Gent hooren we uit Einhards brieven nog wat meer. Op het einde van 832 protesteert hij bij een *missus dominicus A.* omdat van zijn mannen, die de leekeabt hier in de streek had, de heerban was geeischt geworden, terwijl zij zich feitelijk slechts naar 's keizers bevelen gedragen hadden door de kust te bewaken (3), met gunstig resultaat (4). Het is waarschijnlijk dat men zich hier tegenover de voortzetting van de door Karel den Groote ontworpen kustverdediging bevindt, die vooralsnog met een zeker sukses het land tegen de Noordsche invallen beveiligde. Scheepsbouw en zeevaart, handelsverbinding stroomopwaarts van de Schelde, kustbescherming en eindelijk *portus* : er lijkt wel een logisch

1) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 43.

2) Zie daarvoor voor die periode: ROLLAND (P.), *De l'économie antique...*, p. 246-269.

3) *Einharti Epist.*, n° 23, p. 121.

4) *Ib.*, n° 51, p. 135.

doorlopende lijn vanaf 811 tot 850-875 te ontwaren te zijn!

Die bewoners van de streek hier, en dus waarschijnlijk ook van *Ganda*, de agglomeratie rondom of bij Sint-Baafsabdij, zijn *homines* van den leekeabt (1). Of het hier om de totale stadsbevolking gaat of slechts om een min of meer aanzienlijke breuk er van, ontsnapt. Dientengevolge heeft Einhard ook een jaarlijksche cijns van die menschen te innen: zoo vaardigt hij den priester Willibald af om dien *tam apud Sanctum Bavonem quam in Blandinio monasterio* te ontvangen, waarvoor hij zijn lokale vertegenwoordigers (2) dan ook onderrichtingen overmaakt (3). Het is dus waarschijnlijk dat die eerste stad Gent ongeveer de juridische structuur bezat van het XIe - vroeg XIIe eeuwse Atrecht: gebouwd op grond der Sint-Baafsabdij (4), terwijl de bewoners door een zekere band van hoorigheid (alle of grotendeels?) aan den leekeabt gebonden waren (5). Ofschoon het niet bepaald wordt welke soort cijns Einhard op de bewoners dezer streek hief, toch is het m. i. waarschijnlijk dat het een hoofdelijke was daar hij geen gewag maakt van gronden doch steeds spreekt eenerzijds van *homines nostri* (6), anderzijds van cijns te ontvangen *ab hominibus nostris* (7). Opmerkenswaardig is ook nog dat die cijns tot het deel der kloosterinkomsten behoorde

1) *Cf. supra*, bl. 64.

2) *Einharti Epist.*, n° 26, p. 122: reeds vóór Okt. 833 vermeld.

3) *Ib.*, n° 55, p. 137.

4) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 34-40; in het Gentsche was al wat op den linkeroever van de Leie en, vanaf de samenvloeiing, ook van de Schelde lag aan Sint-Baafs, op den rechteroever aan Sint-Pieters; dit waarschijnlijk reeds sedert ongeveer 719, eerste scheiding der beide abdijen: GRIERSON (Ph.), *The early abbots of St. Bavo's of Ghent* (Revue Bénédictine, t. XLIX, 1937), p. 61.

5) Voor de toestand te Atrecht: MONIER (R.), *L'administration et la condition juridique des habitants de la ville d'Arras au XIIe siècle* (Mélanges Paul Fournier, p. 551-564. — Paris 1929, in-8°).

6) *Cf. supra*, bl. 64, n. 3 en 4.

7) *Cf.* hier boven, n. 3.

dat de leekeabt zich had voorbehouden. Een zeker parallelisme met den toestand van rond 941, valt dan ook niet te ontkennen, ofschoon het m. i. om twee gansch verschillende zaken gaat (1). Een tweede feit dat het aanstippen verdient: die cijns wordt *in bono argento* betaald! Minstens voor wat *Ganda*-stad betreft, illustreert dit treffend het uitgesproken economisch karakter dier agglomeratie waarvan hooger andere sporen aangegeven werden.

Einhard, als hij niet te Gent was, ontving min of meer regelmatig gezanten, *vasalli nostri* (2) of *homines nostri* (3) noemt hij ze, die hem verslag uitbrachten over den gang van zaken of zelfs brieven van zijn zaakgelastigden overmaakten (4). Het is met zulk een afvaardiging dat hij waarschijnlijk zijn plaatsvervangers alhier verzocht hem een *soumata* was, als ze *post missam Sancti Bavonis*, mogelijk naar Seligenstadt, zou terugkeeren, te doen toekomen daar er in de streek waar Einhard vertoefde schaarschte aan die grondstof was (5). Het is verleidelijk in die Bamis een foor te zien (6), vooral dan omdat er vanaf ongeveer het jaar 1000 tot het begin der XIIIe eeuw te Gent inderdaad een foor bestaan heeft (7)! Het bovengeschetste economisch karakter van dit eerste Gent zou derhalve gedubbeld worden door een handelsfenomeen van prima gehalte, m. a. w. het *portus Ganda* zou wel degelijk een Karolingische stad van aanzienlijke beteekenis geweest zijn. Echter, *missa Sancti Bavonis* mag m. i. niet als zoodanig verklaard worden! Einhard bezigt die uitdrukking inderdaad als kronologisch element. t. t. z. na 1 Oktober, precies zooals hij ook *missa*

---

1) *Cf. infra*, bl. 74-75.

2) *Einharti Epistolae*, n° 56, p. 137.

3) *Ib.*, n° 51, p. 135.

4) *Ib.*, n° 26, p. 122.

5) *Cf. supra*, n. 2.

6) Zooals Dopsch (A.), *Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit*, II. T. S. 236.

7) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 149-159.

Sancti Martini (11 November) gebruikt (1). Voor een leekeabt van het Sint-Baafsklooster is dit immers geenszins verwonderlijk: blijkens het *Martyrologium* van Usuard toch werd in de eerste helft der IXe eeuw den feestdag van den patroon der abdij telkenjare op 1 Oktober luisterrijk gevierd. Te dier gelegenheid werden toen mogelijk, zooals later, vele prestaties in geld of natuur de abdij verschuldigd nagekomen; misschien ook was de afwezige leekeakt door een speciale delegatie bij die grootsche godsdienstige plechtigheid vertegenwoordigd. Die dubbele reden zou de aanwezigheid van Einhards vasallen en hun aftocht na het einde der *missa Sancti Bavonis* volkomen verklaren.

Het beeld dat Einhards korrespondentie aldus van *Ganda* biedt, bevestigt gelukkig hetgeen andere bronnen ons omtrent die agglomeratie hebben voorgehouden, terwijl ze tevens enkele interessante nieuwe gegevens verstrekt. In hetzelfde handschrift dier briefwisseling, afkomstig waarschijnlijk van Sint-Baafsabdij en van een ongeveer gelijktijdige hand (tweede helft der IXe eeuw), komt de kopij van een laatste briefje voor dat, ofschoon niet van Karel den Grooten's biograaf, toch ook weer een belangrijk element ter kennis van het eerste Gent aanbrengt. Iemand had aan een zekere *frater* 5 s. gezonden om een wollen kapje te koopen, terwijl hij hem verzocht het gebeurlijke tekort aan den koop prijs bij te passen met belofte dit later te zullen aanzuiveren (2). Men moet zich eerst de omstandigheden, waardoor dit schrijven in het brievenformulier van Sint-Baafsabdij terecht gekomen is, indenken, om de draagwijdte van deze bestelling van een *cucullus spissus* ten volle te beseffen. Daar dit stuk in het formulier van Sint-Baafs voorkomt, is het waarschijnlijk dat de geadres-

1) *Einharti Epistolae*, n° 5, p. 111, r. 29.

2) *Formulae codicis Laudunensis*, ed. ZEUMER (K.), (M. G. H., Form. — Hannoverae, 1886, in-4°), p. 514, r. 29-33, n° 3.

seerde *frater* een der kanunniken dier abdij was. Wanneer die in de oogen zijner verder af wonende tijdgenooten gemakkelijk aan het gewenschte wollen kapje kon geraken, beteekent dit dat er in zijn nabijheid ruimschoots aankoopmogelijkheid bestond. Oogenblikkelijk identificeert men dan dit gunstige handelsterrein met het *portus Ganda* gelegen aan de poort van de gelijknamige abdij van den *frater*, van welke agglomeratie geweten is dat zij een uitgesproken economisch karakter bezit. Men zou zich dus hier tegenover een oudste spoor van den Gentschen handel in wollen stoffen bevinden ! Daar die *panni* toen echter hoofdzakelijk door Friezen verhandeld werden (1), moet men veronderstellen dat die ondernemende kooplui reeds toen het eerste Gent bezochten.

We doen echter nog een stapje verder, ofschoon het ons geheel in het rijk der hypothese brengt. Die « Friesche lakens » werden gewoonlijk in « Vlaanderen » gefabriceerd (2), doch waar en door wie ? Mogelijk leverden de gynecceën der wereldlijke en geestelijke heeren een deel van dit exportartikel, ofschoon het nogal tamelijk zonderling aandoet met de gevestigde begrippen die grootgrondbezitters voor den handel op verren afstand te zien produceeren ! Ik meen dan ook dat het meer waarschijnlijk is dat het grootste gedeelte van die uit te voeren wollen stoffen door stedelingen, zooals de bewoners van het *portus Ganda*, bijeengebracht of misschien zelfs vervaardigd werden om ze (alle ?) aan de Friezen te verhandelen (3). Dit beteekent dus dat 'k

1) PIRENNE (H.), *Draps de Frise ou draps de Flandre ? Un petit problème d'histoire économique à l'époque carolingienne* (Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte, VII. Band, 1909, S. 308-315).

2) Cf. n. 1, en HAEPKE (R.), *Die Herkunft der friesischen Gewebe* (Hansische Geschichtsblätter, Jahrgang 1906, S. 309-325).

3) In tegenovergestelden zin : PIRENNE (H.), *Mahomet et Charlemagne* (Paris et Bruxelles, 1937, in-8°), p. 232.

in dit *cucullus spissus* mogelijk het oudste spoor van de later zoo machtig opgebloeide Gentsche draperie (1) meen te mogen ontwaren !

Hier mag nog het volgende aan vastgeknoopt worden. De onbekende auteur der *Miracula Sancti Bavonis* geeft omstreeks het jaar 1000 een prachtig type van den toenmaligen koopman (2), wiens avontuur hij echter in den tijd vóór de Noordsche invallen plaatst (3).

Eenzoo wordt een geweldige brand uit de periode vóór 851-879/880 aangestipt, waardoor het met lood gedekte dak der abdijkerk smolt (4). Daar dit metaal toen hoofdzakelijk uit Engeland werd aangevoerd (5), bevindt men zich hier tegenover twee feiten die het handelskarakter van dit eerste Gentsche *portus* treffend illustreeren en bekrachtigen. Immers, deze hagiografische gegevens werden hoogstwaarschijnlijk aan een nu verloren mirakelenrelaas van den H. Bavo, dateerend uit de VIIIe-IXe eeuw, ontleend (6) !

Na dit alles mag wel besloten worden : vanaf ongeveer 800 waarschijnlijk bestaat er aan de samenvloeiing van Leie en Schelde in den schaduw der Sint-Baafsabdij een stadsagglomeratie, *Ganda* genoemd, precies

1) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 236-270.

2) Deze *negotiator* werd bestudeerd : VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 45-46 ; *id.*, *Der Flandrische Eigenhandel im Mittelalter* (Hansische Geschichtsblätter, 61. Jahrgang, 1936), S. 9-10, en BLOCKMANS (Fr.), *op. cit.*, bl. 146-150.

3) *Miracula S. Bavonis*, ed. HOLDER-EGGER (O.), lib. I, cap. 4, p. 592. r. 13-28. Cf. ook *ib.*, lib. III, cap. 23, p. 597, r. 1-2.

4) *Ib.*, lib. I, cap. 4, p. 592, r. 28-37 ; ook *Annales Sancti Bavonis Gandensis*, ed. PERTZ (G. H.), (M. G. H., SS., t. II), p. 187, r. 24, *sub anno* 813.

5) VAN WERVEKE (H.), *Note sur le commerce du plomb au Moyen Age* (Mélanges d'histoire offerts à Henri Pirenne. — Bruxelles, 1926, in-8°), t. II, p. 658.

6) GRIERSON (Ph.), *Early abbots of St. Bavo's*, p. 30. De heer prof. H. Van Werveke vestigde m'n aandacht op deze onderlijning van het economisch karakter van het Gentsche *portus*, waarvoor hier m'n oprechten dank.

zoals het klooster. De bewoners van dit vroegste Gent doen aan handel en misschien ook wel aan draperie ; gevestigd op grond der abdij en gerekruteerd onder de hoorigen betalen zij een cijns, waarschijnlijk een hoofdelijke, en, wat beteekenisvol mag genoemd, in klinkende munt. De totaalindruk is dat die eerste stadsvorming wel degelijk de betiteling van *portus* uit Usuards *Martyrologium* verdient.

Dit *portus Ganda* heeft echter waarschijnlijk het lot gekend dat in 851 de Sint-Baafsabdij beschoren werd : door de Noormannen wordt alsdan het klooster verwoest (1). Ofschoon het mogelijk is dat, zoals enkele kloosterlingen van Sint-Baafs weerkeerden terwijl de gemeenschap zich in Noord-Frankrijk schijnt gevestigd te hebben (2), een aantal stedelingen hun haardsteden heropbouwden (3), toch moeten de steeds dreigende invallen een heropbloei dier handelsagglomeratie fel in den weg gestaan hebben. Wanneer eindelijk de Noormannen zich in 879-880 blijvend in *Gandavo* neerlaten en van daaruit de streek leegplunderen en afbranden (4), dan zal het lot van het overschot van dit eerste Gent ook wel definitief afgesloten zijn geworden, precies zoals voor de beide Gentsche Benediktijnerabdiijen.

1) Cf. *supra*, bl. 60, n. 5.

2) GRIERSON (Ph.), *Early abbots of St Bavo's*, p. 54-57.

3) Op te merken is nochtans dat de vermeldingen van 879-880 aangaande de verwoesting der Gentsche kloosters en het Winterkamp der Noormannen te Gent, de stad niet vermelden: VOGEL (W.), *Die Normannen*, S. 265, en GRIERSON (Ph.), *op. cit.*, p. 56 en n. 6.

4) Cf. n. 3, en GRIERSON (Ph.), *Les annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint Amand: Annales Blandinienses, Annales Elmarenses, Annales Formoselenses, Annales Elnonenses, publiées d'après les manuscrits avec une introduction et des notes* (Commission Royale d'Histoire: Recueil de textes pour servir à l'étude de l'histoire de Belgique. — Bruxelles, 1937, in-8°), p. 13-14, p. 83 en p. 147.

Daarmede verdwijnt de stad Gent voor een aantal jaren uit de geschiedenis.

* * *

Wanneer in het begin der X^e eeuw (1) de kanuniken van Sint-Baafs van uit Laon, waarheen zij gevlucht waren (2), terug naar Gent komen, dan zien zij zich verplicht wegens de verwoesting der voormalige abdij hun relikwieën en andere kloosterschatten *in novo edificata castello aeclesia* te deponeeren (3). Het is van hier uit dat de door Geeraard van Brogne hervormde gemeenschap, na tusschenkomst van Transmaar, bisschop van Noyon-Tournai, bij Arnulf I, graaf van Vlaanderen, op een 30 September het gerestaureerde klooster betreft (4). Welke kerk is hier bedoeld en welke bevolkingsagglomeratie dekt dit *castellum*?

De eerste vermelding van een kerk te Gent, buiten de twee abdijen, slaat op de Sint-Janskerk, de huidige Sint-Baafskathedraal. Inderdaad, volgens een verslag van het optreden van den bisschop van Noyon-Tournai te Gent bij de heroprichting der Sint-Pietersabdij (5),

---

1) Volgens GRIERSON (Ph.), *Early abbots of St. Bavo's*, p. 60, waarschijnlijk tusschen 911 en 918.

2) Even vóór 851, zooals GRIERSON (Ph.), *op. cit.*, p. 51-54, veronderstelt, en (of) kort vóór 879?

3) *Miracula S. Bavonis*, ed. HOLDER-EGGER (O.), lib. I, cap. 7, p. 593, r. 24.

4) *Ib.*, cap. 10, p. 594, r. 8-13. De *Annales Elmarenenses* hebben op het jaar 939 een gegeven, ontleend waarschijnlijk aan de verdwenen X^e eeuwse annalen van Sint-Baafs, die zelf sterk op de verloren *Annales Blandinienses* (van rond 950) geleken: GRIERSON (Ph.), *Annales de Saint-Pierre et de Saint-Amand*, p. XL en p. 85, r. 7-9: 939. *Sanctus Bavo de castello a Gerardo abbate cum monachis ad monasterium refertur, comitante infinito fidelium populorum cetu*. Hiermede beschikt men over een bron een halve eeuw ouder dan de *Miracula*.

5) De vorm dier oorkonde schijnt terecht aan kritiek te kunnen onderworpen worden.

blijkt het dat Transmaar op 15 April 941 (1) *in portu Gandensi basilicam vulgo congruentem in sancti Johannis Baptistae honore atque beatorum confessorum Vedasti [et] Bavonis* wijdde (2). Volgens een gelukkige interpretatie dier namen zou St. Jan de oorspronkelijke patroon van het portuskerkje (om 900) geweest zijn, terwijl Transmaarden H. Vaast en den H. Bavo er aan toevoegde, den eersten door het feit dat de bisschop voordien prior der Sint-Vaastabdij te Atrecht was geweest, den tweeden wegens de aanwezigheid zijner relikwieën in die Sint-Janskapel (3). Daaruit zou logisch voortvloeien dat *castellum* (939) of *novum castellum* (om 1000) met *portus Gandensis* dient geïdentificeerd te worden. De weergekeerde Sint-Bavelingen zouden dus in de eerste jaren der X^e eeuw hun kostbaarheden in een onaanzienlijk kapelletje, gewijd aan den H. Jan-Baptist en gelegen in de stad Gent, ondergebracht hebben (4).

Echter, lang niet iedereen onderschrijft die nochtans van zelf sprekende identifikatie: (*novum*) *castellum* = tweede Gentsche *portus* (5). Men beweert, m. i. ten onrechte, dat met dit *castellum* het Gravenkasteel met omschrijving (6) bedoeld is. Ongelukkiglijk, de oudste ver-

1) Het jaartal 941 is m. i. boven 942 te verkiezen, daar het charter van 8 Juli 941 van Arnulf I voor Sint-Pieters het tiend voor dit kerkje reeds aan de abdij overdraagt (*cf. infra*, bl. 74, n. 3). Het is waarschijnlijk dat de kerkelijke schenking dier kapel aan het klooster die der inkomsten voorafging.

2) *Liber traditionum Sancti Petri Blandiniensis*, ed. FAYEN (A.), (Cartulaire de la ville de Gand, 2^e serie, t. I. — Gand, 1906, in-8°), n° 62, p. 56, r. 19-22.

3) GRIERSON (Ph.), *Early abbots of St. Bavo's*, p. 58, n. 2 en 3.

4) *Ib.*, p. 57-60; ook zoo BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 108-109 en 145, n. 3.

5) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 19, n. 4, meent *novum castellum* (ong. 1000) en *castrum* (1060) beide als het Gravenkasteel aanduidend te moeten beschouwen, hierin voorgestaan door een heele reeks oudere historici.

6) In de XIIIe eeuw *castrum Gandense*, ofwel *Vetus Urbs, Viesbourch* genoemd: BLOCKMANS (Fr.), *op. cit.*, bl. 485, v, en bl. 527, *sub* bl. 485, v.

melding van het grafelijk stadje te Gent (1) dateert pas van 11 Juni 1060 (2), terwijl er alsdan daar een gebiedsplaatsje blijkt te bestaan dat het in 6 Okt. 1111-1115 nog tot niet meer dan *capella Sancte Pharahildis* heeft gebracht (3), terwijl Sint-Jans reeds in 1060 « kerk » blijkt te zijn (4). Bovendien, de betiteling van de agglomeratie waarin de bewaarplaats van de relikwieën van den H. Bavo gelegen was, luidt omstreeks het jaar 1000 *novum castellum*, wat in gedachte een (*vetus*) *castellum* oproept: m. i. de versterking die de graven van Vlaanderen kort na 892 (5) waarschijnlijk op de plaats van het tegenwoordige Gravenkasteel hadden opgericht. Dit wordt bevestigd door het feit dat in den kelder van den meesten toren van het gebouw van 1180 nog zeer aanzienlijke brokstukken van dit fort van het einde der IXe of het begin der X^e eeuwen aangetroffen worden (6). Deze tegenstelling van Oud en Nieuw vindt later haar bekrachtiging in den naam der grafelijke agglomeratie, Oudburg (7), dan wanneer de opgebloeide stad met den ekonomisch kenmerkenden naam *portus*

1) Pas in 1273-74 bij de stad Gent ingelijfd: VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 73.

2) *Miracula S. Ursuari in itinere per Flandriam facta*, ed. HOLDER-EGGER (O.), (M. G. H., SS., t. XV, 2), par. 18-19, p. 841.

3) VERCAUTEREN (F.), *Actes des comtes de Flandre: 1071-1128* (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis: Verzameling van de Akten der Belgische vorsten. — Bruxelles, 1938, in-4°), n° 75, p. 172, r. 17.

4) *Mir. S. Ursuari*, p. 841, l. 41.

5) VERCAUTEREN (F.), *Comment s'est-on défendu, au IXe siècle, dans l'empire franc, contre les invasions normandes?* (Annales du XXXe congrès de la Fédération archéologique et historique de Belgique. — Bruxelles, 1936, in-8°), p. 129-130: vanaf 885 verrijzen er in Noord-Frankrijk talrijke burchten, opgericht tegen de Noormannen.

6) DE WAELE (J.) en VAN WERVEKE (A.), *'s Gravensteen te Gent. Gids voor den bezoeker* (5e druk. — Gent, 1925, in-8°), bl. 18-20; *Gand. Guide illustré publié sous les auspices de la Commission des monuments et des sites de Gand* (5e éd. — Gand, 1926, in-8°), p. 102-103.

7) *Cf. supra*, bl. 72, n. 6.

(X^e eeuw) of *oppidum* (XIe en XIIe eeuwen) wordt aangeduid (1).

Verder nog, dit grafelijk kerkje ontstaat pas nadat de monniken van Sint-Baafs den graaf van Vlaanderen een gedeelte der relikwieën der H. Veerle hadden overgedragen, waarschijnlijk in den loop der X^e of zelfs in de eerste helft der XIe eeuw, maar in elk geval na den terugkeer der Sint-Bavelingen. Vermits het kapelletje waar zij zich vestigden tevoren al bestond (St. Jans), kan dit onmogelijk de toekomstige Sinte-Veerlekerk zijn geweest (2).

Men moet m. i. dus wel aannemen dat de Sint-Janskerk in het Gentsche *portus* de plaats is waar de Sint-Bavelingen kort na 900 hun kloosterschatten deponeerden. Daarmede staat men dus andermaal voor een stad Gent, een tweede *portus Gandensis*. De eerste uitdrukkelijke gegevens daarover biedt het bekende charter van Arnulf I, graaf van Vlaanderen, voor de Sint-Pietersabdij van 8 Juli 941 (3). Elders heb ik uitvoerig de omstandigheden waarin die verleening geschiedde toegelicht (4). Het klooster willend herstellen, waarvan hij en anderen zich de bezittingen toegeëigend hadden (5), zorgt de graaf voor een aantal inkomsten en goederen waarmede de monniken het zouden kunnen stellen (6). Enkele gegevens daarvan interesseeren ons hier rechtstreeks. Arnulf geeft o. m. 1^e den cijns die

1) Cf. *supra*, bl. 73, n. 2, en BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stads-patriciaat*, bl. 99-103.

2) De heer lic. G. De Clercq bereidt een studie voor over de kerkelijke verhoudingen te Gent in de Middeleeuwen.

3) Beste tekst: DES MAREZ (G.), *Notice sur un diplôme d'Arnulf le Vieux, comte de Flandre* (Bulletin de la Comm. Roy. d'Hist., 5^e serie, t. VI, 1896), p. 243-252; enkele zeer interessante aanvullingen: SABBE (Et.), *Deux points*, p. 52-62.

4) BLOCKMANS (Fr.), *op. cit.*, bl. 103-116.

5) *Ib.*, bl. 107-108.

6) DES MAREZ (G.), *Notice*, p. 245-246: *Etsi non omnia, saltem reddidi aliqua, ... queque estimavi sufficere monachis...*

in het Gentsche *portus*, reikend van de Schelde tot aan de Leielooop, wegens de doeningen (1) geïnd wordt; 2^e het tiend dat de stedelingen voor hun zeileheil verschuldigd zijn (2), en 3^e een vaarrecht dat van de schepen op doortocht geëischt wordt. Verder hoort men van de grenzen van die tweede stad Gent, buiten de reeds vernoemde waterlopen: de Muinkmeersch nl. en de Kouter (3). Voorloopig kan het gebied van dit *portus* van omstreeks 941 dus afgebakend worden als: tusschen Leie en Schelde (de Reep) en tot aan de Kouter (4). Daar voor de Sint-Baafsabdij waarschijnlijk een gelijkaardig restauratieprocédé werd gevolgd als voor *Blandinium* gekend is en men op 5 Mei 966 van *mansiones ultra Legiam de portu Gandavo* (5) voor het Gandaklooster hoort, blijkt het dat dit tweede Gent zich ook tot den linkeroever van de Leie uitstreckte (6). Dit X^e eeuwse Gent was derhalve aangelegd op den hoogen rug tusschen Reep en Leie met een gedeelte aan den overkant van deze rivier. Het leeuwenaan-deel lag dus op voormalig gebied (7) van de verdwenen Sint-Pietersabdij.

1) Voor die eenigszins dialektische, doch teekenende uitdrukking: BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 99 en n. 4.

2) Zinspeling op de Sint-Janskapel, het oudste portuskerkje *cf. supra*, bl. 72.

3) Voor de Gentsche toponiemen tot omstreeks 1300: BLOCKMANS (Fr.), *op. cit.*, Bijlage IV: Plan van Gent omstreeks 1300, bl. 467-488 en bl. 526-528, met kaart tusschen bl. 468 en 469.

4) Waarschijnlijk begrensde dus moerassig gebied, als de Mere, de Paddenhoek, enz. het X^e eeuwse *portus* naar den kant der Sint-Pietersabdij.

5) HALPHEN (L.) et LOT (F.), *Recueil des actes de Lothaire et de Louis V, rois de France, 954-987* (Chartes et diplômes relatifs à l'histoire de France. — Paris, 1908, in-4°), n° XXVI, p. 64.

6) De zoogenaamde Sint-Michielswijk, integreerend deel van het X^e eeuwse Gentsche *portus*: VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 24-31; ook BLOCKMANS (Fr.), *Bijdrage tot de studie van het stedelijk "allodium" te Gent* (Bulletin de la Comm. Roy. des anciennes lois et ordonnances de Belgique, t. XIV, 2^e fasc., 1935, bl. 141-156).

7) *Cf. supra*, bl. 65, n. 4.

De drie rechten die Arnulf I op 8 Juli 941 aan het gerestaureerde *Blandinium* toekende (het stadsdeel op vroeger gebied van Sint-Baafs was toen waarschijnlijk nog te onbeteekenend om die abdij een deel van het *nau-lum* toe te kennen!), beduiden niet dat de graaf van Vlaanderen er geen andere in dit tweede *portus Gandensis* bezat! Zoo moet hij er waarschijnlijk ook het balfaart (1) geïnd hebben, welke bijdrage tot het onderhoud der grafelijke versterking in de tweede helft der XIIe eeuw nog steeds geheven wordt ofschoon onder sterk gemoderniseerde vorm (aandeel in de boeten) en, zeer typeerend, ten voordeele van de stadsmuren (2). De zin van dit recht is alsdan echter ook reeds zoozeer vervaagd dat het oorspronkelijk karakter er grootendeels van verloren gegaan is (3). Ofschoon de graaf waarschijnlijk nog wel andere lasten op de schouders der stedelingen gelegd had, die hebben in de latere bronnen geen merkbare sporen achtergelaten.

Deze verschillende financieele prestaties gingen nochtans gepaard met zekere voorrechten. Zoo schijnen de Gentenaren steeds als vrijen beschouwd geworden te zijn (4), terwijl zij onafgebroken aan het grafelijk gerecht onderworpen waren (5).

Wat de bevolking van dit omstreeks 900 herstichte Gent betreft, Othelbold, abt van Sint-Baafs, verklaart

---

1) Daarover: VERLINDEN (Ch.), *Le balfart. Corvée-redevance pour l'entretien des fortifications en Flandre au Moyen Age* (Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, dl. 12, 1933, bl. 107-136).

2) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studiën*, bl. 53-66.

3) In de Iepersche gegevens is het doodgewoon een stadsinkomen geworden!

4) Op 14 April 1127 wordt dit de bewoners van Sint-Omaars erkend: VERCAUTEREN (F.), *Actes des comtes de Flandre: 1071-1128*, n° 127, p. 296, par. 9. Voor Gent zijn vanaf 1003 elementen voor handen om tot de persoonlijke vrijheid der bewoners te besluiten: BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatri-ciaat*, bl. 58-61.

5) BLOCKMANS (Fr.), *De oudste privileges der groote Vlaamsche steden* (Nederlandsche Historiebladen, 1^e jaargang, 1938), bl. 426.

om 1020 (1) dat die zoowel uit weergekeerde vroegere hoorigen der (verdwenen) abdijen, als uit vreemden, gekomen van men weet niet waar, bestond (2). Het is duidelijk dat op beide groepen juridisch slechts het begrip vrijen toepasselijk was: van de eerste waren de voormalige meesters, de twee Gentsche kloosters, verwoest en ontbonden; van de tweede zelfs totaal onbekend! Deze persoonlijke vrijheid heeft den graaf van Vlaanderen nochtans geenszins belet allerlei prestaties van de stichters van het tweede Gent te eischen, dit echter wegens zijn feitelijke macht, als openbaar gezag en als eigenaar (zij het dan ook door usurpatie) van den bodem waarop die nieuwe stad verrees. Het is waarschijnlijk dit persoonlijk juridisch statuut dat de bijzondere verhouding der Gentenaren omstreeks 940 en tegenover den graaf, en tegenover de abdijen bepaald heeft.

Door dit alles is dit X^e eeuwse Gent een speciaal type onder de overige oude Vlaamsche steden: Atrecht, Sint-Omaars, Dowaaï, Brugge en Doornik. Ondanks zekere analogieën in de ontwikkeling (die echter nauwkeurig te omschrijven zijn wil men degelijk werk voorbrengen!), zijn de verschillen diepgaand en vooral van groote beteekenis. Zoo is dit tweede Gent geen « kerkelijke » stad, zooals men ten onrechte voorgesteld heeft (3), doch een volstrekt leeke agglomeratie (de eenige belangrijke misschien in het X^e eeuwse Vlaanderen) maar die vanaf 941 een tintje « kerkelijkheid » verwerft door de rechten die de twee abdijen er alsdan bekomen. Dit klerikaal karakter is echter slechts zuiver financieel, verdwijnt dan ook vlug door afkoop, terwijl de X^e eeuwse stedelingen logischerwijze nooit in de abdiorganisatie als integreerend bestanddeel werden opgenomen (4).

---

1) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 153, n. 3.

2) SERRURE (C. P.), *Cart. de Saint-Bavon*, n° 12, p. 17.

3) ROLLAND (P.), *De l'économie antique*, p. 246.

4) BLOCKMANS (Fr.), *op. cit.*, bl. 112-116.

Dit Gentsche *portus* wordt even na het midden der X^e eeuw nog herhaaldelijk vernoemd, zoowel in de diploma's van Sint-Baafs als in deze van Sint-Pieters. Gewoonlijk wordt dit tweede Gent *portus* genoemd (1), eenmaal ook *vicus* (2), welke termen duidelijk de economische beteekenis van de herrezen stad illustreeren (3). De latere geschiedenis van dit nieuwe Gent is tamelijk goed bekend (4), behalve voor wat de terreinaanwinst (zoowel bouwgrond als *communia* in en nabij het *portus*) en de uiteindelijke afbakening van het stadsgebied betreft, zooals dit in de XIIe eeuw bekend is (5). Het is niet noodig er hier verder over uit te wijden.

* * *

Wanneer men die twee opvolgende Gentsche *portus*, het eerste van omstreeks 800 tot 851 (of mogelijk 879-880) en het tweede van omstreeks 900, vergelijkt, dan vallen een reeks verschillen op.

Een eerste eigenaardigheid: er is tusschen die twee stadsfenomenen een verschuiving van de kern merkbaar (6). Het eerste *portus* lag inderdaad aan de samenvloeiing van Leie en Schelde op den linkeroever van den stroom, bij of rondom de Sint-Baafsabdij; het tweede vormt zich met de huidige Groentenmarkt als centraal punt uittakkend op de Hoogpoort, waarschijnlijk reeds vroeg ook langs de Korenmarkt naar de Veldstraat en in lichte mate over de Leie. Het laatste keert letterlijk den

1) Cf. *supra*, bl. 74, n. 1.

2) HALPHEN & LOT, *Recueil*, n^o I, p. 3, r. 5-6: 11 December 954.

3) Voor de zin van *vicus*, handelscentrum: VOGEL (W.), *Wik-Orte und Wikinger. Eine Studie zu den Anfängen des germanischen Städtewesens* (Hansische Geschichtsblätter, 60. Jhrg., 1935), S. 25 en N. 49; ook S. 35.

4) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 118 en vlg.

5) VAN WERVEKE (H.), *Kritische Studien*, bl. 67-76.

6) Een dergelijk geval voor Dowai: ESPINAS (G.), *Les finances de la commune de Douai* (Paris, 1902, in-8°), p. 9, n. f. De heer prof. H. Van Werveke herinnerde me aan dit interessante parallel, waarvoor hier m'n besten dank.

rug naar die oudste stadsvorming ! Waarom die verplaatsing ? Ik meen wegens de veranderde omstandigheden uit het einde der VIIIe eeuw en kort na 892, de beide mogelijke aanvangsdata der twee opvolgende Gentsche *portus*. Bij het begin der IXe eeuw (of misschien al op het einde der VIIIe ?) determineerde de economisch gunstige ligging evenals den rijkdom der Sint-Baafsabdij (1) het ontstaan van het eerste Gent. In 879-880 tot 892 echter was elk attractiecentrum van dien aard door de verwoesting der beide kloosters hier verdwenen, terwijl kort na 892 en op een andere plaats een nieuw aantrekkingspunt ontstond, nl. de grafelijke versterking. In die periode van invallen (sedert 851 hadden de Noormannen inderdaad met een zekere regelmaat de streek leeggeplunderd) was militaire bescherming van primordiaal belang, een *conditio sine qua non* voor stadsvestiging. Tevens bood die grafelijke residentie zekere economische voordeelen (2) die elders te lande niet meer bestonden. Dit verklaart dat, vlak tegenover den grafelijken burcht, omstreeks 900 een tweede Gent verrees, dat door de gelukkige keuze zijner vestigingsplaats bovendien nog van een andere soort bescherming genoot, nl. deze tegen het water. Immers, de onbedijkte rivieren met hun tallooze armen vormden niet slechts een uitstekende verkeersweg, doch tevens uiterst gevaarlijke naburen, niet door kunstwerken bedwongen zooals ten huidigen

---

1) Het is waarschijnlijk dat Sint-Baafsabdij in de tweede helft der VIIIe en in de eerste der IXe eeuwen de rijkste der beide Gentsche kloosters was, Sint-Pieters slechts langzaam van de plunderingen van omstreeks 719 herstellend : GRIERSON (Ph.), *Early abbots of St. Bav'o's* p. 51, n. 2.

2) PIRENNE (H.), *La civilisation occidentale au Moyen Age du XIe siècle au milieu du XVe siècle. Première partie: le mouvement économique et social* (Histoire générale publiée sous la direction de G. Glotz, t. VIII. — Paris, 1933, in-8°), p. 15-16; ook SABBE (Et.), *Quelques types de marchands des IXe et Xe siècles* (Rev. belge de Phil. et d'Hist., t. XIII, 1934), p. 176-187.

dage. De helling van de Hoogpoort (1), beginnend aan de Groentenmarkt en reikend tot aan den Reep, vereenigde dus die twee essentiele veiligheidsfactoren: bescherming tegen aanvallers zoowel als tegen het oningetoomde water. De nabijheid en gemakkelijke bereikbaarheid van de samenvloeiing van Leie en Schelde, economisch van het hoogste gewicht (2), bewerkte dat die verschuiving van den stadskern naar het militair best beschermde punt de mogelijk nadeelige gevolgen dier verplaatsing neutraliseerde. Wanneer omstreeks 940 de beide Gentsche kloosters worden gerestaureerd, heeft het tweede Gentsche *portus* zich reeds degelijk tusschen Leie en Schelde ontwikkeld en zijn de armtierige abdijen economisch niet meer in staat de verplaatsing der stad, hetzij naar de ligging van het eerste Gent, hetzij naar de buurt van *Blandinium*, te bewerken (3).

Een tweede opmerkenswaardig verschil: terwijl het X^e eeuwse *portus* een administratieve eenheid vormt waarnevens omstreeks 940 twee nieuwe ontstaan, de immunitaire domeinen der gerestaureerde abdijen, is er in onze kennis van het vroeg IXe eeuwse Gent niet het minste dat op een dergelijke radikale splitsing wijst. Inderdaad, lijkt het eerste Gent wel een economisch en mogelijk in zekere mate ook een sociaal verschillend fenomeen ten overstaan van de rest van Sint-Baafs' domein geweest te zijn, er is nochtans niet het minste spoor van juridische of administratieve differentiatie tusschen die twee op te merken. Deze

---

1) Het laagste gedeelte er van, het dichtst bij de Groentenmarkt, heet nog in de eerste helft der XIIIe eeuw veelbetekenend *Port* (in den zin van *portus*), de rest echter *Alta Porta*: BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 471, *t* en *t'*.

2) Het is deze fysische ligging die de handelsrichting van Gent verklaart!

3) Desniettemin profiteeren de Gentenaren van die nieuwe centra, zoowel als van hun privileges: BLOCKMANS (Fr.), *op. cit.*, bl. 141 en vlg.

verschillende instelling dier drie elementen, de beide kloosters en het *portus*, vóór en na 851 (of 879-880) tot 892 wordt m. i. eens te meer verklaard door de breuk die de invallen der Noormannen hier te Gent verwekt hebben. Het eerste Gentsche *portus* was stilaan gegroeid bij de Sint-Baafsabdij, uitsluitend op den grond van dit klooster, zonder zich vooralsnog, in zoo verre men dit weten kan, uit het domaniaal verband los te werken. De toestand is echter gansch anders in de eerste helft der X^e eeuw! Vanaf 900 ongeveer ontstaat het tweede Gent, op een andere plaats en vooral op voormalig domein der beide kloosters, grond die de graven van Vlaanderen zich zonder meer toegeëigend hadden. Als dusdanig is die wordende stad in de schaduw van den burcht aan den graaf onderworpen, niet slechts als openbare macht doch ook als grondheer. Wanneer nu rond 940 de twee abdijen hun nieuw leven inzetten, dan verwerven zij enkele, bepaalde financiële rechten in dit *portus*, doch voor de rest verandert er niets. Gent blijft publiekrechtelijk onder den graaf van Vlaanderen, de burgers blijven hun reeds een halve eeuw oud juridisch statuut bewaren, zij betalen voortaan slechts enkele der « belastingen » aan de twee kloosters in plaats van, zooals voorheen, aan den graaf.

Vandaar dat dit tweede Gentsche *portus* als een gesloten administratieve, van de abdiydomeinen verschillende eenheid door de tijdgenooten wordt beschouwd (1).

Een verder verschil houdt verband met de juridische verhouding: stedelingen tegenover abdiyimmunititeiten. Terwijl het eerste Gent inderdaad een « kerkelijke » stad der Sint-Baafsabdij (2) blijkt geweest te zijn, waarvan de bewoners de hoorigen van het klooster waren, met

---

1) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 113-114.

2) In den zin van ROLLAND (P.), *De l'économie antique* ..., p. 246.

al de mogelijke voor- en nadeelen aan dien status verbonden (1), is het tweede *portus* een volkomen leeke stad. De beide Benediktijnerkloosters hebben er vanaf 940 ongeveer enkele, zeer duidelijk omschreven rechten, doch verder niets anders! Het is de graaf van Vlaanderen die in het X^e eeuwse Gent de plak zwaait. Dit verschil tusschen het karakter van «kerkelijke» agglomeratie en van stad waarop de geestelijken enkele bepaalde rechten genieten, blijkt duidelijk uit het volgende. Terwijl in werkelijk «kerkelijke» steden, als Atrecht, de rechten der geestelijkheid nimmer geheel verloren zijn gegaan, worden die drie gekende rechten van Sint-Pieters op het Gentsche *portus* (grondcijs, tiend en tol) nog in den loop der Hooge Middeleeuwen afgekocht (2). Vóór 1100 heeft Gent zich van elke band met de twee abdijen, behalve de zuiver kerkelijke van het patronaat der portusbidplaatsen, ontdaan, terwijl het al dien tijd, zoo goed als later, aan het grafelijk gezag onderworpen blijft. Terwijl de stedelingen van het eerste Gent de Sint-Baafsabdij een hoofdelijke cijsn moesten, zooals te Atrecht tot volop in de XIIe eeuw, is er van iets dergelijks in het X^e eeuwse *portus* geen kwestie: het is dan ook een volkomen leeke stad.

Wanneer men deze drie essentiele verschillen tusschen de twee opvolgende Gentsche *portus* beschouwt, dan is het moeilijk te beweren dat er hier een sociaal-ekonomische, administratieve en juridische continuïteit vanaf ongeveer 800 tot het midden der X^e eeuw zou bestaan hebben. Tegenover dit eenige element ten voordeele dier thesis (3) — enkele weergekeerde oud-cijsplichtigen

1) Bij voorbeeld tolvermindering of zelfs volledige kwijtschelding, zooals voor Atrecht!

2) BLOCKMANS (Fr.), *Gentsche Stadspatriciaat*, bl. 118-136.

3) Het is bovendien nog maar een zwak argument! Inderdaad, doordat de domaniale en juridische organisaties der beide kloosters uiteen gevallen waren, waren die oud-*domestici* dood-

der abdijen helpen mede aan de herstelling van Gent — staat de kompakte massa der argumenten die op een volledige onderbreking wijzen: verschuiving van den stadskern, vernietiging en zelfs ontbinding van de vroeg IXe eeuwse kloostergemeenschappen om slechts een halve eeuw na de herstelling van Gent herop te duiden, administratieve en juridische verscheidenheid tusschen het eerste en het tweede *portus* en hun bewoners.

Het besluit dezer studie is m. i. dan ook: er zijn twee opvolgende Gentsche *portus* geweest. Een eerste lag aan de samenvloeiing van Leie en Schelde rondom of bij de Sint-Baafsabdij, terwijl men er sporen van vindt vanaf ongeveer 800 tot 851 of misschien 879-880. Een tweede ving omstreeks 900 aan, gelegen grotendeels tusschen Leie en Schelde met de huidige Groentenmarkt als centraal punt. Verder verband dan den naam en mogelijk enkele individuen is er nochtans tusschen die twee stadsfenomenen niet te bespeuren (1).

FR. BLOCKMANS.

---

gewoon *out-laws*, t. t. z. vrijen geworden, die met de ontbonden abdijen niets meer te stellen hadden.

1) Ik dank de HH. prof. F. L. Ganshof, G. Espinas en Ph. Grierson voor de interessante opwerpingen, me gedaan bij de lezing eener Fransche samenvatting van dit artikel op de "Journées d'histoire des institutions régionales", gehouden door de Société d'histoire du droit des pays flamands, picards et wallons te Gent van 30 Maart tot 2 April 1939.

Ardooie, meest onder kerkelijk oogpunt.

JOANNES BAPTISTA ROBYN 1637-1640.

Priester uit het Bisdom Gent, werd hij hier genoemd 7 December 1637, krachtens konkoers, op schriftelijk voorstel van den Koning van Spanje, aan wie dit recht ten gevolge van den oorlogstoestand behoorde (1).

De groote gebeurtenis in Robyn's tijd is de ramp die de nauwelijks herstelde kerk heeft getroffen in December 1638. Midden een hevig ongeweerde is de bliksem op de kerk gevallen en heeft brand gesticht die ze bijna geheel vernielde: de klokken waren gesmolten, de naald van den toren nedergeworpen en meest al het houtwerk zoowel van de uurwerk-kamer als het overige bedorven.

Ontsteld door die overgroote ramp, na alles grondig te hebben onderzocht om de middelen te vinden noodig tot het herstellen, vragen «pastor, kerckmeesters, metgaeders Bailius, Burchmeesters (2) ende Schepenen», dus al deze die

---

1) «Rmus contulit eccl. par. de Hardoye, vacantem per obitum dni Caroli ab Innis D. ac. Mag. Joan. Bapt. Robyn sacerdoti dioecesis Gandensis inter plures in concursu ad dictam eccliam instituto idoneo reperto et per regiam majestatem litteratorie electo et presentato, ad quem praesentatio modo ratione sive jure belli cum Rege et subditis Francis spectare dignoscitur». *Acta Episcopalia*, Reg. XVIII, f. 28 in ABB. Inderdaad de patrona, de abdis van Monstrul, was onderdaan van den Franschen Koning en zoo was, gezien de oorlog, haar recht verbeurd en ingepalmd door den Spaanschen Koning, vorst onzer streken.

2) Die meervoudvorm wijst op de schepenbanken der twee groote heerlijkheden, Ayshove en 't Gemeene, die beide samen het grootste deel van Ardooie omvatten.

kerk of parochie vertegenwoordigen, aan den Bisschop, na dat zij de verzekering hebben gegeven dat zij allen ook zullen bijdragen wat ze kunnen, de toelating de groote eigendommen van de kerk te belasten en de kleine, die toch meestal niets opbrengen, te mogen verkoopen.

8 April 1639, daar Bisschop Quinckerius overleden was, geven de Vicarissen van het openstaande bisdom toelating, tot herstel van de kerk, 2000 guldens te ontleenen, waartoe zij de landen aan de kerk behoorend mogen verpanden, en, in plaats van intrest der ontleende gelden, het land laten gebruiken zonder pacht, tot dat de aflossing kan geschieden (1).

Onmiddellijk werd hand aan 't werk geslagen en zoo, reeds 21 Juli, vinden we verscheidene ingezetenen die geld in leening geven, mits land zonder pacht, zoo Joris De Coop 46 p. gr. vl., Weduwe H. Verhelle, 9 p. gr. vl., Jacques de la Rue, 59-4-4 p. gr. vl. Daarbij wordt een stuk bosch verkocht voor 25 p. gr. vl. aan Jonker Hieronymus Nypho (2).

Later volgden nog verscheidene andere dergelijke leeningen (3).

Reeds hetzelfde jaar begon men aan het herstellingswerk, onder meer aan het heropbouwen van den toren, den zelfden die door de Duitschers op het einde van den wereldoorlog nutteloos vernield werd en die als kunstgebouw van 3^e klas geklasseerd was. Dan ook werden de klokken hergoten en vernieuwd (4).

Intusschen schijnt pastoor Robyn geen al te vredelievend man geweest te zijn, want, tijdens de korte tijdspannen dat hij in Ardooye was, vinden we, benevens een paar processen tegen bijzonderen (5), dat hij insgelijks in onverschil lag met het bestuur der beide groote heerlijkheden (6).

1) Stukken in *Reg. van wettelycke passeeringhen* in RB. Ardooye, oud n^r 253.

2) Stukken in *Reg. van wettelycke passeeringhen* (RB. Ardooye, oud n^r 253). Nypho was destijds bezitter en bewoner van het kasteel van Autvyver.

3) Zie zelfde *Register* en ook *Extrait uuyt de rekeninghe van Adriaen De Busschere, de jonge, van den jaere verschenen S. Jansmesse 1656* in RB. Triage de Liasses, n^r 40.

4) *Rekening prochiekosten* (de gemeenterekening zou men nu zeggen) 1639 in RB. Triage de Liasses, n^r 308.

5) Verscheidene stukken in *Register van wettelycke passeeringhen* in RB. Ardooye, oud n^r 253 en oud n^r 97.

6) Deze stellen inderdaad 26 September 1638 een gevolmachtigde

Nog in 't zelfde jaar 1639 wordt de oude school afgebroken en de afval ervan verkocht. Intusschen wordt een andere alsook het huis van den onderwijzer opgetrokken.

Uit de verscheidene posten in de rekening ingeschreven, kunnen wij ons het schoolgebouw voorstellen: onderaan baksteen — wat al een heele vooruitgang was bij de voorgaande — en daarboven hout en plakwerk. Het dak was nog eens, lijk meestal de huizen te dien tijde, van strooi (1).

Ten slotte vermelden we nog, zooveel te meer de heilige bij ons om zeggens nergens als patroon der jagers, wel als genezer der razernij gekend is (2), dat alsdan nog S. Huibrechtsdag met luister gevierd werd en groote jacht gehouden. Zoo, 3 November 1639, kwamen al de notabelen met Jonker Van der Gracht aan het hoofd ter kerk. Daar was ook een «weyenaer met de trompe», gezonden door den Proost van S. Amand bij Kortrijk, heer van de heerlijkheid van 't gemeene te Ardooye. De H. Mis werd opgedragen door een monnik van S. Amand gewis met dat doel ook naar hier gekomen. Na de offerande werd door den «weyenaer» de tromp geblazen, zoo tot de jacht oproepende «langhe ende cortehouders wesende up het voorseyde gemeene heerschip van Hardoye». De H. Mis voleind zijnde togen zij ter jacht en een gevangen haas werd door den monnik en den «weyenaer» medegedaan naar Kortrijk. 's Anderendaags werd het nog eens hergaan (3). Al de omstandigheden duiden

---

aan om, in hun naam, voor gelijk welk gerecht te verschijnen in al de zaken die zij hebben onder meer «contra Joannem Baptistam Robyn, onsen pastor van Hardoye» (*Reg. van wettelycke passeeringhen* in RB. Ardooye, oud n° 97).

1) *Rekening prochiekosten 1639*, in RB. Triage de Liasses, n° 308.

2) Zoo zegt de vriend die zoo wonderschoon *En marge du Calendrier* wekelijks geeft in *La Patrie* (Brugge): zie het n^o van 3 November 1934. Daar haalt hij als eenig gekende plaats Wynendale aan: Ardooye mag er dus bijkomen voor die verleden tijden. Honderd jaar later en meer vinden we nog S. Huibrechtsmissen: zie verder, onder pastoor Brouwers.

3) Verklaring door Pieter Speliers afgelegd 7 Maart 1641 en stekende onder de stukken van het proces in zake jacht, 1665, van den abt van S. Amand tegen Georges de Thiennes, door zijn huwelijk met Marie Adrienne de Lens, heer van Ardooye (RB. Triage de Liasses, n° 37).

Naar een stuk bewaard in het archief van het groot seminarie te

aan dat het hier ging om een klopjacht op het Gemeene alleen.

Robyn bleef alhier tot begin 1640 (1). In elk geval in Januari 1640 komt een deservitor: 't was pater Asselseers der Predikheeren, die hier, 17 Januari 1640, tot de « provisionele desservitor vande prochie van Hardoye » aangesteld was (2).

JOANNES VAN DER STALD 1640-1658 ?

Drie maal, bij ons weten, spreekt G. F. TANGHE van hem en drie maal schrijft hij den naam op verschillende wijze, drie maal spreekt hij verschillend van de door hem uitgeoefende bedieningen (3). De spelling, hierbovenaan gegeven, komt voor op zijn zerksteen, dien we straks afschrijven en dat zal wel de echte zijn.

Volgens de *Acta Episcopalia* is hij in 1640 (hier staat er: Joannes Stael) in proces over de pastorij der tweede portie (de zilveren portie) in O. L. Vrouw te Brugge, tevens deservitor zijnde van Ardoorie (4). Hier komt wellicht een misslag: in plaats van deservitor moet het waarschijnlijk zijn pastor proprietarius. In elk geval in de zelfde *Acta*, bij de benoeming van Schapelynck als deservitor, wordt Vander Stald uitdrukkelijk pastor proprietarius, « erfachtigh » pasteur genaamd.

Brugge, onder het fonds der abdij van Zonnebeke, doos V, droegen de jachthonden van Ardoorie als merk een X.

1) Verscheidene stukken in proces Maryssael in *Reg. wettelycke passeeringhe en rolle* in RB. Ardooye, oud n° 253.

2) *Acta Episcopalia*, Reg. XX, f° 105 in ABB.

3) *Beschrijving van Ardooye*, o. c. blz. 58, zegt hij dat *Stael*, pastoor zijnde der zilveren portie in O. L. Vrouw te Brugge, pastoor werd te Ardoorie in 1640, doch, daar hij niet ging, vervangen is door Vande Genachte als deservitor; in zijn *Panorama der bekende kerkdienaars van O. L. Vrouw te Brugge*, o. c. blz. 129, staat er dat *Van der Stald*, vroeger pastoor zijnde te Ardoorie, pastoor wordt van de zilveren portie in O. L. Vrouw bij konkoers van 10 December 1635 en ingehuldigd is geweest 6 April 1637; *Parochieboek van Damme, Brugge*, blz. 108 heeft dat *Van den Stael* de pastorij bediende van 1632 tot 1636 om dan pastoor te worden te Brugge. Van Ardoorie geen spraak.

4) Reg. XXI, f° 10 v° in ABB.

Ons dunkens is de toestand als volgt: Van der Stald, die, na de pastorie van Damme te hebben bediend, deze van de zilveren portie in O. L. Vrouw te Brugge, krachtens konkoers, verkreeg in 1635, zal die van Ardoois, wellicht ook wel krachtens konkoers, bekomen hebben na het weggaan van Robyn, begin 1640.

Hij was er dus in rechte de ware pastoor, de pastor proprietarius, maar, goed gezeten in Brugge, heeft hij nooit Ardoois daadwerkelijk bediend (1): de zorg ervan werd toevertrouwd aan deservitors, Vande Genachte en na hem Schapelynck. Hoe lang die toestand duurde valt voor nu bij gemis aan gegevens niet te bepalen, misschien wel tot na de dood van Vander Stald, 4 Februari 1658. Uit den tekst van zijn zerksteen leeren we nog dat hij afkomstig is van Gouda in Noord-Nederland, dat hij baccalaureus was in de Godgeleerdheid, dat hij 22 jaar pastoor is geweest der zilveren portie en een jaarlijksche solemneele H. Mis heeft gesticht op S. Philippus Nereusdag.

Hier nu de zerksteen, lijk hij in O. L. Vrouw kerk te Brugge geplaatst werd en nu nog bestaat:

D. O. M.

et Matri dolorosæ

R.D. Joannes vander Stald Goudanus Sacræ Theol. Baccal. munere Pastoralis secundæ Portionis hujus Eccl. 22 annis functus, Fundato annue Sacro solemnî Festo die Sancti Philippi Neri, hoc monumentum poni curavit.

Obiit 4 Februarii 1658 (2).

R. I. P.

JOANNES VAN DE GENACHTE, 1640-1647.

De eerste akt door hem zekerlijk geschreven — misschien zijn er enkelen tijd vroeger maar 't is twijfelachtig — is van 4 Juli 1640 (3).

1) Zie boven, ander dergelijk geval.

2) P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE. *Description historique de l'Eglise collégiale et paroissiale de Notre Dame de Bruges*, Bruges, 1773, blz. 262, coll. J. GAILLARD. *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale*. Bruges, 1866, t. I, 2e partie, blz. 153, met afbeeldsel van de plaat.

3) *Doopregister* in GA. Het is dus mis wat Pastoor Welvaert

Van de Genachte, pastoor zijnde te Bekegem, aanvaardt de bediening van Ardooie, maar op voorwaarde dat hij jaarlijks 500 gulden zal hebben uit beide pastorijen. De vicarissen — sede vacante, daar Bisschop Quinckerius nog immer onvangen was en zijn opvolger de Haudion slechts in 1641 benoemd werd — staan er hem 400 toe uit het inkomen van Ardooie en 100 uit dat van Bekegem, terwijl het bijkomende (*accidentia* zeggen de Acta : de diensten enz. ? ?) te Ardooie ook voor hem is. Te Bekegem zal een kapelaan van Gistel als deservitor dienst doen (1).

Toen hij te Ardooie toekwam, was de kerk nog in één elendigen staat : in 1640 had men slechts een gewone houten kuip voor doopvont. De geldmiddelen toegelaten in 1639 waren onvoldoende om het allernoodzakelijkste te herstellen. Daarom, in April 1641, werd besloten een belasting te leggen op het slijten van bier en wijn binnen de parochie.

Daarenboven in den Zomer van 't zelfde jaar stemden de parochianen toe in een extrabelasting van 2 stuivers per gemet. Ten einde een aanmoediging te geven kwam Bisschop de Haudion, 19 September 1642, in persoon het werk bezichtigen. Toen waren reeds twee deelen van den beuk vermaakt en de kerkvoogd, hoogst tevreden, gaf 20 pond grooten en zoo kon de voorkerk althans volledig hersteld worden (2).

In 1642 was er te Ardooie een duivelbezweerder, een soort toovenaar, misdaad die in die tijden streng gestraft werd. Hij heette Pieter Van Dale. 29 April van dat jaar geeft de Official van het Bisdom van Brugge aan « alle magistraten ende officieren van justitie » bevel hem aan te houden en aan het geestelijk hof over te leveren (3).

---

schreef in het doopregister van 1824 (Kerkarchief Ardooie) dat hij pastoor werd na Van Innis en ook mis is het als hij zegt dat hij weg ging in 1645 lijk we straks zullen zien. Wellicht haalt hij dat uit het feit dat de laatste akt door Van de Genachte in het overlijdensregister ingeschreven een is van 3 Nov. 1645. Maar de volgende, evenals in het Doopregister, zijn afgeschreven door pastoor Schapelinck lijk hij het uitdrukkelijk zegt, uit een ander register geschreven door pastoor Van de Genachte.

1) *Acta Episcopalia*, Reg. XXI, f° 10 v°, in ABB. : zelfde blad. dus als deze waar spraak is van Van der Stald,

2) G. F. TANGHE. *Beschrijving van Ardoye*, o. c., blz. 14-15.

3) Origineel in ABB., F IV.

Op het einde van zijn leven zag Van de Genachte Ardoois geteisterd door een anderen geesel, de pest. In December 1646, waarschijnlijk 26 December, vinden wij het afsterven der vrouw van Adriaan Baert, « peste correptæ », weggerukt door de pest. 't Is de eenige overlijdensakt waar uitdrukkelijk van pest spraak is, maar de sterfgevallen zijn veel talrijker dan gewoonte (er stierven in dat jaar 93 groote menschen en 36 kinders, meer dan de helft meer dan in gewone jaren), wat veronderstellen laat dat inderdaad een besmettelijke ziekte heerschte en die zal wel de pest zijn lijk eenmaal gezegd, zooveel te meer we weten dat de pest zoo wat overal in Vlaanderen heeft gewoed in die jaren: 10 November worden er 3 menschen begraven, 26 December zijn er 5 en 21 Februari 1647 zijn er 4. Ten anderen, onder zijn opvolger, lijk we straks zullen zien, is er insgelijks spraak van besmettelijke ziekte (1).

Pastoor Vande Genachte stierf 12 Januari 1647 en werd in de kerk begraven. 14 daaropvolgend, vóór het altaar van O. L. Vrouw (2).

Enkele dagen vóór 's pastoors overlijden zijn Augustijnerpaters van het klooster van Rousselare komen helpen en blijven hier tot 19 Maart 1647: eerst de paters Alexander Datens en Petrus Willays van vóór 3 Januari tot einde der maand, daarna de genoemde Willays met pater Gaspar van Utrecht (3).

JOANNES SCHAPELYNCK 1647-1676.

Joannes Schapelynck geboren te Brugge op S. Walburga 2 October 1610, (4) was baccalaureus in de Godgeleerdheid.

1) Het uitbreken der pest zal wel beïnvloed geweest zijn door den heerschenden oorlog tusschen Spanje en Frankrijk: in Juli 1646 immers waren de Fransche legers naar Meulebeke afgezakt, terwijl de Spaansche zekeren tijd in de omstreken van Thielt hadden gelegen (CUSTIS. *Jaerböeckē der stad Brugge*, Bd. III, anno 1646). Zie ook L. TORFS. *Fastes et calamités publiques*, Doornik, 1859, blz. 94.

2) Alles uit overlijdensregisters in GA.

3) Zoo blijkt het uit de Doop- en Overlijdensregisters. 14 Januari 1647, bij het vernemen van de dood van Van de Genachte, pastoor van Bekegem en [deservitor van Ardoois, wordt de deservitura van Ardoois toevertrouwd aan P. Alexander Datens (hier staat er: uit het klooster van Brugge) *Acta Episcopalia*, Reg. XXIV, f° 68 v° in ABB.

4) Register n° 4 op stadhuis Brugge: hij wordt er genoemd F^s

Vooraleer alhier te komen, vinden we hem in 1646, als desservitor in Hooglede (1). Hij werd desservitor te Ardooie in Maart 1647 (2) en daarna pastoor.

Het eerste jaar van pastoor Schapelynck te Ardooie was fel beproefd door de pest die voortwoedde. Van 4 November 1647 af tot en met 11 Januari 1648 komen herhaaldelijk sterfgevallen voor, « prae contagione », door de besmettelijke ziekte (3) en telkens worden ze om die reden begraven « in agro », dus te lande op een of ander stuk land (4).

Joannis. In het register n° 2 vinden we gedoopt op O. L. Vrouw, 2^e wijk, Anna Schapelynck Fa Joannis 7 Oct. 1617. Welnu die Anna was de jongste zuster van den pastoor, naar blijkt uit een saarter van 1686 (RB. Saarters, blauw n° 7946). Zij is ten anderen, wed. zijnde van Pieter Dupont, komen wonen naar Ardooie waar een harer dochters huwde met Joris De la Rue.

1) D. DE LAEY. *Geschiedkundige aantekeningen over Hooglede*. Rousselare, 1902, blz. 39. G. F. TANGHE. *Beschrijving... o. c. blz. 58*, zegt dat hij te voren pastoor was te Bekegem. Ons dunkens verwacht de verdienstelijke kanunnik hier met Philips Schapelynck, ook een Bruggeling en misschien wel verwant met onzen pastoor. Deze laatste was inderdaad pastoor te Bekegem en ging van daar over naar Hooglede, waar hij stierf in 1677 (D. DE LAEY, l. c.)

2) *Acta Episcopalia*, Reg. XXI, in ABB.

Na akt van 13 Maart 1647 schrijft hij in overlijdensregister: « Sub Joanne Schapelinck pastore » en de eerste akt die volgt is van 20 Maart. Pastoor Welvaert, als hij in het Doopregister van 1824 (Kerkarchief Ardooie) de lijst geeft zijner voorzaten en voor Schapelynck den datum opgeeft van 22 Maart heeft zich dus vergist. Misschien deed hij zulks omdat de eerste akt door Schapelynck in het Doopregister is van 22 Maart lijk we reeds zegden onder Van de Genachte.

3) In 1647 moeten er veel meer van de pest gestorven zijn dan deze bij wie het uitdrukkelijk vermeld staat. Het sterftecijfer is buitengewoon hoog: 260, waarvan 94 in November en 46 in December; in Januari 1648 zijn er nog 21 en in Februari maar 5. Een maal, 12 December, staat er « ob pestem », uit reden van pest.

4) 4 November sterft van de ziekte Maria Wibo, wed. Van Iseghem en ze wordt begraven « in villa domus ad orientem » in den tuin dus van haar huis, op den oostkant. Wat daarna sterven in dezelfde omstandigheden 3 zonen van Martinus Van Iseghem en ze worden in denzelfden tuin begraven. Al de verdere overledenen staan begraven « in agro ».

6 November staat een ingeschreven die plotseling gestorven is maar niet als slachtoffer van de pest: hij wordt echter ook « in agro » begraven maar nu omdat hij aan zijn Paaschplicht niet voldaan had. (Alles uit Overlijdensregister in GA.).

Dezelfde pest woedde in veel omliggende parochiën. Zoo b. v. te Rumbeke (G. F. TANGHE. *Beschrijving der parochie Rumbeke*, Brugge, blz. 10), te Hooglede (D. DE LAEY. o. c., blz. 192).

Een andere geesel die in die tijden de parochie kwam teisteren was de oorlog: want, had de vrede van Munster vrede gebracht met Noord Nederland, de Fransche Koning Lodewijk XIV legde de wapens niet neder en Vlaanderen vooral was wederom jaren lang het terrein door beide legers leeggeplunderd, zoodanig dat herhaaldelijk vreeselijke levensduurte heerschte. Benevens de rekeningen der prochiekosten (1), die telken jare talrijke uitgaven vermelden van leveringen en werk gedaan voor de legers of belastingen aan hen betaald, dragen ook de overlijdensregisters (2) het spoor der legerbewegingen: verscheidene malen vinden wij er het overlijden aangestipt van soldaten meest uit het Spaansche leger (3).

In Oogst 1652 werd de groote klok hergoten en vergroot: zij droeg het volgende opschrift:

Tot meerdere eere Godts ende den H. Martinus patroon van Hardoye worde ick aldaer in Augusti 1652 ergoten ende vermeerderd onder h. Johannes Schapelynck pastor, Laureyns Werbrouck ende Ollivier de la rue baillius, Pieter Cloet ende Pieter Devos, burghe-meesters, Jooris Kint ende Jacques Boucquaert, voorschepenen, maer ulieden oock verhaelt dat myn ergieten wiert vande gemeenten betaelt. Fondu par Antoine Goubilot anno 1652 (4).

Later, in 1666, als de pest te Brugge moorddadig heerschte werden te Ardooie voor rekening der gemeente verscheidene pestmissen gedaan. « Item betaelt ande heeren pastor ende cappellaen mitsgaders anden coster over hemlieden diensten in het celebreeen van de pestemesen... tsamen LXXIX p. VIII sch. (*Rekening prochiekosten 1666-1667*, f° 2 in RB. Triage de Liasses, n° 311).

1) RB. Herhaaldelijk moesten de inwoners vluchten en hun goed in veiligheid brengen in de kerk en hun vee op het kerkhof. Zie b. v. *Rekeningen Sauvegarde 1667 en 1668* in RB. Triage de Liasses, n°s 331 en 336. Dat woord « Sauvegarde » wijst zelf op oorlog: de parochiën trokken bij de legerhoofden en vroegen, wat nog eens betaald moest zijn aan die officieren, een « sauvegarde » t. t. z. soldaten die dan medegezonden werden en die zij moesten onderhouden en goed doen ten einde hun goed en erve te vrijwaren van plundering.

2) GA.

3) Een maal vinden wij een Franschman in dien tijd, het kind van Martinus Corteville, op 5 September 1658 met de melding dat het Fransche leger bij Tielt lag: « dum exercitus francorum Thileti erat ». In het Doopregister staan ten anderen ook doopen van soldatenkinderen aangeteekend, wat bewijst dat met de legers destijds ook wel mannen hun vrouw medededen. In latere oorlogen van het einde dezer eeuw en in de 18^e eeuw vinden we ook overlijdens of doopen aangestipt in de registers.

4) Verklaring na onderzoek der klok, 5 Mei 1729 (zie verder) in *Register wettelycke passeringhen* (RB. Ardoye, oud n° 183).

In den Zomer 1668 bracht Bisschop de Haynin bezoek aan Ardooie en werd er feestelijk onthaald (1).

Nog immer was de kerk, door den brand vernield in 1638 lijk we boven hebben gezegd, maar gedeeltelijk hersteld. Alleen de voorkerk was opgemaakt, zoodanig dat op Zonen Heiligdagen het aan de menschen onmogelijk was allen plaats te vinden, welke toestand gedurig klachten veroorzaakte vanwege de ingezetenen.

Het was dus meer dan noodzakelijk onmiddellijk de koren der kerk weder op te bouwen. Daartoe konden de groote geestelijke tiendeheffers, de abdis van Montreuil, en de prelaat van S. Amand, die, ingevolge hun tiende, in den onderhoud en het herstel der kerken moesten tusschenkomen (2), slechts voor 1500 guldens helpen, als er 5000 en meer zouden van doen zijn. In dien toestand stuurden « pastor, Baillius, Burghmeesters ende Schepenen », een smeekschrift aan de « vicarissen generaal des vacerende bisdoms van Brugghe » (3). Daarin vragen zij de goederen der kerk opnieuw te mogen belasten dit « met eene rente van seshien ponden jaerlicx den penninck XX » (4), wat gemakkelijk gedragen worden kan, weten zij te zeggen, daar de kerk tot nu aan den kapelaan jaarlijks « een pentioen van seshien ponden grooten » betaalde en dit voortaan door de gemeente of « de thiendenaers » zal gegeven worden.

Daarbij verzoeken zij de verouderde boomen op kerk- en dischland te mogen verkoopen, mits zoohaast mogelijk nieuwe beplantingen te doen en ook, naar maat er geld is, de boomen

1) Verscheidene uitgaven daartoe gedaan staan in *Rekening prochiekosten 1668-1669* (RB. Triage de Liasses, n° 336).

Later komen in die rekeningen bij ieder bezoek uitgaven voor gelijkdanige gelegenheid: wij zullen dergelijk bezoek slechts nog vermelden wanneer er iets bijzonders kan gezegd worden.

2) Ingevolge de regeling getroffen door de aartshertogin 2 October 1613 moesten de heffers van geestelijke tienden een derde van het jaarlijksch inkomen hunner tiende geven ofwel twee jaar van zes (*Tweeden Placcaetbouck*. Gent, 1629, blz. 37-39). Dit ten anderen was maar een uitvoering van wat op dat gebied door 't Provinciaal concilie van Mechelen in 1607 beslist werd (P. F. X. DE RAM. *Synodicon Belgium*. t. I (Mechelen, 1828), blz. 402).

3) Bisschop de Haynin was gestorven 10 December 1668.

4) « den penninck XX » wil zeggen dat er jaarlijks te betalen valt van intrest 1 op 20 of, lijk wij het zeggen, 5 %.

van het dischland aan den disch te vergoeden. 10 Mei 1669 wordt hun de noodige toelating gegeven.

Ter uitvoering nu verschijnen de aanvragers met hun smeek-schrift en de vergunning, 9 Juli 1669, voor de wet van Ayshove en ontvangen er uit de handen van Heer Pieter Werbrouck, heer van het leenhof ter Straete (1) de som van 320 p. grooten, deel van een legaat aan den disch gedaan. Daarvoor zal aan den disch betaald worden « eene rente van seshien ponden grooten tsiaers losselick den penninck twintich ». Tot verzekering worden met die rente belast de « Claperynghe meerschē », noord van de Tombrugge en ten oosten van de straat leidende van Ardooye naar Izegem, meerschē aan de kerk behorende (2).

Voor wat het deel der geestelijke tiendeheffers aangaat, schijnt het niet van een leien dakje te loopen, wat ten anderen wel meer gebeurde: in elk geval vinden we in 1670 twee gerechtelijke klachten, eerst tegen de abdis dan tegen den prelaat van S. Amand tot betaling der verschuldigde som (3).

Niettegenstaande werd er flink gewerkt en reeds in 1670-1671 is het hoogkoor voltrokken en heeft het een glasvenster waarin « een wapen van den eedel heere marquis de Berthe heere van Hardoye salygher memorye » (4).

In 1667-1668 vinden we in de prochie rekeningen voor het eerst melding van prijzen uit te deelen in den catechismus (5).

Dat het niet altijd gemakkelijk ging om giften of legaten aan kerk of disch te doen uitbetalen, ondervinden we eens te meer onder pastoor Schapelynck. Bovengenoemde Karel

1) Dit was een achterleen van Mortagne, liggende in Koolskamp, Ardooye en Beveren. De Stratemeulen was een achterleen dat vroeger uit Ter Straete gespleten was (*Belegherthede ende rentebouck*, f° 4 in RB. Vrije, Aanwinsten n^r 2005).

2) Akt waarin afschrift van den smeekbrief en de toelating onder-teekend door alle comparanten in *Rolle en wettelycke passeringhe* (RB. Triage de Liasses, n^r 697).

3) Stukken in *Rolle* vermeld in vorige nota.

4) Kwijtschrift van 4 Februari 1671 voor betaling der vensters in RB. Triage de Liasses, n^r 129. De « marquis de Berthe » hier bedoeld is Georges de Thiennes gehuwd met Marie Adrienne de Lens waarvan boven reeds spraak is.

5) *Rekening prochiekosten*, 1667-1668 (RB. Triage de Liasses, n^r 177), Van 1682-1683 af komt die post regelmatig terug in die rekeningen tot aan de Fransche Omwenteling.

van Claerhout had bij testament een rente van 3 p. gr. 's jaars aan den disch gegeven. Welnu, 45 jaar na zijn dood, is nog, over de betaling ervan, proces in gang tusschen pastoor Schapelynck en de erven van den gewezen heer van Ardoorie (1).

Pastoor Schapelynck overleed te Ardoorie 25 Maart 1676.

Durende zijn ziekte en na zijn dood van 7 Maart tot 21 October 1676 werd de parochie bediend in de hoedanigheid van deservitor door Joris Badts, pastoor van Cachtem, als desservitor (2).

CORNELIUS CATTIER 1676-1697.

Deze kwam hier 22 October 1676 (3).

In 1677 bestond er binnen de kerk nog een looden zolder. Daar hij noch noodig noch dienstig was werd aan de bevoegde overheid gevraagd en van haar bekomen hem te mogen verkoopen ten einde te kunnen de noodige herstellingen doen aan den toren, herstellingen die op 400 guldens geschat waren (4).

Begin April 1681 werd een nieuwe doopvont geplaatst (5).

In 1682 laten beide wetten (Ayshove en 't Gemeene) aan den pastoor toe de verpachting te doen van zekere landen

1) Stuk van 19 September 1675 in *Register wettelycke passeeringhen*, f° 440 in RB. Ardooye, oud n° 39. Een ander rente gegeven door Andries van Claerhout († 15 September 1584) komt evenveel moeilijkheden tegen, tot eindelijk een akkoord door de dischmeesters voorgesteld aangenomen wordt en door den Bisschop goedgekeurd 6 November 1740 (Kopie in ABB. F IV).

2) Beide nota's, uit overlijdensregister (GA.) G. F. TANGHE. *Parochieboek of Beschrijving van Cachtem*. Brugge, blz. 35, schrijft: Debets, wat wellicht wel de ware naam zal zijn. Hij was baccalaurens in de Godgeleerdheid en was eerst kapelaan van S. Donaas te Brugge. Hij overleed te Kachtem in Juli 1679.

3) Doopregister (GA.) waar Cattier schrijft: sub me Cornelio Cattier ejusdem loci pastore incipiendo a die introitus mei qui est 22 Octobris 1676.

G. F. TANGHE. *Beschrijving van Ardooye*, o. c., blz. 58, zegt dat hij uit het bisdom van Kamerijk was en hier kwam 14 October.

4) G. F. TANGHE, o. c., blz. 16.

5) Nota van Pastoor Cattier in Doopregister 1679-1704 (GA.) na akt van 2 April: «Hic positus est novus fons baptismalis».

aan de gemeente behoorend « tot het coopen van linwaet omme inde kercke, ende eenen kilck als andere ornamenten tot celebreren van den goddelycken dienst » (1).

Nog meer dan onder pastoor Schapelynck, hadden in deze tijden de ingezetenen te lijden van den oorlogsgeselsel. Na de dood van Philips IV van Spanje (1665) was de Fransche koning Lodewijk XIV met nieuwe kracht te velde getrokken om de Spaansche Nederlanden bij zijn bezittingen te voegen. Onmogelijk hier in bijzonderheden te treden daar het ons veel te ver zou leiden en anderzijds te veel ons beperkte kader zou doen overschrijden. Stippen we enkel samenvattend aan dat, vooral van 1683 voort, bijna dagelijks legerlasten van allen aard voorkwamen, executies en brandschattingen veroorzaakt zoowel van Spaansche als van Fransche zijde, dat de bevolking meer dan eens op de vlucht is geweest (2), dat ter bewaring nog eens dikwijls de koeien en andere dieren op het kerkhof zijn samengebracht (3), dat de kerk nu en dan wel eens diende tot graanschuur (4) en dat ook soms schermseligen tusschen beide legers op Ardooye plaats grepen (5).

---

1) De uitgaven ingevolge gedaan luiden :

« Alvooren betaelt aen Carel Frans over tmaecken ende leveren van eenen kilck met een lepelken boven 43 p. 17 sch. par. tgone den ouden kilck weerdigh was ende aenden selven Frans ghelevert totter somme van 234-3-0 p. par.

Item over coop van linwaet om alben, overslopen (= superplis), amicten, corporaelen, mappen ende andere met maken ende spelwerk daer toe dienende, tsamen ter somme van 178-10-0 p. par. »

Rekening in RB. Triage de Liasses, n^r 97.

2) Zie b. v. *Rekening prochiekosten 1682-1683 en 1683-1684*, f° 9 v°; 1689-1690 f° 33 (RB. Triage de Liasses, n^r 305 en Vrije, n^r 6974), coll. verscheidene stukken (Ibid. Triage de Liasses, n^r 25).

3) *Rekeningen Sauvegarde 1683 en 1694-1698* in RB. Vrije, n^r 6975 en Triage de Liasses, n^{rs} 308 en 311, coll. *Staet ...Ibid.*, n^r 304.

4) « *Noticie van het graen het welcke uuyt de kercke van Ardooye is ghehaelt...* » 17 Oct. 1694 in RB. Triage de Liasses, n^r 309: dat was graan door de inwoners daar in veiligheid gebracht.

Zoo ook, als er bijzonder gevaar bestond, werd gewaakt in de kerk: « *Item... betaelt aen Frans De Vos van eenen nacht geweest thebben inde kercke met m^r Pr Tytgat om sorghe te draeghen jehghens het stelen vande goederen die alsdan aldaer waeren gevluht* » (*Rekening Sauvegarde 1697* in RB. Vrije, n^r 6975).

5) Zoo, 24 September 1692, zijn er 5 Fransche soldaten gedood. (Overlijdensregister in GA.) Naar een « specificatie » waren er 6. (RB. Triage de Liasses, n^r 14).

In een woord, als we de rekeningen en stukken van dien tijd (1) doorloopen, staan we verstomd en vragen ons af hoe Vlaanderen, na die rampzalige jaren, die niet vier jaar, maar meer dan vijftig jaar hebben geduurd, zich heeft weten weder op te bouwen (2).

De vrede werd gesloten te Rijswijk 20 September 1697 maar 't zou slechts voor korten duur zijn.

Intusschen werd toch aan de kerk gedacht en, 9 Maart 1687, tusschen Cattier en beide wetten van Ardooie eenerzijds, en Jan Brandefeer « beeltsnyder te Cortrycke » een overeenkomst gesloten tot het maken en stellen van « eenen hooghen Autaer inden hooghen choir van hooghde tot ontrent de twee en dertich Cortrycsche voeten boven de

1) Afzonderlijke stukken hier opgeven zullen we niet. Alle zijn in RB. bewaard. Misschien kan later wel eens met meer bijzonderheden op die ongelukkige tijden teruggekeerd worden.

2) Zoo voor Ardooie alleen bedragen de « onkosten schaden ende verlyes » enkel over 1689-1693 (later komen er nog veel bij), de kolossale som (voor dien tijd) van 122.082-12-0 p. par. (*Declaratie* in RB. Triage de Liasses, n^r 318). CH. PIOT, na een overzicht der schade te hebben gegeven over 1689-1694 waarin het Vrije voorkomt voor 3.455.381-14-0 p. par. enkel voor het Fransch leger, terwijl de kosten voor het onderhoud der geallieerde legers in 1689-1695 voor heel Vlaanderen 2.293.763-14-7 p. par. bedragen, schrijft : « En additionnant ces millions payés par les Flamands et dépensés en pure perte, on se demande comment cette population a pu résister à de pareilles secousses ? Comment a-t-elle pu relever ses villages incendiés, rétablir ses champs dévastés et reconstituer au bout de peu de temps une province prospère, qui excitait l'admiration de l'étranger ? Il ne lui a fallu qu'un peu de repos. Par le travail, l'industrie, et une puissance de production sans exemple, les flamands parvinrent à réparer ces calamités, suites nécessaires d'une guerre injuste entreprise par l'ambition et terminée par un traité désastreux ». *Les effets de la guerre en Flandre pendant les années 1689 à 1694*, in *Ann. Soc. d'Émulation*, 1872, d. XXIV, blz. 334. Zie ook van denzelfde : *Les guerres en Belgique pendant le dernier quart du XVIIe siècle* in *Bull. Comm. roy. d'histoire*. 1880, 4e série, Bd. VIII, blz. 31-126. In den akt van 30 Juni 1698, waarbij koning Karel aan die van 't Vrije toelaat een leening aan te gaan van 300000 florijnen ten einde aan den meest nijpenden nood der « prochiën » te verhelpen, lezen we nog : « tegenwoordige ellenden ende miserien, de welcke soo groot syn dat de verthoonders niet sonder droefheyt verobligiert en werden ons te verthoonen dat het broot selve aen vele prochien ontbreekt, dies de ingesetenen hun genootsaekt vinden te onderhouden met sucroen, boonen, boucqueyt, ende andere diergelycke... » O. DELEPIERRE, *Précis analytique des documents que renferme le dépôt des archives de la Flandre occidentale*, Brugge, 1842, Bd. III, blz. 114.

passee (1) breit veerthien voeten op de forme ende moddelle hedent gheexhibeert met een tabernakel breedt twee voeten en half ende hooghde naer proportie, te maecken op de forme van tgone tot Iseghem, met een prospectif (2) in deselve outaer, achter den ghesneden Godt met het Cruys, den welcken Got hy sal snyden naer het leven, op elcke syde sal moeten wesen ghesneden te weten den eenen cant een onse L. Vr. ende den ander cant St. Jan ende boven den ghecruysten Christi Godt den vader benefens twee enghels, ende daer boven inden issen (3) Ste. Veronica met op elck syde eenen enghel met de misterien van de passie, immers sulckx als sy sullen vynden te raede. Voorts sal hy, Brandefeer, moeten schilderen den Gecruysten Christi, ende het tabernakel van binnen met varwe millioen (4) al twelke sal moeten wesen strepe vry, spekvry, ooremstekevry (5)... ». Dit alles voor de hoofdsom van 65 p. groote. Het altaar moet geplaatst worden in Oogst 1687 (6).

Regelmatig kwamen nu en dan paters prediken voor de geloovigen : 't waren vooral de genaamde terminarissen, terminarii, paters die een vast afgebakend terrein hadden, een terminus, waar ze mochten gaan bedelen en in ruil moesten hun diensten geven waar 't noodig was. De kosten ervan werden gedragen door de gemeente, maar hier ging men nog verder, nieuwe bedden voor hun nachtverblijf in de pastorij werden in 1684 door de parochie betaald (7).

In Juni 1685, had Bisschop de Precipiano aan Ardooe een bezoek gebracht. Op de kosten der gemeente werd hij met veel plechtigheid ontvangen : voor het eerst vinden we bij deze gelegenheid de deelname der schuttersgilden, wat later gewoonlijk het geval is (8).

1) Hier wordt bedoeld de grondvesten die in metselwerk waren. Zie *Rekening prochiekosten 1685-1686*, f° 13 in RB. Triage de Liasses, n^r 197. De Kortrijksche voet gold 0,2976 meter.

2) = perspectief.

3) = nis.

4) = vermillioen.

5) = vrij van wormsteking.

6) Originele akt in RB. Triage de Liasses, n^r 112.

7) Betalingsbevel met kwijting door den pastoor voor « doen maecken van Coutsen omme de religieusen te slapen die ten dienste van het gemeente comen » (RB. Triage de Liasses, n^r 304).

8) *Rekening prochiekosten 1684-1685*, f° 7, 8 en 12 (RB. Triage de

2 September 1686 werd Buda in Hongarije, het laatste bolwerk der Turken aldaar, door de christene legers ingenomen. Over geheel de christenheid verwekte dit nieuws ongemeene vreugde. In Vlaanderen werden in meest alle steden en dorpen diensten gedaan voor de gesneuvelden en om God te bedanken. Zoo ook te Ardoonie vinden we « missen, diensten, uytvaert, commendatien over de overledene de gone van de christene ghebleven voor de stadt van Bueda » (1).

In dezelfde gedachte stippen we nog aan dat Maria-Ludovica van Orleans, vrouw van Koning Karel II van Spanje, schielijk overleden zijnde in het Escuriaal te Madrid in 1689, pas 27 jaar oud, overal diensten werden gedaan voor haar zielelafenis, zoo ook te Ardoonie waar geluid werd « driemael daechs den tyt van acht daeghen » (2).

In 1680 wordt opgegeven dat er dan omtrent 1700 communicanten (3) op de parochie zijn. In 1689-1690 vinden we dat er is aangekocht geworden 8600 « communiebroot » (4).

Boven is vermeld hoe, in 1669, verscheidene leeningen tot herstellen van de kerk zijn moeten aangegaan worden. De opleg. ervan, gezien de overzware gedurige oorlogslasten, kon maar niet gedaan worden, zelfs de intresten konden niet worden uitbetaald, zoodanig dat in 1690 de kerk aan den

Liasses, n° 338). In den stoet vinden we inderdaad, lijk ze ten anderen ook deel nemen in korps aan de processie van « passieommeganck », de beide schuttersgilden t. t. z. de « ghulde van Ste Barbara » (later Stalen boog genaamd) en de « ghulde van St. Sebastiaan », deze laatste ingericht bij octrooi van Koning Karel 20 November 1680 op vraag van pastoor Cattier en de wet van Ardoonie (Geauthentiqueerd afschrift in ABB. F IV).

1) Bevel van betaling door de prochie gegeven met kwijting door den pastoor bij *Naerder rekeninghe 1685* in RB. Triage de Liasses, n° 124.

2) *Rekening prochiekosten 1688-1689*, f° 7, 18 en 26 (RB. Vrije, n° 6974).

3) Rekwest door pastoor en de wet aan den Koning gestuurd, in zaak Octrooi voor de S. Sebastiaangilde, 20 November 1680 (ABB. F IV).

4) *Kerkrekening 1689-1690* naar *Staet ende specificatie van alle de goederen van de kercke* in RB. Triage de Liasses, n° 304. Onmogelijk hier een vergelijking te maken met de volgende jaren, daar in de rekeningen die volgen geen cijfer opgegeven wordt: we vinden er enkel de globale som die veelal dan nog andere dingen bevat. In die van 1722-1723 zien we dat het « communiebroot » betaald is « aen de nonnen van Iseghem ».

disch verschuldigd was van verachterde kroos, over 21 jaar, 336 p. groote vlaamsch. Daartegenover kon de kerk « boven alle fondatien ende ordinaire diensten, soo leveringhe van was, wyn en messebroot » maar een inkomen stellen van 22 p. 10 sch. groote vl. « soo dat het jaerlickx incommen niet en can onderhouden de linwaten ende andere nootsaekelycke ornamenten tot celebreren van den Goddelycken dienst, vele min daer mede betaelt de achterstellen ende jaerlicksche croisen vande voorschreven lasten ende doen de nootsaekelicke reparatien aende voorschreven kercke » (1).

Intusschen worden er mindere herstellingen aan de kerk, aan den toren en het dak gedaan op rekening van de gemeente (2) en nieuwe banken geplaatst in de kerk « tot het hooren van de goddelycke diensten » (3).

17 Mei 1690 was onderpastoor Franciscus Dubois gestorven (4) en er kwam geen opvolger, zoodanig dat door die omstandigheid de gemeente te betalen had voor het doen van « elcke vroughmesse sondaechs ende smestachs » (5), wat een heele som uitmaakte op een jaar. Daarbij « middelertyt het ghe-meente vande recommandatie ende bychte hooren niet wel en syn ghedient ghelyck ter tyt datter is gheweest eenen residerenden cappellaen ende dat oock het officie pastoreel daerinne niet en wort gheassisteert mitsgaders omme het hooren van bichte ende andersynts » roepen « bailliu, burchmeesters ende schepenen der voornoemde prochie » bij kerkgebod, de notabelen bijeen, 21 Januari 1691, ten einde te beslissen, ingezien « om het sober incommen van de cappel-

1) Origineele verklaring in RB. Triage de Liasses, n^r 238. In het *Register van wettelike passeeringhen* (Ibid. Ardoye, oud n^r 205) staat een afschrift, f° 106-108, maar hier wordt als inkomen van de kerk: 12 p. 10 sch. gr. vl. opgegeven, wat stellig een misafschrijven is.

2) *Rekeningen prochiekosten 1690-1691, 1691-1692, 1692-1694*, alle in RB. Vrije, n^r 6974.

3) *Rekening prochiekosten 1692-1693*, f° 23 r° (RB. Vrije, n^r 6974) coll. *Solutien* van 16 September 1727 (Ibid. Triage de Liasses, n^r 37).

4) Overlijdensregister GA.). Zekerlijk is er te Ardooye een residerende onderpastoor geweest van ongeveer 1625 af, misschien wel vroeger, althans tijdelijk in de 16^e eeuw, maar dit punt kunnen we hier niet nader toelichten, het zou ons te ver leiden.

5) Zoo vinden we b. v. betalingen voor het doen dezer vroegmis aan Jacobus Bersels, pastoor van Coolscamp (*Rekening prochiekosten 1694-1695*, f° 53 v° in RB. Vrije, n^r 6975).

rye (1) de platse is blyvende vaccant », hoeveel men van de gemeente kan bijleggen « ten fyne van te connen hebben eenen residerenden cappellaen ». De som wordt vastgesteld op 12 pond gr. 's jaars (2).

In dezelfde jaren werd door Cattier, die daartoe van de parochie 500 gulden kreeg voortkomende van de geestelijke tiendeheffers, een nieuwe pastorie gebouwd op de plaats waar ze nu nog staat (3).

Wat die tienden betreft alsook de andere goederen behorende « de suposten van syne conincklycke maj' van Vranckryck » ze waren bij placcaat van 22 April 1689 (4) aangeslagen. Ingevolge dien toestand beslissen de beide wetten, 1 December 1694, aan den intendant van den Spaanschen Koning, Cobryse te vragen « te moghen doene de noodighe reparatie aen de kercke van alhier daer inne de gheestelycke tiendeheffers syn verobligiert ende nu syne majesteys by tytele van confiscatie » (5).

Op het laatste van Juli en in Oogst 1693, « binnen deser prochie door den vloet van themels water meest alle de vruchten syn bedorven gheworden ende veele gheinundeert syn gheworden liggende omtrent de beken deser prochie sulcx dat de ghebruyckers van diere niet ofte seer weynigh en hebben oghedaen ». Verder waren de meerschen « soodanigh overwaetert dat al het hoy is weggheloeyt » (6).

Deze ramp samen met het oorlogswee deed in veel plaatsen omstreeks 1694 een besmettelijke ziekte ontstaan die schrik-

1) Namelijk de kapelanie van O. L. Vrouw aldaar waarover we boven gesproken hebben en waarvan de titularis nu de residerende onderpastoor was.

2) Al die bijzonderheden haalden we uit Originele akte van de vergadering in RB. Triage de Liasses, n° 340. Enkele maanden na die beslissing was hier een onderpastor: Lodewijk Van Waesberghe, die in 1695 pastoor werd te Koekelare.

3) *Rekening vuytsent 1692-1693*, f° 23 in RB. Vrije, n° 6974. Twee andere exemplaren dierzelfde rekening steken Ibid. Triage de Liasses, n° 331.

4) Een placcaat van 22 April vinden we niet, wel een van 10 Mei 1689 aangaande de confiscatie (*Vierden Placcaet-boeck*, blz. 1712-1715), coll. *Resolutieboeck van 't gemeene*, f° 7-8 in RB. Ardoeye, oud. n° 248: daar staat er: placcaet van 22 April.

5) Originele in RB. Triage de Liasses, n° 227.

6) Originele attestatie van Ayshove, 9 Februari 1694, in RB. Triage de Liasses, n° 227, coll. *Staet...* Ibid. Triage de Liasses, n° 61.

kelijk veel menschen het leven kostte. Was het de pest, was het iets anders? Voor Ardoois althans hebben we geen zekere gegevens (1): een ding weten we dat het sterftecijfer klom tot een vreeselijke hoogte lijk de volgende tabel, opgemaakt naar het overlijdensregister (2) van dien tijd, aantoonst:

1690 heeft	78	sterfgevallen
1691	»	63
1692	»	99
1693	»	132
1694	»	666
1695	»	133
1696	»	64
1697	»	54
1698	»	47

Tot nader overzicht nu de getallen der slechtste jaren per maand gerekend:

	1693	1694	1695
	---	---	---
Januari		26	54
Februari		14	13
Maart		17	14
April		11	6
Mei		20	
Juni		24	
Juli	7	21	
Oogst	7	16	
September	14	18	
October	11	146	
November	22	253	
December	21	100	

De drie laatste maanden van 1694 waren dus buitengewoon rampzalig en elders waren het insgelijks de meest moord-

1) Te Meulebeke, waar de ziekte ook gewoed heeft, vinden we op het overlijdensregister onder meer: « In Maio 1694 obierunt dysenteria Clara etc. (DR PLETTINCK. *De la dysenterie épidémique qui a règné à l'hôpital de Meulebeke en 1847*) S. l. n. d. blz. 4. Een soort cholera?

2) GA.

dadige (1). Januari 1695 eischte nog veel slachtoffers en op het overlijdensregister na Maart 1695, staat aangestipt dat er in de tijdspanne van 13 maanden 700 menschen overleden zijn.

Pastoor Cattier had veel moeilijkheden evenals heel de parochie met kosters Philips Wijdooghe, die ten anderen een onverbeterlijke dronkaard en ruziestoker was om niet meer te zeggen (2).

Tot nu schijnt alles goed gevlot te hebben tusschen pastoor en wethereen, maar in 1696-1697 zijn wrijvingen ontstaan. Cattier wil van de gemeente een en ander betaald zijn, maar de gemeente mag niet, daar, bij het hooren der rekening, raadsheer Van Voorspoel de betaling heeft geweigerd. De pastoor en met hem de nieuwe onderpastoor, Joannes Rossums, toegekomen in 1696, laten zich zulks, zoo het schijnt althans, niet welgevallen. Daarop sturen de mannen van beide wetten een klacht aan den Bisschop, waarin zij uitkomen tegen « de groote misbruycken ende onghemacken begaen van wegghen onsen heer pastoor ». Zij beschuldigen hem van zijn diensten sterk te hebben verhoogd en de menschen, ook de armste, veel te veel te doen betalen voor begravingen en huwelijken, als de deken van Roeselare en de pastoor van Rumbeke met min tevreden zijn, ofschoon de pastorie van Ardooië « jae beter is als de gone voornompt » ; verder dat zij beide, pastoor en onderpastoor, al de wethereen schelden voor « dyeven ende hoolicaers » (3), dat ze de menschen de HH. Sacramenten onmogelijk maken zoodanig dat met « Synxen, Alderheylighen, Kersmesse ende meer andere daeghen, plachten te byechte ende tonsen Heere te gaene wel omtrent duysent menschen ende nu nauwelicx vichtigh » (4).

1) EM. HUYS. *De Pestziekte in 't Kortrijksche tijdens de jaren 1690*, in *Hand. gesch. en oudh. kring Kortrijk*, 1933, blz. 132-144. Voeg daarbij *Rond den Heerd*, Bd. V, blz. 314-315 ; D. DE LAEY, *Geschiedkundige aantekeningen o. c.* blz. 195 ; DR. PLETTINCK, o. c. blz. 3-4.

2) Originele verklaring door pastoor en andere, 3 Maart 1694 in RB. Triage de Liasses, n° 28.

3) Odelyc, oolick = slecht, van weinig waarde ; ellendig, berooid, arm, zeggen VERWIJS en VERDAM, *Middelnederlandsch woordenboek*, in v°. Dus oolicaart is zooveel als nietdeug.

4) Minute uit Originele attestatie van 2 Mei 1697 in RB. Triage de Liasses, n° 27.

Dit alles geeft ons echter den indruk van een storm in een glas water. Inderdaad, een paar dagen na den dood van pastoor Cattier, 4 December 1697, geven beide wetten, waaronder met naam en toenaam vernoemd is Adriaan Van Oost, die een niet zachte attestatie had afgelegd tegen pastoor en onderpastoor, een verklaring « dat Hr ende Mr Joannes Rossums, onderpastoor deser prochie, heeft bedient de pastory in alle lofheyt ende heerbaerheyt ten tyde vande syeckte van den heer pastoor der voors. prochie, jae selfs alle sondaeghe ende mestdaghen heeft ghepredickt ende groote ende cleine catechismus ghedaen, vuytghenomen ten tyde van de vlucht, als wanneer het selve niet en heeft connen gheschieden omme den troubele der myllitaire trouppen ; oock alle sondaeghe ende h. h. daghen seer neerstich is gheweest in het hooren der bichten van het ghemeinte ; eensghelick seer neerstich is gheweest soo by daeghe als by nachte om de syecken van dese prochie te administreren de h. sacramenten ende de selve te besoecken ; voorts dat wy noynt en hebben bemerckt dat hy heeft ghenomen eenighe conversatie met onheirlicke persoonen, dat hy aen het ghemeente altyt heeft ghegeven seer goet exempel van niet te frequenteren in eenighe herberghen, dat hy altyt thys ende bereet is gheweest om den dienst pastoreel te doen, ende dat hy alsoo de selve diensten effectyvelicken heeft ghedaen gheduerende de gheheele syckte vanden voornomenden heer pastoor... » (1).

Ongeveer dien tijd ook wordt op gemeentekosten een brug gemaakt over den wal der pastorij (2). Dan was er ook een uitgang voor paarden en wagens aan de oostzijde, komende op de straat loopende naar Koolskamp, maar die is later verdwenen, door dien aan die zijde een gracht gedolven werd (3).

Dan ook werden voor de kerk vier houten kandelaren gemaakt, een « silver ampulleken », een baldakijn, een nieuwe biechtstoel en verscheidene alben met kanten (4).

1) Originele in RB. Triage de Liasses, n^r 227.

2) *Rekening binnecosten*, f° 5-7 in RB. Triage de Liasses, n^r 304.

3) Originele verklaring van 21 November 1726 in RB. Triage de Liasses, n^r 243.

4) *Staet ende Specificatie van alle goederen vande kercke*, in RB. Triage de Liasses, n^r 304.

Naar blijkt uit voorgaande getuigschrift is Cattier een zekere tijd ziek geweest (1).

Hij stierf 2 December 1697 (2) en onderpastoor Rossums bedient verder de parochie als deservitor (3).

Bij testament schonk pastoor Cattier 200 p. gr. aan de kerk en stichtte een eeuwigdurende jaargetijde alsook een « wekelijcksche H. Sacramentsmisse », een wekelijksch lof en een « maendelicx jaerghetyde svrydaghs naer den eersten sondagh van ider maendt » (4).

JOANNES BAPTISTA VAN LOKERE (5) 1697-1699.

Geboren te Tielt omstreeks 1658 werd hij in 1687 pastoor van Wingene en, naar hij aantekende aldaar op het Register van 't broederschap van O. L. Vr. van Schapulier, vond hij er een ruw volk, half wild en onbeschaafd, de kerk verlaten, enz. Daarop stelde hij het lof in ter eere van O. L. Vrouw op iederen Zaterdag avond en dat gaf goede uitslagen (6).

D. DE SOMVIELE, de gekende geschiedvorscher, een Wingenaar, komt daar heftig tegen op en verklaart dat Van Lokere die bladzijde moest scheuren of herroepen, want, voegt hij erbij, durende 44 jaar was hij pastoor te Wingene

1) De laatste akt door hem geschreven is een huwelijksakt van 11 Mei 1697. De volgende huwelijken die in het kerkregister vermeld staan zijn gedaan door J. Bersels, pastoor van Koolskamp, en pastoor Van Turnhout, die de akten heeft afgeschreven, voegt er aan toe: « Rduus Dnus Cattier pastor defunctus egritudine oppressus ad supradicta matrimonia deputaverat R. D. Bersels, pastorem in Coolscamp » (Huwelijksregister 1674-1699 in GA).

2) Overlijdensregisters. Ibid. G. F. TANGHE, o. c., blz. 58, zegt bij misslag « in November ».

3) Zoo teekent hij herhaalde malen: deservitor, b. v. in Doopregister 1679-1704 (Ibid.) vinden we het zoo van December 1697 af.

4) *Staet ende specificatie van alle goederen...* in RB. Triage de Liasses, n° 304.

5) Zoo vinden wij immer den naam geschreven door hem zelf in Doopregister.

6) « inveni populum rudem, barbarum et incultum, ecclesiam desertam, etc. »

en heeft zelf nooit iets gedaan : in 1687 was de kerk afgebrand en in 1731, 't jaar dat hij stierf, stond ze nog immer onveranderd (1).

In 1710 hielp hij het meiskenweezenhuis van Tielt tot stand brengen, was er mededirecteur van en stichtte er 2 fondatiën, in 1721 en 1728, ingevolge dewelke de pastoor van Wingene ten eeuwigen dage 3 weezen zijner parochie in 't gesticht mag plaatsen. Te Wingene, stichtte Van Lokere een jaargetijde te doen op den Donderdag na de kermis (Oktober). Op het laatste blind geworden had hij een coadjutor en stierf 6 Oktober 1731, oud 73 jaar (2).

De eerste akt door hem te Ardooië geschreven is een doop-akt van 13 Januari 1698 (3). Hij was benoemd geworden omstreeks Nieuwjaar, waarschijnlijk einde December 1697, door den Bisschop, op voorstellingsbrieven hem gegeven door de abdis van Montreuil.

Edoch door de hoogeschool van Leuven, de facultas artium, werd in denzelfden tijd de pastorij gegeven aan Henricus Van Turnhout (4).

Leuven immers had van wege Paus Sixtus IV in 1483 het recht bekomen, ten einde hare studenten een degelijke plaats te verzekeren, benoemingen tot pastorijen en zekere beneficiën te doen. Paus Leo X had het voorrecht uitgebreid in 1513 tot de facultas artium (5).

1) De anders zoo kalme en nuchtere De Somviele schijnt ons hier te overdrijven, gekrenkt als hij was in de liefde en achting tot zijn geboortedorp. In elk geval A. VAN PUYMBROUCK, *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van het klooster der EE. PP. Minderbroeders-Recolletten te Tielt*. Tielt, 1884, blz. 244, misschien ook met overdrijving, ditmaal uit dankbaarheid, zegt dat hij «gedurende 45 jaren zeer waakzame en ievervolle pastor van Wingene en welsprekend gewijde redenaar», was; hij was daarenboven groote weldoener der Franciscanen en, bij zijn dood, schonk hij zijn bibliotheek aan het klooster van Tielt.

2) *De pastors van Wingene* (Handschrift behoorende tot de verzameling van pastoor Slosse).

3) Doopregister 1679-1704 in GA. G. F. TANGHE, o. c., blz. 58, zegt dat hij de pastorij bekwam 31 November 1697, maar Cattier stierf slechts 2 December. Hij noemt hem : Balthasar De Lokere, maar Van Lokere zelf schrijft zijn naam lijk wij hem hier opgaven.

4) Nota van Van Turnhout in Overlijdensregister, in Februari 1699 (GA.) coll. Verklaring door hem gedaan 24 Februari 1712 (Originele in RB. Triage de Liasses, nr 234).

5) *Privilegia nominationum Lovaniensium*, Gent, J. Kerckhove, 1655, blz. 1 en vgd.

Dit bracht natuurlijk verwickelingen mede (1). Hier duurde de strijd 14 maanden en 't was maar 15 Februari 1699 dat Van Lokere het aftrapte en Van Turnhout in vrede liet het herdersambt beginnen (2), waartoe hij recht had doordien het Leuvensche voorrecht de voorkeur had op andere.

Van Lokere heeft zich verdienstelijk gemaakt op gebied van het christelijk onderwijs. Twee schoolboekjes immers worden hem toegeschreven (3). Vooreerst :

De kleyne christelyke
Academie
dat is
de oeffenplaetse der
geleerdheyd,

Bekwaem om de Kinderen te oeffenen in de Christelyke Deugden,
vergaderd door J. B. V. L. P.

1) Zoo was het elders ook soms: zie een geval voor Hooglede in D. DE LAEY, *Geschiedkundige aantekeningen* o. c. blz. 43, nota 2.

2) Hij was benoemd geweest in 1697, dus in December van dat jaar, naar zijn zoeven genoemde verklaring van 24 Februari 1712. In de nota in het Overlijdensregister, in Februari 1699 schrijft hij: «Decima quinta Februarii ego Henricus Van Turnhout via nominationis venerande facultatis artium universitatis Lovaniensis intravi Pastorum de Hardoye postquam Rev. Dnus Joannes Bapta van Lockere, qui presentationem de dna Abbatissa de Montreul obtinuerat, per 14 menses me lite impedierat». In 't zelfde register zijn de akten van Van Lokere door Van Turnhout afgeschreven, die onderaan de bladzijde schreef: «desservitore R. D. van Lockere» en daarbij, begin Oogst 1698: «Pendente lite inter D. Van Lockere et H. Van Turnhout». In het Doopregister (Ibid) schreef hij omstreeks dezelfde plaats: «Litem movente Jo. Bapta van Lockere, pastore in Wingene». Daarbij in een langere nota staat er bepaald dat hij dien dag, 15 Februari, door den deken van Rouselare in bezit was gesteld van zijn ambt alhier.

Hij doet ook opmerken dat een akkoord, «per compositionem» zegt hij, getroffen werd.

Na zijn inbezitstelling zal van Turnhout onmiddellijk naar Leuven zijn teruggekeerd om de verhuizing te regelen. Immers 28 Februari 1699 zien we Jacob Cauwe op bevel van de wetten met «synen waghene ende drye peerden» naar Moerbrugge rijden, naar de bargie «omme den pastoor te haelen» (*Staet van oncosten binnecosten 1698-1699* in RB., Triage de Liasses, nr 323, coll. *Rekening binnecosten 1698-1699*, Ibid.).

3) Onder meer door Pieter Baes, schoolbestuurder en schoolopziener zaliger, in zijn merkwaardige verzameling oude schoolboekjes. Inderdaad de beginletters wijzen er op: J[oannes] B[aptista] V[an] L[okere] P[riester].

Het is een boekje van 90 blz. gedrukt in 2 kolommen, gothische en cursieve letter. Het approbatur is van 1717 en het beleefde menigvuldige uitgaven. In 1812 werd het nog getrokken op 2000 exemplaren.

Het andere heet :

De prochiale
schole
leydende tot de Hemelsche Wysheyd :

.....
door J. B. V. L. P.

Dit is een van 56 blz., gothische letter. Twee uitgaven zijn gekend (1).

HENRICUS VAN TURNHOUT 1699-1719.

Noord-Nederlander van geboorte, werd hij baccalaureus in de Godgeleerdheid te Leuven en, vooraleer naar Ardoye te komen, was hij kapelaan op S. Jacob te Leuven (2). Hoe hij hier kwam en 15 Februari 1699 in bezit werd gesteld zijner pastorij zegden we zoeven.

De vrede van Rijswijk, lijk we boven zegden, had in 1697 een einde gesteld aan den rooversoorlog door den Franschen Koning Lodewijk XIV, die onder meer heel Vlaanderen door jaren lang dood, vernieling en uitputting had gebracht. Overal had men dien vrede uitbundig gevierd ook te Ardooye, (3) maar helaas. Eerst zijn het de Spaansche legers, later de Spaansche eenerzijds de Franschen en andere anderzijds, die voort, jaren lang, ons arm Vlaanderen zullen teisteren en zoo was, onder het pastoorschap van Van Turnhout, Ardooye durende den Spaanschen opvolgingsoorlog, tot aan het beruch-

---

1) Voor beide werkjes, zie F. VAN DER HAEGHEN. *Bibliographie Gantoise*, Bd. IV, blz. 122, coll. EM. FRUTSAERT. *De R. K. catechisatie in Vlaamsch België vanaf het concilie van Trente. I, Het leerboek of de catechismus. Een geschiedkundige proef*. Leuven, 1934, blz. 142.

2) Nota ons gegeven door rector Juten, destijds kapelaan in Sluis. Hij moet geboren zijn omstreeks 1650 naar overlijdensakt getuigt: zie verder.

3) 17 November 1697 «ghelevert een tonne byer als men den pays vierde», staat er in den *Staet binnecosten 1697-1698* (RB. Triage de Liasses, nr 335).

te Barrieretraktaat (1713-1715) vooral, wederom gedurig onder oorlogsschatting en uitpersing (1). Daar de politieke en economische zijde buiten ons kader valt, weze bovenstaande genoegzaam om het beeld te schetsen.

« Passieomeganck », waarvan we boven de instelling hebben gezien, is nog immer in groote eer: zelfs in 1700 vinden we er « sweertdancers » (2).

20 Februari 1701 wordt op bevel van den Bisschop een buitengewone solemneele dienst gedaan, met 3 uren klokken-geluid per dag durende 8 dagen, voor den overleden koning Karel II. De gemeente betaalt niet alleen de kosten van den dienst, maar doet zelf het was leveren, daar de kerk « geen myddelen » heeft (3).

Dat inderdaad de kerk zich nog immer in zeer neteligen toestand bevond, bewijst een beslissing genomen door beide wetten, 29 April 1701. De kerk is in de onmogelijkheid den intrest eener rente te betalen, verklaren de wetten, « uuyt consideratie dat de kercke van alhier gheene souffisante middelen nocte incommen en heeft... », dit alles uit reden van « den voorgaenden oorloghe ende ruyne van fouragieren van de mersschen de selve kercke toebehoorende ende andere redens », die nader bepaald worden in een rekwest door den pastoor en den bailliu dien dag ingediend (4).

Niettegenstaande dit alles is er gedurig te herstellen aan de daking van de kerk en zelfs in 1706 moeten de glasvensters vermaakt worden daar ze bij een orkaan zijn uitgewaaid (5).

---

1) Voor dit tijdstip, zie H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, Bd. V, Brussel, 1921, blz. 3-130.

2) « Item aen Hendrick Vinnevyer over thaire tsynen huise ghedaen by de sweertdancers ghedaen in den ommeganck ten jaere 1700.. » *Rekening prochicosten 1699-1700*, f° 18 v° in RB. Triage de Liasses, nr 310.

3) *Pretensien* (RB. Triage de Liasses, nr 35) *Bevel ende specificatie* (Ibid. Triage de Liasses, nr 118) *Rekening Transport 1700-1701*, f° 25 v° (Ibid. Triage de Liasses, nr 322).

4) *Resolutiebouck* (RB. Ardoye, oud nr 129). Reeds het vorig jaar was ook een som gegeven ten gevolge van een dergelijk rekwest: zie *Rekening prochicosten 1699-1700*, f° 22 r° (Ibid. Triage de Liasses, nr 310).

5) *Rekening binnecosten 1705-1706*, f° 47 (RB. Ardoye, oud nr 106) coll. *Verificatie Staet prochie 1705-1706* (Ibid. Triage de Liasses, nr 106).

Op de oostzijde van het kerkhof, zijn eenige kleine huizekens, toebehoorende aan de gemeente, in 1707 afgebrand (1).

Hetzelfde jaar, misschien wel tot meerder verzekering durende den oorlogsgruwel, wordt een gracht gedolven rond het kerkhof (2), wat noodzakelijk het bouwen eener brug medebracht, genaamd de « kerckebrugge » (3).

Midden het oorlogswee werd door pastoor Van Turnhout toch het onmogelijke gedaan voor het zieleheil zijner parochianen : zoo b. v. in 1700 en 1705 vinden wij een jubilé, telkens met godsdienstoefeningen en vreemde biechtvaders, durende 14 dagen (4).

Boven hebben we gezien hoe de beide wetten met de notabelen beslist hadden jaarlijks voor zekere som tusschen te komen, ten einde een residerenden onderpastoor te hebben. In 1709 willen zij daar een einde aan stellen, onder voorwendsel dat dit ten laste moet zijn van de geestelijke tiendeheffers. Maar pastoor Van Turnhout biedt, 13 Juni 1709, een rekwest aan voor den Raad van Vlaanderen waarin hij bovenstaande te kennen geeft en zegt dat de onderpastoor in die omstandigheden Ardoioe verlaten moet en een ander beneficie heeft betracht (5) ; dat hij, pastoor, de parochie met 1700 commu-

1) 16 Oogst 1707 wordt de afval van 't verbrand hout voortkomend van die huizen verkocht. Een jaar nadien 10 Oogst 1708 verkoopt men den afval der steenen (Originele in RB. Triage de Liasses, nr 298).

2) « ...aen Jan Verbrugge voor het delven vanden wal ront het kerckhof... » (*Rekening binnecosten 1707-1708*, f° 21 in RB. Ardoie, oud nr 20).

3) In 1716-1717 wordt ze vermaakt : zie *Rekening prochiekosten 1716-1717*, in RB. Ardoie, oud nr 240, en *Ibid.* Vrije, nr 6976).

4) *Rekening prochiekosten, 1699-1700*, f° 24 (RB. Triage de Liasses, nr 310) en *Rekening binnecosten 1705-1706*, f° 9-10 (*Ibid.* Ardoie, oud nr 106). In latere tijden komen er nog, maar wij laten ze onbesproken.

5) Dit was onderpastoor Joannes Vieren. Hij werd pastoor te Cachtem : zie kwijting van 3 September 1709 bij *Stukken rekening binnecosten 1708* in RB. Triage de Liasses, nr 102. G. F. TANGHE *Parochieboek of Beschrijving van Cachtem*, Brugge, blz. 36, noemt hem Jan Tierens en zegt dat hij in 1709 deservitor was, kapelaan zijnde te Ardoioe. Op bovengenoemde kwijting teekent hij wel : pastor van Cachtem.

nicanten (1) niet alleen kan bedienen ; dat het aan hem niet is te redetwisten over het punt wie den onderpastoor moet betalen ; dat eindelijk het bisdom weigert in zulke omstandigheden een nieuwen te geven. Daarop vraagt hij dat de raad aan de gemeente en de tiendeheffers zou opleggen te betalen (2).

Wederom verschijnen vreemde priesters voor de vroegmis op Zon- en Feestdagen : paters Augustijnen van Rouselare, die den dienst doen van 23 Juni tot einde October 1709 (3).

Intusschen was het proces ingespannen door Van Turnhout hangend voor den Raad in Vlaanderen, en, 24 Oktober 1709, hun recht tegen de tiendeheffers voorbehoudend, beloven beide wetten het gevraagde pensioen te betalen als het bisdom een onderpastoor wil zenden (4).

30 Maart 1712 overleed in zijn woning gelegen in de Kortrijkstraat, Pieter Cauwe, de dichter van het bundelke : *Het Gheetelyck Opeeltjen van Hardoysche Roose-bladers* bevattende 41 liedjes en voor het eerst uitgegeven te Duinkerke in 1696 ; later volgen nog 3 uitgaven (5).

1 Oogst 1712 wordt de kerk andermaal door den bliksem getroffen, maar gelukkiglijk zonder brand en groote schade lijk in 1638 wel het geval was (6).

1) Wij hebben echter een nadere bepaling betreffende het cijfer der bevolking voor dien tijd, minstens voor de twee groote heerlijkheden. Op vraag van 't Vrije inderdaad wordt de optelling gedaan in Mei 1709 : 't Gemeene telt 1460 inwoners waarvan 19 « onder fransch ghebyet » en Ayshove heeft er 1088 waarvan 64 « onder fransch ghebyet » wat samen maakt 2548 inwoners (Lijsten in RB. Triage de Liasses, n^r 226 voor 't Gemeene en n^r 654 voor Ayshove).

2) Copie van brief door procureur in RB. Triage de Liasses, n^r 40.

3) Betalingsbevelen van 21 September en 2 November 1709 in RB. Triage de Liasses, n^{rs} 102 en 106.

4) Origineel stuk in *Resolutiebouck* (RB. Ardoye, oud n^r 129). Een nieuwe onderpastoor, Philippus Cheys, komt toe met November 1709 : hij teekent voor het eerst op Doopregister 17 November 1709 (GA.)

5) Overlijdensregister (GA.) coll. *Ferie ende Rolle van Ayshove*, f° 16 (RB. Ardoye, oud n^r 140) en *Register wettelycke passeeringhen*, f° 48-49 (Ibid. Ardoye, oud n^r 84). Over hem zie, onder meer : J. DE CRAENE, *Pieter Cauwe in Rumbeek'sche avondstonden*, blz. 42-49, coll. blz. 132-134 en 177.

6) Verklaring Jacob Cauwe (RB. Triage de Liasses, n^r 63) coll. *Rekening binnecosten 1709-1710*, f° 38 (Ibid. Ardoye oud n^r 137).

In 1713 is er gestolen in de pastorie : dagen lang wordt huiszoeking gedaan, maar zij levert niets op (1).

Het jaar daarop moet de kerkvloer, tengevolge van de daaronder begraven lijken, gezonken zijn, want, in Maart 1714, wordt hij hersteld en effen gelegd alsook de graven (2).

In 1715 worden door de kerk 30 olmen plantsoenen geplant op het kerkhof (3).

In Juni 1717 wordt het portaal van de kerk vernieuwd en nog andere werken uitgevoerd aan het dak (4), aan de poorten van het kerkhof en de « voetbrugge ten westen ». Ook moet de groote klok zijn losgeraakt omstreeks dien tijd, want er wordt betaald voor een nieuwe riem en ook « over het oprysen vande groote clocke » (5).

Hetzelfde jaar bestatigen we voor het eerst het bestaan van een tooneelgroep (6).

Boven hebben we een geval van gipten vermeld. In 1718 komen er wederom, maar nu zijn ze in benden en gevaarlijk door de dieverijen die ze alom plegen. Ook worden wachten ingericht die ze verjagen (7).

1) Specificatie Marcus Van Tournout in *Verificatien Staet binne-costen 1713-1714* (RB. Triage de Liasses, nr 323).

2) *Kerkrekening 1714* (RB. Triage de Liasses, nr 654).

3) *Staet en specificatie van alle de goederen... van de kercke* (RB. Triage de Liasses, nr 304)

4) *Rekening binnecosten 1713-1714*, f° 19-20 (RB. Ardoeye oud nr 138, coll. *Verificatoiren binnecosten* (Ibid. Triage de Liasses, nr 327).

5) *Rekening binnecosten 1714-1715*, f° 18-19, 20, 21, (RB. Ardoeye, oud nr 143).

6) 1 Oogst 1717 wordt door beide wetten bevel gegeven te betalen « aen Joannes De busschere f^s Jan ghespeelt hebbende in eene actie de partye van Roomsche keyser, soo over hem als syne medeacteurs de somme van thien ponden vlaems courant over de onkosten geschiet inde selve actie binnen dese prochie ghespeelt den 13ⁿ, 19ⁿ ende 29ⁿ deser voorleden maent July » (Kwijtschriften *Naerder rekening Roelens* in RB. Triage de Liasses, nr 39). Wanneer de groep ontstaan is vlandre we niet. Of hij dan reeds als Rederijkerkamer ingericht was weten we evenmin. Dit is hij zeker in 1749. (J. DE VLAMINCK. *Jaerboeken der aloude kamer van Rhetorica... te Thielt*, Gent, 1862, blz. 172 coll. EDM. VAN DER STRAETEN. *Le théâtre villageois en Flandre*. Brussel, 1881, Bd. II, blz. 25 en 26 en F. VANDER HAEGHEN. *Bibliotheca Belgica*, in v° Chambres, C 643 : de Ardooische kamer had voor kenspreuk : De liefde wekt ons op).

7) « Voorts laten valideren aen Joos Messelis over thaire tsynen huysse ghedaen by de gone verjaeght hebbende d'Egyptenaeren ofte

Eindelijk werd nog in die jaren op het kerkhof een « beenderhuysen » gebouwd (1) en het orgel in de kerk vernieuwd (2).

Pastoor Van Turnhout overleed 23 Januari 1719 in den ouderdom van 69 jaar en werd 25 Januari in de kerk begraven in het O. L. Vrouwkoor (3).

Enkele weken vroeger, 31 December 1718, had hij zijn testament gemaakt, waarbij hij zijn begraafplaats kiest in het gemelde koor « recht over de plaetse daer synen biechtstoel jeghenwoordigh staet ». Zijn goed liggende in Vlaanderen en Brabant moet gaan naar de 2 kinderen van zijn broeder Andries en de 9 kinderen zijner zuster Magdalena overleden echtgenoot van Sr Guill. Van Mechelen. Een dochter van deze laatste, Anna Van Mechelen, krijgt een lijfrente, waarmede haar leven lang zijn goed belast blijft, « in recompense van den goeden en ghetrauwen dienst dat hy van haer gehad heeft ». Aan de kerk schenkt hij 20 p. gr. voor eeuwigdurend jaargetijde op zijn sterfdag. Eindelijk nog 20 p. gr. aan Brigitta Verhelle, « syne jeghenwoordighe dienstmaerte ». Dit testament werd denzelfden dag aan de wet van 't Gemeene overgeleverd en onder verzegeld omslag bewaard (4).

Den dag der begraving werd het testament geopend in tegenwoordigheid van deken De Lasalle en de familie. Dan geeft pater Fulgentius Tant, recollet van Tielt, nog een bijvoeg of ampliatio, door hem geschreven 21 Januari 1719 en door den pastoor ondertekend, alsook door bailliu Verduyn en de

---

voleurs op dese prochie gecommen ten jaere 1718 ». *Rekening prochiekosten 1715-1716*, f° 16 r° (RB. Ardoye, oud n° 3 ; een ander exemplaar steekt Ibid. Vrije, n° 6975). Over dergelijke gevallen zie F. M[eganck]. *Hoe de gipten, alhoewel vervolgd, hier en elders nog bleven bestaan in Rond den Heerd*, Bd X, blz. 74-75.

1) « ...ter causen van een beenderhuysen, by hem gedaen maecken op het kerckhof deser prochie... » *Rekening binnekosten 1719-1720*, f° 16-17 (RB. Ardoye, oud n° 195 ; een ander exemplaar steekt Ibid. Vrije, n° 6976).

2) *Rekening binnekosten 1717-1718*, fo 18-19 en *1720-1721*, f° 16-17, in RB. Ardoye, oud n° 112 (Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6976) en Ardoye, oud n° 216 (Dubbel, Ibid, Vrije, n° 6976).

3) Overlijdensregister (GA.): de overlijdensakt is er getekend door N. De Lasalle, deken van Rouselare.

4) Originele omslag en testament in RB. Triage de Liasses, n° 214. Dit testament staat ook in *Register van ont-erfven ende erfven mitsgaeders constitutien van renten*, f° 122-128 in GA.

paters Tant en Heinkens als getuigen. Daarbij stelt Van Turnhout Verduyn aan tot uitvoerder van het testament en de ampliatio. Aan Brigitta Verhelle geeft hij nog « het beddeken met syn toebehoorten op het welck sy tot nu toe heeft gheslaepen » ; aan de zusters van Brigitta waarvan hij « veel bystant heeft ghenoten » geeft hij « de wercken van Meyere predikheer bestaende in seven toomkens » en aan Ludovicus Verhelle het werk « van den eerw. heer plebaen Lacx bestaende in veertien toomen » (1).

Die laatste bijzonderheid bewijst dat Van Turnhout een bibliotheek bezat : meer erover hebben we ongelukkig niet gevonden.

Na zijn dood bediende onderpastoor Petrus Hoet de kerk als deservitor (2).

JOANNES BAPTISTA BROUWERS 1719-1749.

Geboren te Oosterhout, bij Breda, was hij zoon van Adam en Joanna De Jonghe (3).

Brouwers is pastoor geworden te Ardoonie, 24 Juni 1719, nog eens krachtens benoeming door de Leuvensche universiteit en werd in zijn ambt aangesteld door deken De Lasalle van Rouselare (4). Hij was pas 28 jaar lijk we verder zullen zien uit zijn overlijdensakt.

1) Originele in RB. zelfde Liasse als in vorige nota.

De venditie in het sterfhuis, 16 Februari 1719, werd gedaan door Germanus De la rue, greffier van 't Gemeene. Dit gaf aanleiding tot een van de menigvuldige processen die we in die tijden om gelijkdanige redenen tegenkomen. De markies van Berthe doet proces aan bewierend dat de « priesteragie » ligt onder Ayshove en niet onder 't Gemeene, wat deze van 't Gemeene loochenen. Ons dunkens is de markies in de waarheid.

2) In overlijdensregister teekent hij zoo van 2 Februari tot 24 Juni 1719. Petrus Hoet overleed te Ardoonie 20 Maart 1723, oud 36 jaar.

3) Originele procuratie van 16 November 1743 in RB. Triage de Liasses, n° 243.

4) Pastoor Welvaert in de lijst zijner voorzaten ingeschreven in doopregister 1824 (Kerkarchief Ardoonie) geeft den datum 24 Juni. Pastoor Brouwers in originele Doopregister 1711-1734 maakt melding van zijn benoeming en aanstelling na akt van 18 Juni 1719, maar geeft geen datum op.

De eerste jaren van 's pastoors verblijf in Ardooie waren jaren van kalmte : het oorlogsgedrocht was verdwenen en zou pas terugkeeren op het einde van zijn loopbaan, de toestand van de gemeente en de inwoners verbeterde voortdurend (1) en het getal communicanten klom van 1700 tot 2700 (2).

8 October 1722 werd de haan van den toren gehaald om verguld te worden door Jo. Bapt. Tellery, meester schilder (3).

Ongeveer den zelfden tijd werd ook de wijzer der horlogie op den kerktoren verguld door Pieter Vandewalle van Izegem (4).

Wellicht zijn er wederom gipten : in elk geval, op bevel 's lands van den Vrije, wordt, 21 April 1723, van 's morgens te 5 uur alarm geklopt tot vergaderen van het volk « ten fine van te houden wacht ende te apprehenderen alle vremde personen ter prochie te bevinden » (5).

Wat later, in 1724-1725, wordt een antependium gekocht voor het hoogaltaar (6) en banken worden gemaakt om op het doksaal (7)

Wat echter het hoogtepunt was van 't jaar 1724 was het honderdjarig jubileum van « passie ommeganck » ingesteld

1) Indien we sociale beschouwingen wilden maken en den aard der menschen en hun levenswijze voor oogen leggen, dan zouden we moeten herhalen wat we boven zegden over het getal gekende moorden in pastoor Van Innis' tijd : niettegenstaande al hun goede gaven blijven de menschen ruw en geweldig : voor pastoor Brouwers' tijd, 100 jaar na Van Innis, hebben we meer dan 30 dossiers gevonden van moorden, gewelddaden, enz. en dat zonder degene te rekenen die verloren zijn !

2) *Vade-mecum* van Bisschop de Castillon 1748 : handschrift destijds gevonden door D. De Somviele en door hem geschonken aan 't archief van 't bisdom Brugge.

3) *Specificatie...* Joos Werbrouck (RB. Triage de Liasses, n° 244) en *Rekening Wielandt* van de restanten Verhelle in 1738 (Ibid. Triage de Liasses, n° 178).

4) *Rekening binnecosten 1724-1725*, f° 19, (RB. Ardoye, oud n° 217 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6979).

5) *Rekening binnecosten 1722-1723*, f° 14 (RB. Ardoye, oud n° 196 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6977). Later worden nog dergelijke kloppachten ingericht.

6) *Staet ende specificatie van alle de goederen... van de kercke. 1689-1725* (RB. Triage de Liasses, n° 304).

7) *Rekening binnecosten 1725-1726*, f° 31 (RB. Ardoye, oud n° 153 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6980).

Wat later wordt de « ommeloop van den docksael » geschilderd (*Rekening binnecosten 1729-1730*, f° 22, Ibid. Triage de Liasses, n° 324 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6984).

door Pastoor Van Innis, lijk we hebben vermeld. Dit jaar werd, ingevolge octrooi en toelating van het Vrije tot 100 guldens te besteden, een buitengewoon plechtige processie gehouden met het Allerheiligste Sacrament. De beide schuttersgilden S. Barbara en S. Sebastiaan namen er lijk telkens deel aan (1).

Als gevolg van dit feest vragen een 12 tal ingezetenen der parochie aan het bisdom de toelating tot instelling van « een broederschap van de passie ons heeren Jesu Christi binnen de voorseyde kercke op de statuten... ter interventie van den heer pastor ... opgesteld tot vereerynghe van het alderheyligste sacrament ende augmentatie van de devotie tot de voorseyde passie die syne hooghweerdigheys voorsaeten binnen de voorseyde kercke over hondert en twee jaer hebben ingestelt daertoe besorcht ample bulle van syn heyligheyt den paus van Roomen » (2). Zij doen daarbij opmerken dat zij reeds een bank hebben doen maken op hun kosten tegen den zuidmuur der kerk tot tegen den communiciebank om plaats te winnen en ter versiering van de kerk, waar zij alleen zullen mogen zitten. In ruil zullen zij aan de kerk betalen 1 sch. gr. 's jaars (3).

Het broederschap der passie werd zoo ingesteld in 1726 en later omvormd in het broederschap van het H. Sacrament : de huidige H. Sacramentsbroeders (4).

Volgens de kerkrekening 1724-1725 bezat de kerk alsdan de

1) *Rekening binnecosten 1721-1722*, f° 13 (RB. Triage de Liasses, n° 335 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6976), coll. *Rek. Binnecosten 1725-1726*, f° 27-28 (Ibid. Ardoye, oud n° 153 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6980).

Voor wat de S. Sebastiaansgilde betreft, die was daar gewoonlijk met « speelman, tambours, alferis (= vaandrig) fifelaere ende sot ». (*Rekening J. B. Van Coquelaere*. Ibid. Triage de Liasses, n° 125).

2) Van die bulle vonden we nergens spoor.

3) Gecollationneerde copie van 15 Oogst 1731. Het stuk zelf draagt geen datum maar in margine gaf de deken een gunstig advies, 9 Januari 1726 en de Bisschop zijn goedkeuring 15 Januari daaropvolgend, mits de gildebroeders getrouw bleven aan 't betalen van den schellynck 's jaars. 16 Februari 1726 werd het ter goedkeuring onderteeckend door de gevolmachtigde van den Heer van Ardoie en van den prelaat van de proostdij van S. Amand, hoofdgezwoene der kerk. (RB. Triage de Liasses, n° 304).

4) G. F. TANGHE. *Broederschap van het Allerheiligste Sacrament des Autaars van Ardoye*. Brugge, z. j.

volgende goederen : een jaarlijksche rente van 2 - 8 - 0 p. par., vijf cijnspachten (1) en 16 stukken lands die te samen groot waren 5826 1/4 roeden (2).

Eenigen tijd nadien worden groote werken uitgevoerd aan de horlogie door Joannes Simono, horlogiemaker te Rouselare. Of er vroeger een wekking bestond, laten we voor nu onbeantwoord (3), maar in elk geval na de werken door Simono uitgevoerd, die daartoe de horloge had doen naar Rouselare voeren, was er een bij (4).

Pastoor Brouwers had, evenals vroeger pastoor Cattier met koster Wydooghe, moeilijkheden met zijn koster Jacobus De Backer, die ten anderen om zijn wangedrag eenigen tijd door het geestelijk hof te Brugge werd gevangen gezet. Bisschop Van Susteren laat hem, mits werkelijke verbetering, naar Ardoeie terugkeeren in Juni 1729 (5).

De groote klok, hergoten in 1652, was geborsten en in Mei 1729 werd zij nedergelaten en hergoten op de kosten der geestelijke tiendeheffers (6) met volgende opschrift :

De thiende (7) clocke ghenaeamt... ergegoten ten jaere 1729.

1) Onder die cijnspachten zijn huizen staande nevens het kerkhof op grond « ghemaect uyt den kerckgracht » (Stuk van 15 Mei 1686 in ABB. F IV). 12 Oogst 1758 worden die huizen aan de bewoners verkocht (Ibid.).

2) *Staat ende specificatie van alle de goederen van de kercke ende fabrique van Ardoye* in RB. Triage de Liasses, nr 304. Een ervan, voor het deel van Ardoeie 211 roeden, was land « beplant met eycken boomen, ghenaeamt S. Maertensveldeke ».

3) Wij vinden wel is waar in *Specificatie van smid Maarten Verhelle* (RB. Triage de Liasses, nr 118) dat hij op 20 Juni 1700 een spil vermaakt heeft voor de « honruste », maar daarmede zal hij eenvoudig de horlogie beteekenen.

4) *Rekening binnecosten 1726-27*, f° 26 en 27 (RB. Ardoye, oud nr 42 en Dubbel, Ibid. Vrije, nr 6981) en deze van 1727-1728, f° 26 en 27 (Ibid. Ardoye, oud nr 229 en Dubbel, Ibid. Vrije, nr 6982).

Daar staat onder meer in : « ...over veertigh noten dienende tot den trommel vande geseide horlogie tot gaen van de weckerynghe... ».

5) Eigenhandig schrift van den Bisschop in ABB. F IV, coll. Beken-tenis door De Backer in RB. Triage de Liasses, nr 26.

6) Originele verklaring door beide wetten, na het onderzoek der nedergelaten klok, 5 Mei 1729 (*Register van wettelycke passerynghen* in RB. Ardoye, oud nr 183). Pastoor Brouwers kwam niet tusschen omdat hij herstellingen aan zijn huis betaald had (*Spécification des débours... 1731-1739* in ABB. F IV).

7) Zoo genaamd omdat ze door die tiendeheffers betaald werd.

Peter Heer ende Mrs. Joa. Bapt. Brouwers, pastor, en meter jouffw. Clara Werbrouck (1).

In het zelfde jaar vinden we ten laste van de kerk een « wekelicke messe van het Venerable » en daarenboven durende het jaar 5 gezongen missen ; twee ter eer van S. Hubrecht, een ter eer van S. Antonius, een ter eer van S. Anna en een ter eer van S. Vincent (2).

2 Februari 1730 werd het voorstel gedaan de muren van het O. L. Vrouw koor boven het altaar te lambriseeren of te « lamberteeren » (3).

Nadien is men met het werk begonnen (4).

In 1732 is de vredehemel betrokken. Van ouds werden twee deuren gebruikt om op Zon- en Heiligdagen in en uit de kerk te gaan. Pastoor Brouwers heeft een der sleutels bij zich gehouden en, niettegenstaande herhaalde aanvraag, weigert hij die deur te openen. Wat van die handelswijze de reden was konden we nergens vinden. Dat er een was en een ernstige is stellig ; pastoor Brouwers was veel te vredelievend, voorzichtig en goed voor zijn parochianen om zoo maar getwist onder zijn volk nutteloos te verwekken. Wat er van zij, beide wetten vragen raad aan verscheidene rechtsgeleerden of zij daarvoor den pastoor mogen voor 't gerecht brengen. Allen wijzen het rechtsgeding af en verzenden naar den Bisschop (5) aan wie de wetten dan ook, 26 Mei 1732, een rekwest aanbieden. Reeds drie dagen daarna, 29 Mei, vraagt Mgr het « advies van landtdeken » en later, 4 September, vraagt hij dat van den pastoor (6). Welke de beslissing van het Bisdom was vonden

1) Nota door pastoor Brouwers in Doopregister (GA.).

Dit opschrift staat ook, doch niet heel juist, in G. F. TANGHE, o. c. blz. 59. Clara Werbrouck, geb. te Ardoois 11 Januari 1665, was de dochter van Gilles en Anna Logghe, huisvrouw van Joannes Verduyn, bailliu van 't gemeene en overleden alhier, 22 December 1739.

2) *Kerkrekening 1729-1730* in RB. Triage de Liasses, nr 654. Zij worden nog veel later vermeld, zoo in de *Kerkrekening 1784-1785* (Ibid. Triage de Liasses, nr 311).

3) Stuk papier uit destijdige kerkrekening ingeplakt in het *Register van het broederschap van 't Schapulier*.

4) Copie testament Joannes Roelens in ABB. F IV : zie daarover ook verder onder pastoor Dubuisson.

5) Originele stukken in RB. Triage de Liasses, nr 285 coll. *Rekening binnecosten 1727-1728*, f° 22 en 23 (Ibid. Ardoye, oud nr 229, en Dubbel, Ibid. Vrije, nr 6982).

6) Originele stukken in RB. Triage de Liasses, nr 315.

we niet en weten niet hoe de storm geluwd is : in elk geval had hij geen merkelijke gevolgen, want geen spoor is er van te ontwaren.

Zondag, 18 Juli 1734, werd plechtig ingehaald met proces-sie en geschut een relikwie van « het heyligh cruys twelcke aen de kercke deser prochie is ghejont gheworden door syn hoogheerdigheyt den bisschop van Brugghe » (1).

Terloops zij hier gezegd dat 19 Februari 1735, na 2 dagen zware regens, een overgeweldige wind is opgekomen omstreeks 2 uur in den namiddag ; de Bergmolen en de Stratemolen zijn omgewaaid en te pletter gevallen alsook de vierschare op den Mortangschen dam (2) ; daarbij werden veel huizen geschonden (3).

In 1738 worden herstellingen gedaan aan de pastorijs en uit de rekeningen daarvan sprekend blijkt dat de bouw was gedeukt deels met schaliën deels met strooi en dat bij de woning nog behoorde een paardestal, een brouwerij en een houten barak. (4)

De markies van Berthe, Philippe Georges de Thiennes, heer van Ardoye, was gestorven in 1739. Alhier werd een plechtige dienst tot zielelafenis gecelebreerd. Daartoe deed men zijn wapens schilderen te Rouselare en gaat men naar Brugge het noodige halen voor de rouwbekleding van het altaar. De tombe bleef 42 dagen staan in de kerk en al die dagen moest door den onderpastoor de H. Mis gelezen worden voor den afgestorvene (5).

1) Vérificateuren bij *Rekening transport en binnecosten 1729* (RB. Triage de Liasses, n° 324) : er wordt 30 pond « buspoeder » gekocht om « daarmede te schieten ende vereeren de processie in het inhaelen het heyligh cruys... ». Zie ook *Rekening binnecosten 1730-1731*, f° 26 (Ibid. Ardoye, oud n° 50 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6985).

2) Dit was de vierschare of gerecht van de heerlijkheid van Mortagne op den Mortangschen dam (zoo genaamd naar den naam dier heerlijkheid) of « den wegh... leedende van de plaetse deser prochie naer tgehucht ghenaeamt de caye... » *Register van wettelycke passeerynghen*, f° 264 (RB. Triage de Liasses, n° 183).

3) *Handtbouck J. B. Van Coquelaere* (RB. Ardoye, oud n° 79), coll. *Rekening binnecosten 1735-1736*, f° 21 (Ibid. Ardoye, oud n° 251 en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6990).

In dat « Handtbouck » wordt ook vermeld dat dien dag de naald van den toren van Rouselare fel is beschadigd geweest.

4) *Spécification des débours... 1731-1739* in ABB. F IV.

5) *Handtbouck J. B. Van Coquelaere* (RB. Ardoye, oud n° 79).

10 September 1740 komt de nieuwe Heer, Louis Albert de Houchin, die de heerlijkheid erfde door zijn moeder die dochter was van Philippe Georges de Thiennes, en verblijft tot 15 daaropvolgend ten huize van J. B. Van Coquelaere, zijn zaakgelastigde te Ardoorie (1).

Sinds enkelen tijd had men bevonden dat het orgel in de kerk in slechten staat was. Om de kosten der vermaking te helpen dekken doet onderpastoor Martinus Depretter (2) een omhaling op de parochie op verzoek van den pastoor. Schepen Jan Frans Devos, koster Jacobus Debacker en koper-slager Jan Van Hesen (3) worden gevraagd de herstelling te doen. Van 14 dagen vóór Paschen tot omstreeks Sinksen werken zij er van tijd tot tijd aan met de grootste zorg, zoodanig dat pastoor en onderpastoor, 21 Juli 1741, mogen ver-

1) « Handtbouck » vermeld in vorige nota.

2) 13 Juli 1747 schrijft Brouwers aan den proost van S. Amand om Depretter aan te bevelen voor de pastorij van Hooglede, waar de pastoor in Juni overleden was. Hij zegt onder meer « Vostre amplitude sçavez bien que nostre vicaire et moy sommes bien faibles pour aussy une si grande paroisse que Hardoye et que j'ai besoin d'une plus forte aide ». (Originele in ABB. F IV).

Het lukte echter niet : Depretter bleef nog in Ardoorie tot omstreeks Oogst 1758, jaar waar hij deservitor werd te Roosebeke.

3) Dit is gewis dezelfde als deze waarover verder spraak is voor vermaking aan het uurwerk. Hier staat het « koperslager » en te Brugge waar hij later woonde staat hij bekend als « silversmid ». (P. LEDOULX. *Levens der geleerde en vermaerde mannen der stad Brugghe*. Handschrift in Stadsarchief Brugge). Woonde hij destijds misschien als koperslager te Ardoorie? Vroeger was hij in Noord-Nederland, want zijn dochter Anna, die, 5 Oogst 1751, huwde met den alhier insgelijks vernoemden Jan Frans Devos, was geboren te Schiedam, kind zijner eerste vrouw, Maria Wybo (*Staat van goed*, 11 Mei 1785 in RB. Triage de Liasses, n° 132). Jan Frans Devos, (zoon van Franciscus, die zelf zoon was van Mr Jan, burgemeester te Ardoorie en overleden 10 November 1735, en Maria Vanden Broucke, vrouw van Walhoutte, overleden in Januari 1746), was geboren 4 October 1705. Met zijn vrouw Anna Van Hesen hadden ze 8 kinderen, waaronder Medardus, geboren 12 December 1764. Bij de dood zijner moeder was deze laatste student in philosophie te Dowai (*Register Weeserie*, f° 10-14, in RB. Ardoye, oud n° 77). Hij overleed als onderpastoor van Oostcamp in 1794. Over Jan Van Hesen zoon, zie E. HOSTEN et EG. STRUBBE, *L'occupation française à Bruges en 1792 et 1793*. *Journal contemporain de Jean Van Hese*. Brugge, 1931.

klaren dat het orgel nu geheel goed is (1). Doch het was altijd maar een vermaking !

Ze moesten er te dien tijde wederom niet goed voorstaan, want in buitengewone vergadering, gehouden 19 Februari 1741, wordt beslist aan de Recolletten van Tielt te vragen of een biechtvader kan komen voor den jubilé die den volgenden Zondag begint, doch ditmaal heelemaal onvergeld ! (2)

De dood van Karel VI, 20 October 1740 (3), en de opvolging door Maria Theresia bracht nieuwe verwickelingen. De Fransche koning, Lodewijk XV, bespiedde het uur en in Juni 1744 vielen zijn legers wederom in Vlaanderen en zoo werden de laatste jaren van Pastoor Brouwers vergald door oorlogswee, waaronder Ardooië, lijk heel Vlaanderen, opnieuw leed, tot de vrede van Aken, 23 October 1748, een einde stelde aan dien strijd, waarvan in den grond iedereen moede was, gelukkig nu er veel goedkooper te zijn van af gekomen dan onder de brutale oorlogsvoering van Lodewijk XIV (4). Nog eens kunnen wij hier in geen bijzonderheden gaan om de zelfde redenen als boven.

In 1748 werd het vermogen der pastorij van Ardooië als volgt opgeteekend door Bisschop de Castillon : 's pastoors tienden gelden jaarlijks 80 p. gr. vl. ; daarenboven heeft hij « in vitalibus », dus in levensvoorraad, het derde eener tiende ; dan de offranden van het hoogaltaar, een huis ten laste van de tiendeheffers en enkele stukken land gevend inkomen van 2 p. gr. 's jaars. Voor den koster was er insgelijks een huis ter beschikking (5).

1) Originele verklaring in *Stact binnecosten 1741* (RB. Triage de Liasses, n° 333) coll. *Rekening binnecosten 1741-1742*, f° 19 (Ibid. Ardoye, oud n° 267, en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6996).

2) *Resolutiebouck* (RB. Ardoye, oud n° 129).

3) Ook voor hem werd een solemneele dienst gedaan alhier, met geluid drie maal daags gedurende 8 dagen (*Rekening binnecosten, 1738-1739*, f° 20 in RB. Triage de Liasses, n° 340, en Dubbel, Ibid. Vrije, n° 6993).

4) Over dit tijdperk zie H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, Bd V, Brussel, 1921, blz. 221-226. In December 1746 en Januari 1747 hebben Fransche soldaten op Ardooië verscheidene dieften met gewelddaden en inbraak gepleegd (*Enkwesten* in RB. Triage de Liasses, n° 126).

5) Boven vermeld *Vade-Mecum*. Vroeger reeds moet een huis geweest zijn dienend tot kosterij, want in 1669-1670 vinden we een betaling van « gleystroo... tot het decken van het costeriehuys... »

Pastoor Brouwers stierf 11 November 1749, omstreeks 11 uur voormiddig, in den ouderdom van ongeveer 58 jaar : hij werd begraven op het kerkhof aan de noordzijde (1).

De overledene had, bij testament van 26 September 1720, aan den disch 20 p. gr. gelegateerd met last van een jaarlijksche gelezen mis den dag van zijn overlijden. 5 Mei 1750 nu, vóór 't college van Ayshove, komen Anna Maria en Elisabeth Brouwers, « gheestelijke dochters » (2) en zusters van den pastoor waarbij zij inwoonden, in uitvoering van 't gezegde testament en verhoogden het legaat tot 50 p. gr. « wisselgelt », mits, benevens de gestelde H. Mis, ieder jaar, insgelijks eeuwiglijk, te deelen aan den arme « een sack van ses vaeten roghe ghebacken in broot » ; daarbij moet de disch, telkens het noodig zal blijken, de noodige herstellingen doen aan den zerksteen van den overledene (3).

10 November 1752 komen voor 't zelfde college Jacobus Joannes Morette, pastoor van Beveren, en bailliu Werbrouck, bij procuratie van beide gezusters, die intusschen naar Ooster-

---

(*Rekening prochiekosten, 1669-1670*, in RB. Triage de Liasses, nr 310). Volgens rekwest van Vancoquelaere, in 1777 (zie verder) zou het huis reeds door den koster bewoond zijn geweest in 1628.

1) *Overlijdensregister* (GA) : de akt is geteekend door P. F. Valcke, pastoor van Rumbleke en deken van Rouselare. Het graf van pastoor Brouwers is verloren gegaan bij de vergrooting van de kerk in 1889 die een deel van het kerkhof aan de noordzijde innam : het moet ergens zijn bij of onder de tegenwoordige doopvont. Tijdens de zoeven vermelde vergrooting hebben de werklieden verteld dat het lichaam van pastoor Brouwers nog ongeschonden was ! In elk geval is het een grove fout geweest de plaats ervan door geen teeken te hebben aangeduid. De zerksteen die, langs buiten, in den kerkmuur stak en het graf aanwees (zie verder) is nu in de kerk op een plaats die geenzins meer het graf aanwijst en zoo mis inlicht.

In het huwelijksregister is het laatste huwelijk vóór pastoor Brouwers, « coram me », geschied 26 October 1749. Hij kan dus niet lang te bed gelegen hebben.

2) Soort derde orderlingen. Soms spreekt men uitdrukkelijk van derde orde. Zoo in *Staat van goed* van Anna Roelens, overleden 11 Juni 1744, staat er : « geestelike dochter van den derden orden van den heylighen ende Seraphinschen vader Franciscus ». Er zijn er zeer veel in Ardooye in de 18^e eeuw : de eerste die we tegenkomen is Petronilla Dekeuninck overleden 19 Juni 1720 (*Overlijdensregister* in GA).

3) Originele (RB. Triage de Liasses, nr 650) coll. *Register van wettelycke passeerynghen*, f° 93-95 (Ibid. Ardooye, oud nr 85).

Een afschrift met advies van deken Valcke, 23 Juni 1750, en goedkeuring van 't bisdom, 31 October 1750, in ABB. F IV.

hout waren teruggekeerd, en schenken aan den disch van Ardooie nog 5 renten (24, 100, 40, 75, 100 p. gr.) en een obligatie van 8 p. gr. De intrest ervan blijft aan de gezusters zolang zij leven, maar na haar dood moet de disch eeuwiglijk zorgen voor een jaargetijde voor haar broeder (den pastoor) voor haar en hunne ouders, met daarbij uitdeeling van 6 avot brood aan den arme (1).

10 Juni 1750 wordt op vraag der gezusters, vooraleer van hier te vertrekken, venditie gehouden in het sterfhuis. Onder hetgeen er verkocht is vinden we een en ander bewijzend dat pastoor Brouwers een ontwikkeld man was en liefhebber van schoone dingen.

Benevens 2 lessenaars, een barometer, een horlogie worden er verkocht 12 schilderijen, 4 kaarten, en 60 koopen boeken : in het geheel waren er 361 koopen, die te samen oprachten 212-6-4 p. gr. Ook het kooperspubliek was niet alledaagsch : wij vinden er onder meer, deken Valcke, de pastoors van Beveren, Eegem, Pittem, pastoor Dubuisson (opvolger van Brouwers in Ardooie), de onderpastoors van Ardooie, Beveren, Koolskamp en Gits, Mr de Gheest van Rouselare, Mr Ambrosius Van den Bussche en Mr Antonius Van den Bussche, greffier van Beveren (2).

De zerk werd dus geplaatst, maar hij schijnt eerst gebrek-
kig gemaakt geweest te zijn, want, reeds 14 Oogst 1753,
wordt door den disch betaald « voor 't inleggen de letters
in de sercke van wylent den Heer pastoor Brouwers, die uyt-
gevallen waeren... » (3).

Hier nu die zerk in ruitvorm, lijk hij nu in de kerk van Ardooie is, in den westmuur, bij de endeldeur, jammerlijk deels gedoken door een later aangebracht binnenportaal :

1) Originele in RB. Triage de Liasses, n° 216, coll. *Register van wettelycke passeerynghen*, f° 17-19 (Ibid. Ardooye, oud n° 237). Kopie authentique in GA. I A 20.

2) *Originele conditiën en rekening* in RB. Triage de Liasses, n° 260. Ambrosius Van den Bussche was overgrootvader van burgemeester Cyr. Van den Bussche zaliger en Antonius was zijn ongetrouwde zoon, die metterdaad greffier was van Beveren, ambt dat zijn vader behoorde.

3) *Dischrekening 1752-1753* in GA.

Hier vooren rust
 in de verwachtinghe
 van verrysenisse des vleesch
 den seer Eerweerden Heer
 Joannes Baptista Brouwers
 Pastor deser prochie den tydt
 van 31 jaeren, overleden
 den 11 November 1749
 in den ouderdom
 van 58 (1) jaren
 R. I. P.

Na het overlijden van Brouwers was onderpastoor Depretter alhier deservitor van 12 November 1749 tot en met 24 Juni 1750 (2) en Jacobus Hennequin kwam als hulp (3).

Tusschenin een beetje statistiek over Ardooie's belangrijkste nijverheid : het lijnwaad weven.

Reeds in de 16^e eeuw noemde Zeger Van Male in zijn LAMENTATIE Ardooie onder de gemeenten die met hun lijnwaad naar Bruggemarkt kwamen (4).

Op het grondgebied van beide groote heerlijkheden die het overgroot deel van Ardooie omvatten vinden we in 1720 te samen 328 getouwen. Meest allen hebben maar een getouw: er zijn er 28 die er twee hebben en 1 bezit er drie. In 1738 zijn er 381 meesters, 221 «cnechten» en 74 leerlingen. Deze beide laatste soorten zijn geen werklieden in den huidigen zin van het woord, maar schijnen meest alle zonen te zijn van de meesters, want gewoonlijk dragen zij denzelfden naam (5).

1) Bij een of andere omstandigheid, toen de letters opnieuw moesten in 't zwart geschilderd zijn, heeft de schilder het kapken niet gezien boven de 0, wat de 8 moest maken, en hij heeft enkel de 0 gezwart, en zoo leest men op den zerk: 50 jaar.! en zoo komt men tot het verbazend en verkeerd besluit dat Brouwers hier was aan 18 of 19 jaar 1111

2) *Dischrekening 1749-1750* (GA.).

3) In *Doopregister* zijn er een 40 akten van hem, de eerste 16 December 1749, de laatste 22 Juni 1750.

4) *Lamentatie van Zegher van Male...* Uitg. door C. Carton. Gent, 1859; coll. CH. DE SCHIETERE DE LOPHEM. *Analyse des lamentations de Seger de Male* in *Ann. Soc. d'Emulation*, 1856, t. XII, blz. 293-294 en P. BEAUCOURT DE NOORTVELDE. *Beschryving van den opgang, voortgang en ondergang der Brugschen koophandel*. Brugge, 1775, blz. 220.

5) Stukken in RB. Ambachten, Liasse 518.

OORKONDEN EN MEDEDEELINGEN

Een voorgenomen inlijving van de abdij Eversham bij het kapittel te Ieper.

1610.

Het kathedraal-kapittel dat te Ieper in 1560 werd opgericht, was van een zeer bijzondere samenstelling : van de twee en dertig prebenden waren er twaalf gedoteerd uit de inkomsten van het voormalig Sint-Maartenssticht aldaar ; tien prebenden waren genomen uit het kathedraal-kapittel van het verwoeste Terenburg ; de laatste tien waren verlegd uit de collegiaal-kerk Sinte-Walburga te Veurne. Behalve de algemeene kapittelvergaderingen, waarop alle kanunniken verschenen, werden nog afzonderlijke bijeenkomsten gehouden voor de prebendarissen der drie verschillende klassen, die geheeten werden : *Membrum Martinianum*, *Teruanense* en *Furnense* (1).

Minder bekend is het dat enkele jaren later, in 1609, er ernstig spraak van was deze reeds bonte samenstelling van het kapittel nog te verhoogen door het bijvoegen van een vierde lid, het « *Membrum Evershamense* », waarvan de eerste titularissen zouden zijn de gesecculariseerde kloosterlingen van Eversham, en waarvan de prebenden zouden gedoteerd worden uit de goederen der abdij. Het *Chronicon Monasterii Evershamensis* (2) maakt van dit opzet geen vermelding ; wat des te meer verwonderlijk schijnt daar de schrijver dezer kronijk, Geerard de Meestere, in 1611, te Eversham het kloosterkleed ontving en zeer zeker als novice iets zal vernomen hebben over de episode die zoo pas was afgespeeld. De Meester was met deze geschiedenis heel goed bekend ; ze staat in zijn

---

1) A. VANDENPEEREBOOM, *Ypriana*, VI, bl. 333.

2) Brugge, Société d'Emulation. 1852.

handschrift aangestipt. Dat ze in het Chronicon niet werd opgenomen is enkel te wijten aan Van de Putte en Carton, die het handschrift voor het opstellen van het Chronicon hebben geëxcepteerd. Deze schrijvers lieten het geval onvermeld heel waarschijnlijk omdat ze reeds den tekst die erop slaat hadden gepubliceerd in de *Historia Episcopatus Iprensis* (1), die insgelijks uit hetzelfde handschrift van Geerard de Meestere is getrokken. Dààr staat, bij het jaar 1609 aangestipt, dat het plan tot seculariseering der abdij uitging van den toenmaligen bisschop van Ieper, Karel Maes; maar dat het werd verijdeld door de bemoeiingen van den proost en van het magistraat der Kasselrij Veurne (2). De Meestere verwijst naar geene oorkonden. Als kloosterling van Eversham zal hij vanzelfsprekend voor het heele geval de versie verkiezen die zijn abdij in het meest gunstige daglicht stelt. Geen schijn ervan dat de conventualen met het plan instemden: waar kloosterlingen op secularisatie aansturen mag men doorgaans een verval van regeltucht vermoeden. Hierom wordt de proost als een tegenstaander der voorgenomen fusie voorgesteld. Al het hatelijke van den maatregel moet terugvallen op den bisschop. Waar is het dat toentertijd de bisschoppen erop uit waren hun mensa en kapittel te doteeren door secularisatie en commenden; dat bisschop Maes zoiets voorgenomen had ten overstaan van Eversham kon gemakkelijk geloofd worden, zelfs wanneer het niet waar was: secularisaties waren toentertijd aan de mode.

Een meer omstandige uiteenzetting van ons geval vinden we in de *Jaerboeken van Veurne en Veurnambacht* van Pauwel Heinderycx (3). Volgens deze schrijver zou de bisschop reeds in 1608 begonnen zijn met het secularisatieplan, dat echter verijdeld werd door den proost en de Kasselrij. Maar de zaken namen weldra een andere wending. Met ingang van 1609 zou bisschop Maes proost en conventualen op zijne hand hebben gekregen door een heele reeks schitterende beloften. Eerst zou hij de kandidatuur van den proost steunen voor den open-

1) Brugge, Société d'Emulation. 1851.

2) « Episcopus cogitabat Eversamenses mutare in canonicos non regulares et admittere in unum corpus suae cathedralis ecclesiae; at impedita ejus voluntas opera praepositi et solertia magistratus Furnensis apud Principes ». *Ibid.*, bl. 143.

3) Uitgave van E. Ronse, (1854), IV, 44-46.

staanden bisschopsstoel te Roermond. Bij Heinderycx is het nog iets meer dan een simpele aanbeveling voor den mijter : « hy boodt aen den abt..., voor hem vanden coninck den bisschopssetel van Ruremonde (die alsdan onbeset was), te doen verkrygen ». Daar de inkomsten van bisdom voor een groot deel door de Staten in beslag genomen waren, zou bisschop Maes ervoor zorgen dat de proost zou blijven genieten van een flink pensioen genomen uit de inkomsten der abdij. De kloosterlingen zouden allen opgenomen worden in het kathedraal kapittel te Ieper of in andere collegiaalkerken van het bisdom. Dat er van het plan niets in huis kwam, is, volgens Heinderycx te verdanken aan de bemoeiingen van de Kasselrij bij het Hof, en nog meest aan het feit dat bisschop Maes met einde 1609 bevorderd werd tot den Stoel van Gent.

Heinderycx verwijst insgelijks naar geen bronnen. Zijne uiteenzetting verschilt lichtelijk van deze van de Meestere : de rol der abdij is minder schitterend. Men kan zich afvragen wie van beide, Heinderycx of de Meestere, het dichtst de waarheid benadert.

*
* * *

We bezitten gelukkig een document, dat hierna wordt afgedrukt, en dat ons meer betrouwbare inlichtingen verstrekt. Het is gedateerd van 3 April 1609, en laat ons zien dat de seculariseering toen in 't vooruitzicht lag, door den proost en zijn monniken wel verlangd was of ten minste aanvaard. Het stuk draagt de eigenhandige onderteekening van al de Evershamenses en droeg oorspronkelijk twee opgeplakte zegels die waarschijnlijk werden afgerukt toen van het voorgenomen plan uiteindelijk werd afgezien en het ambtelijk stuk waardeeloos werd gemaakt (1).

Naar uitwijzen van deze akte zouden alle Evershamenses lid worden van het kathedraal-kapittel, waarin ze, naar het

---

1) Het oorspronkelijk document in het Archief van het bisdom Brugge draagt de eigenhandige onderteekening van de conventualen tusschen de plaats der afgerukte zegels. Een afschrift van het stuk is in het Archief van het Groot Seminarie te Brugge, met op de kant der namen de volgende aanduidingen :

Locus sigilli sub signo Sancti Petri [tantum]

Item Locus [alterius] sigilli sub signo SS. Petri et Vedasti [simul]

[Et utrumque sigillum in forma ovali.]

De tusschen haakjes geplaatste woorden zijn een later bijschrift.

voorbeeld der reeds bestaande afdeelingen, een eigen Membrum zouden vormen, met afzonderlijke bijeenkomsten naast de gezamenlijke kapittelvergaderingen. De prebenden zouden gedoteerd worden uit de abdijbezittingen. De proost zou een dubbele prebende krijgen en bovendien voor het leven het gebruik van de Refuge of Toevluchtshuis te Ieper, waarin destijds de communauteit was ondergebracht. Uit reden van zijn hoogen ouderdom en van zijn ziekelijkheid zou de proost van alle koordiensten ontslagen blijven, ook van de kapittelbijeenkomsten (1).

Het staat dus wel vast dat op zeker oogenblik, nl. bij het opstellen der akte van 3 April 1609, alle conventualen van Eversham, ook de proost, met de voorgenomen secularisatie akkoord gingen. Dus is G. de Meestere onjuist waar hij beweert dat het plan niet doorging dank zij o. m. de bemoeiingen van den proost (2). Heinderycx in zijn meer uitgebreid relaas is, meenen wij, nog veel minder juist, en de pikante détails, zooals deze van de proost die zijn abdij verkoopt voor een mijter en een royaal pensioen, zijn zeker niets anders dan legende.

Vooreerst kan men zich moeilijk voorstellen dat de prelaat, die hoog bejaard was en ziekelijk (3), en dat in zulke maat dat hij om deze redenen de volledige ontslaging van den koordienst meent te mogen aanvragen, nog gretig zal uitge-

1) Ietwat verwonderlijk luidt de clause dat de gesecculariseerde kloosterlingen niet langer het kloosterkleed zouden dragen maar het gewoon priesterkleed. In zijn *Chronicon Evershamense* noteert de Meestere (ad annum 1608) dat bisschop Maes de kanunniken van Eversam, Loo en Voormezele ertoe wilde dwingen het wit habit te hernemen dat bij de Geuzenberoerten in onbruik was geraakt. In 1597 had de bisschop van Brugge een gelijkaardige moeilijkheid met de Reguliere kanunniken van den Eekhoutte (*Acta Episc. Brug. V, 27*). Vreesden de kloosterlingen wellicht dat, niettegenstaande hun secularisatie, de kanunniken van het Membrum Evershamense in het Iepersch kapittel witte kanunniken zouden zijn, zooals de Norbertijn van Sint Niklaas te Veurne in het seculier kapittel van S. Walburga aldaar ?

2) « *impedita ejus (Episcopi) voluntas opera D. praepositi* ».

3) Volgens het *Chronicon* was de proost Jaak Vander Beke in 1611 reeds de zeventig jaar voorbij ; in 1611 denkt men eraan een Coadjutor te kiezen « *in sublevamen D. praepositi semper podagrantis* » ; toen hij in 1613 overleed, wordt hij vermeld als « *podagricus et octogenarius* ».

zien hebben naar een bisdom. En nog wel naar een bisdom dat, omreden der aangrenzende Staten, juist geen sinecuur was. Voor bisschop Maes moest de inlijving der abdij het middel zijn om zijn kathedraal-kapittel uit te breiden : hoe hij dit plan zou kunnen verwezenlijken eens dat hij uit de verminderde inkomsten van het sticht vooruit en vooral het « royaal » pensioen voor den ontslagnemenden proost moest afhouden, is weerom een soort raadsel ; want in ons document worden deze inkomsten juist toereikend geschat voor de nieuwe kanunnik-prebenden en het onderhoud van enkele kapelannen. En hoe kon bisschop Maes over den stoel van Roermond beschikken ? Wel werden bij eventueële vacaturen de bisschoppen der kerkprovincie geraadpleegd, maar hun rol beperkte zich tot het aanduiden van drie kandidaten die hun het best geschikt schenen. Hoofdzaak blijft echter dat de stoel van Roermond destijds niet vacant was, maar sedert 1596 bezet door Hendrik van Cuyck die eerst den 7 Oktober 1609 overleed. Nu was in Oktober 1609 het plan der seculariseering onzer Evershamenses reeds sedert enkele maanden bepaald opgegeven ; want den 6 Oktober, daags vóór het afsterven van bisschop van Cuyck, werd te Eversham de eerste steen gelegd van de nieuwe kloostergebouwen (1).

Heinderycx zegt nog dat de tegenstand van het Veurensch Magistraat weinig zou hebben gebaat indien bisschop Maes te Ieper ware gebleven : maar in 1609 ging deze prelaat over naar Gent en « daer mede (heeft hij zich) gerust gehouden » (2). Bisschop Maes kan maar heel op het laatst van 1609 naar den stoel van Gent zijn overgegaan ; hij is zeker nog bisschop van Ieper wanneer de Synode wordt gehouden den 4 November 1609 (3). Toen was men reeds sedert een maand aan 't bouwen van 't nieuw klooster te Eversham : de eerste steen werd geleid den 6 October ; wat klaar bewijst dat reeds sedert eenigen tijd men van de secularisatie had afgezien.

---

1) *Chronicon*, bl. 41.

2) *Jaerboecken...*, bl. 46.

3) Zijn voorganger te Gent, Petrus Damant, sterft den 14 September 1609. Bisschop Maes was zeker nog bisschop van Ieper toen hij aldaar de Synode voorzat, den 4 November 1609. Geerard de Meester stelt zijn benoeming tot den stoel van Gent nog in 1609, na de Synode; DE CASTILLION, *Sacra Belgii Chronologia*. Gent, 1719 (bl. 511) stelt ze in 1610. Het was eerst den 5 November 1610 dat bisschop Maes bezit nam van zijn nieuwe stoel.

Als besluit : het staat vast dat met begin 1609 de opheffing der abdij Eversham en de inlijving van de conventualen in het kapittel te Ieper ernstig in overweging werd genomen, en dit met de volle instemming van al de kloosterlingen, ook van de proost. Dat de proost aanvankelijk tegen deze verandering stond gekant, maar naderhand van gevoelen veranderde en zijn abdij verkocht voor een bisschopsmijter, is niet aan te nemen. Heinderycx die voor deze laatste bijzonderheid aansprakelijk is, blijkt al niet meer betrouwbaar waar hij het in stand blijven der abdij meent te mogen verdanken aan het verhuizen van bisschop Maes van Ieper naar Gent : bisschop Maes was nog te Ieper wanneer men van het plan voor goed afzag en de hand sloeg aan de herstelling der verwoeste abdijsgebouwen. En daar bisschop Maes de aanhechting van Eversham bij zijn kapittel voorstond en daar anderzijds de voorwaarden door de conventualen gestipuleerd in de akte van 3 April 1609 niets onaannemelijks bevatten, wordt het waarschijnlijk dat het opzet werd vrijdeld door de bemoeiingen van het Veurensch Magistraat bij het landsbestuur. M. ENGLISH.

3 April 1609. — Overeenkomst tusschen de abdij van Eversham en den bisschop van Ieper, betreffende de seculariseering van gemelde abdij.

Nos Jacobus vander Beke, Abbas sive Prepositus, Ludovicus Ryfflart, Petrus Colve. Maximilianus Mattaert, Joannes Welsenens, Georgius de Carpentier, Franciscus Grenu, Jacobus Wittebroodt, Petrus Temmerman, Canonici regulares ecclesie SS. Petri et Vedasti monasterii d'Eversan diocesis Iprensis, Petrum Quicke confratrem nostrum, absentem studiorum causa, de cuius voluntate certi sumus, comprehendentes ; omnibus et singulis presentes litteras visuris et audituris salutem in Christo Jesu domino nostro sempiternam. Notum facimus tenore presentium quod cum Reverendissimus in Christo Pater ac Dominus, D^s Carolus Episcopus Iprensis ex causa visitationis nuperrime facte nobis proposuerit, quod post diligentem discussionem super statum nostri monasterij, hactenus non potuerit invenire medium, quo possit redintegrari et in pristinum suum splendorem restitui, tum ob ruinam tam fabricae ecclesie quam omnium edificiorum eiusdem monasterij, tum quod nobis deesset pecunia que sufficiens fuerit reparationi

eiusdem fabrice et edificiorum ; et preterea consultum non fore in eodem loco restaurari monasterium ob locum nimis humidum qui multum obfuerit recte constitutioni corporum nostrorum ; quibus accedat quod tanto tempore ob diuturna bella dissueti strictiori vite secundum regulam nostram vix sperandum fuerit nisi singulari et speciali cooperante divina gratia nos subituros strictiorem disciplinam ; et quod non parvum momentum habet vix impresentiarum reperiri posse qui ordini nostro se subjicere velint ; et eapropter nos bene facturos si serio de mutatione status tandem cogitaremus, et an non consultum foret nos aggregari Reverendis admodum Dominis decano et canonicis cathedralis ecclesie Iprensis, ad maiorem decorem domus Dei, presertim cum ibi desit sufficiens canonicorum numerus, prout status eiusdem cathedralis ecclesie exigit, extincto quidem nostro monasterio at cum bonis translato ad eandem cathedralem omnium foundationum onere per nos et capellanos eligendos obeundo. Hinc est quod nos, prepositus et canonici regulares supra nominati, matura deliberatione desuper habita et omnibus que in utramque partem facerent bene perpensis, resolverimus et resolvimus tenore presentium unanimi et concordi omnium et singulorum sententia nobis et cuilibet nostrum maxime placere mutationem status et ordinis nostri, presupponentes hoc fore ad maiorem honorem Dei, ut deinde posse incrementum accedere Reipublice Christiane, et signanter eidem cathedrali matri nostre ecclesie, quatenus id fieri queat cum beneplacito Serenissimorum Archiducum et Principum nostrorum, eisque placuerit hac super re prosequi et impetrare Sacrosancte Sedis apostolice assensum ; et ea sub conditionibus quod :

Ego prepositus vita comite retinebo titulum et dignitatem prepositure et utar in omnibus actibus publicis, in quibus aderunt ceteri abbates et prepositi diocesis Iprensis, pedo pastoralis aliisque dignitatis insignibus, et habebo in choro cathedralis eiusdem sedile seu stallum conveniens dignitati mee, quem chorum frequentare non tenebo adversa laborans valetudine, vel potius omnino a predicto choro excusabor ob ingravescentem meam etatem et continuos morbos ;

Secundo habebo duplicem prependam et, eius gratia, primam vocem in congregatione membri nostri particularis, nec tamen ad capitulum generale eiusdem cathedralis venire tenebor.

Nos vero canonici regulares predicti tenebimur frequentare chorum et capitulum generale, prout ceteri canonici antecessores nostri, nobisque dabitur locus prout novellos canonicos decet ; et in eam finem decernentur distributiones competentes.

Quoad prebendam, illa erit tanta cuique nostrum quanta licebit per proventus annuos nostri monasterij equali distributione singulis facienda, absque ullo omnino onere, nisi proveniente ex ipsissimis bonis nostris.

Item desumetur aliqua portio institutioni et alimentacioni duorum Capellanorum, sub conditione addendi tertium, quatenus ferant facultates. Et quando contigerit me prepositum vel unum ex nobis canonicis migrare ex hac vita, tunc habebit Reverendissimus Dominus Episcopus unam prebendam, et ratione eiusdem habebit primam supra me prepositum vocem in congregatione membri nostri, et dissidentibus seu equipollentibus inter se vocibus, Reverendissimi iteratum suffragium controversia dirimet.

Obtinebitur in finem supra dictum et ad effectum sequentium a sua Sanctitate dispensatio seu relaxatio a statu religioso seu regulari, et consequenter a voto paupertatis, ita quidem ut habeamus liberam bonorum administrationem, non tantum inter vivos sed etiam per testamenti factionem.

Item dispensabimur ab habitu regulari ad vitandam dissimilitudinem et difformitatem vestium, ne, ut aliquando usu venit, ex differenti cultu emergat offencilulum.

Item percipiemus fructus prebendarum absque ullo anno stadij, quod aliunde nobis non suppetat vivendi medium.

Item prebende et canonicatus erunt eligibiles, prout sunt Morinensium, salvo quod prima prebenda que ceciderit erit Domini Reverendissimi.

Ceterum nullus eligetur nisi qui fuerit in theologia vel utroque jure doctor, vel licentiatus admissus in Universitate Duacensi vel Lovaniensi, preferendo eos qui sunt huius diocesis extraneis, quatenus aliqui sese offerant saltem intra tempus trium hebdomadarum.

Item qui inter nos et successores nostros fuerint graduati prout supra, erunt capaces dignitatum ecclesie cathedralis.

Qui nostrum voluerit adhuc studere sive ut adipiscat gradum in predictis Facultatibus vel alias, percipiet plenarie fructus grossos quos vocant.

Item quando contigerit e vita decedere, me prepositum, una prebendarum mearum vel utraque quatenus unus premortuus fuerit, ut predictum est, cedet ad augmentum ceterarum membri nostri.

Sicut etiam si tenuiores fuerint prebende nostre, augeri poterunt ex preorientium prebendis vel prebenda, reductione facta saltem ad sex numero, respectu habito ad proportionem prebendarum membri Martiniani in illum eventum.

Quantum ad domum refugii nostri sitam in oppido Iprensi,

in illa commorabor ego prepositus tantisper cum vixero, et fruar omnibus mobilibus et utensilibus simul cum horto. Que quidem domus tum debet converti in usum et habitationem omnium nostrum.

Ceterum quoad pecuniam cuiuscumque monete illa fuerit, dividetur in duas partes equales, una mihi preposito, altera vero dividenda equis portionibus inter nos canonicos, ut habeamus facultatem comparandi nobis necessaria ad sustentandam familiam.

Sed ego prepositus, in fide boni viri, promitto quod omnia bona fide conservabo que conservari poterant et usa non consumerentur, tam in pecunia quam in supellectile rebus mobilibus et moventibus, ut post mortem meam dividantur, et inde conflata pecunia in augmentum prebendarum predictarum cedat, reservans dumtaxat mihi potestatem testandi de vestibus, aliisque corpus meum concernentibus, necnon de futuris proventibus.

Si quando contingat divendi succrescentes seu altas arbores, sicut etiam lapides destructi monasterij, pretium eorum debet converti in augmentum predictarum prebendarum.

Preterea dignabitur sua Reverendissima Paternitas nostro nomine Principibus nostris supplicare, ut immunes simus ab hospitacione militum et a solutione onerum que penduntur in oppido Iprensi a laicis pro vino, cerevisia et alijs rebus quas vocant assisias, tametsi de iure ecclesiastici a similibus vectigalibus immunes sint, sed id petimus ne cogamur postea eius ergo lites exercere.

Si qua preterea sint in bulla dispensationis dominorum Martinianorum, que hic enarrata non sunt, placebit Domino Reverendissimo et ea nobis impetrare, addita signanter clausula: non obstantibus quibuscumque bullis, constitutionibus et privilegijs in contrarium facientibus, quorum tenor pro expresso habeatur.

Item ponantur cetera clausule poni consuete.

Item curetur ut Sua Sanctitas ista concedat: ex certa scientia, ex motu proprio et ex plenitudine potestatis.

Item que in prosecutione predictorum et aliorum quorumcumque facienda sunt, relinquimus fidei et discretioni Domini Reverendissimi.

Actum die tertia Aprilis XV^c nono.

Jacobus vander Beke, prepositus d'Eversham, Ludovicus Ryfflaert, senior; Petrus Colve, M. Mattart, Joannes Welsenens, Georgius de Carpentier, Franciscus Grenu, Jacobus Winnebroodt, Petrus Temmerman.

Brugge, *Bisschoppelyk Paleis*; Archief van het Bisdom.

Bescheiden omtrent Brugsche schilders van de 16e eeuw

IV

ADRIAAN FABIAEN.

Adriaan Fabiaen werd als vrijmeesterszoon onder de schilders opgenomen in het ambacht der beeldenmakers en der zadelmakers te Brugge den 17^{en} Juli 1519. Zijn vader, Jan, was geboortig van Béthune en won het Brugsche poorterrecht in 1469 om het schildersberoep uit te oefenen (1). Het blijkt dat onze Adriaan schilderwerken uitvoerde voor de kapel van het H. Bloed alsmede voor het godshuis ter Potterie te Brugge; overigens weten wij van hem weinig bescheid. Hij stierf in de jaren veertig van de 16^e eeuw. Zijn broeder, Donaas, die zich eveneens aan de schilderkunst wijdde en in 1510 vrijmeester werd, overleed nogal langen tijd vóór hem (2).

R. A. PARMENTIER.

1

1524, Mei 5. — *Loon door de kerkfabriek van het H. Bloed betaald aan Adriaan Fabiaen voor het schilderen van twee draagbaren.*

Betaelt 5^{en} Meye Adriaen Fabiaen, scildre, van twee houten

1) Hij was nog in leven op 10 September 1506. Zie: *Weeskamer van Brugge, feriën over de jaren 1505-1510*, blz. 36 v. (aanstelling van Jan Fabiaen als voogd van Adriaan vanden Abeele). — 't Is waarschijnlijk dezelfde Jan Fabiaen die borg stond voor den van Rijsel afkomstigen schilder Huusson del Moette, toen deze op 31 Maart 1490 het poorterschap te Brugge kocht. Vgl. *Poorterboek over de jaren 1479-1496*, blz. 57, nr. 8.

2) Vgl. C. VANDEN HAUTE, *La corporation des peintres de Bruges*, blz. 13 a, 55 b, 62 a, 200 a, 201 a (Brugge-Kortrijk, z. j.); R. A. PARMENTIER, *Indices op de Brugsche poorterboeken*, tweede stuk, blz. 566-567 (Brugge, 1938 — *Geschiedkundige publicatiën der stad Brugge*, tom. II); A. MAERTENS, *Onze Lieve Vrouw der Potterie*, blz. 204 (Brugge, z. j.).

te scilderen daermen 't Helich Bloet up draecht, per quic-
 tantie : 2 s.

*Rekeningen van de kerkfabriek van het H. Bloed
 1512-1697, blz. 43 v., nr. 8 (1).*

2

1526 (Aug. 29) — 1527 (Mei 7). — *Vergoeding toegekend door
 de kerkfabriek van het H. Bloed aan Adriaan Fabiaen vóór aller-
 hande schilderwerk.*

Item, Adriaen Fabiaen van diversche schilderye by hem
 ghemaect, blyct by zyn briefekin : 7 s. gr.

*Rekeningen van de kerkfabriek van het H. Bloed
 1512-1697, blz. 48 v., nr. 7 (2).*

3

1529, Februari 11. — *Adriaan Fabiaen, schilder, en Anton
 Vegghelman, oudegrauwerker, leggen hun eed af als voogden van
 Philips, zoon van Jan Vegghelman en wijlen diens tweede vrouw,
 Johanna Fabiaen.*

Adriaen Fabiaen, schildre, ende Anthuenis Feckelman (3),
 oudegrauwerckere (4), juraverunt tutores van Lipkin, Jan
 Feckelmans zuene by Jannekin Fabeaens, uxor (5). Actum
 11^{en} in Sporcle 28, present : Huustin, raedt, Lescluse ende
 Bavelare, scepenen.

*Weeskamer van Brugge, aanteeckenboek van eedsafleggingen
 door voogden over de jaren 1519-1531, blz. 106 v., nr. 1.*

1) De bovengenoemde rekeningen, in één register vervat, zijn door-
 loopend gefolieerd.

2) In 't origineel staat de bovenvermelde uitgave aangeteekend
 onder verschillende posten die den datum dragen van 6 November
 1526.

3) De meest gebruikelijke schrijfwijze van dezen familienaam is
Vegghelman, zooals 't uit verscheidene andere oorkonden blijkt.

4) Deze tweede voogd werd op 19 Juni 1533 vervangen door
 Simon Vegghelman. Zie : *Weeskamer van Brugge, aanteeckenboek van
 eedsafleggingen door voogden over de jaren 1531-1545, blz. 90, nr. 8.*

5) Jan Vegghelman trad eerst in den echt met Aleit Hauwe
 (*Aleyt... Pieter Hauwens dochtere*), die overleed vóór 15 Januari 1515,
 en vervolgens met Johanna Fabiaen. Vgl. : *Weeskamer van Brugge,
 register van weezengoederen van Sint-Donaaszestendeel over de jaren
 1419-1525, blz. 233 (tweede folieering).*

4

1534, Augustus 17. — *Adriaan Fabiaen, schilder, wordt aangesteld als voogd over de minderjarige dochter van Pieter le Cuer, ter vervanging van Adriaan Logghe, overleden.*

Adriaen Fabeaen, schildre, juravit tutor in stede van Adriaen Logghe, overleden, met Donaes le Cuer te vooren voochd van Callekin, Pieter le Cuers dochtere by Marie..... uxor. Actum eodem die [den 17^{en} in Ougst 34], present : Vlaminpoorte, overzienre, Petyt ende Boodt, scepenen.

Weeskamer van Brugge, aanteeckenboek van eedsafleggingen door voogden over de jaren 1531-1545, blz. 127 v., nr. 4.

5

1540, November 22. — *Adriaan Fabiaen wordt in plaats van Jan Baldric aangesteld als voogd van het minderjarige kind van Anton Meese en diens vrouw, Jozine vanden Abeele.*

Adriaen Fabiaen, schildre, juravit tutor in stede van Jan Baldric, verlaten, met Jacop Meese te vooren voochd van Hannekin, Anthuenis Meese d'oude zuene by Jozyne vanden Abeele, uxor. Actum eodem die [den 22^{en} van Novembre 40], presentibus ut supra [Voocht, overzienre, Bambeke ende Roelandts, scepenen].

Weeskamer van Brugge, aanteeckenboek van eedsafleggingen door voogden over de jaren 1531-1545, blz. 56 v., nr. 6.

BOEKBESPREKINGEN.

R. LEMAIRE, *La restauration des monuments anciens*.
Antwerpen, De Sikkel, 1938. In 8°, 240 blz.

Naar uitwijzen van het « Woord vooraf », doceert Prof. Lemaire sedert meer dan dertig jaar wat hij thans voor een grooter publiek heeft gebundeld in een dezer verzorgde en rijk-geïllustreerde uitgaven, waaraan « de Sikkel » ons gewend gemaakt heeft. François de Sales heeft ergens geschreven dat de beste methode om zich een wetenschap eigen te maken deze is : ze aan anderen te doceren. Als dat waar is, dan heeft S. er alle kans toe zijn materie « à fond » te bezitten ; en hiermede heeft hij onbetwistbaar een voorsprong op critici en estheten, die, op het ons aanbelangend gebied, als gezaghebbend mogen aangevoerd. Een criticus volgt den impuls van zijn aangeboren artistiek gevoel : in kunstzaken komt het er minder op aan te redeneeren ; men ziet of men ziet niet, en het « zien » geeft een zoo sterke zelfzekerheid dat discussie overbodig wordt. Een professor, die het probleem kunsthistorisch beschouwt, is er vanzelf toe gebracht uiteenloopende theorieën naast elkaar te stellen, aan elkaar te toetsen, de onderlinge contradicties te onderlijnen, waar deze slechts schijnbaar zijn, met elkaar te verzoenen, en, waar ze onvereenigbaar zijn, aan te toonen wat verkeerd is en wat dient goedgekeurd. Voor zoo'n professor is het artistiek temperament ongetwijfeld onmisbaar en een eerste vereischte ; maar het critisch onderzoek over de zienswijze van anderen, zal aan zijne uitspraken een sterke gehalte van objectiviteit geven ; wat geenszins in den weg staat van een gezond artistiek oordeel.

Door zijn ambt is Prof. Lemaire op uitstekende wijze tot het schrijven van zijn studie voorbereid. Er is toch een gevaar. Een professor wordt gemakkelijk de « man der theorie », iemand die zich kantonneert in bespiegelingen, de man van abstracties, die op den duur voor hem zoo tastbaar worden dat ze de werkelijkheid in de schaduw stellen. Ook deze gevaarlijke klip werd hier omzeild. Prof. Lemaire is sedert jaren

een man van de praktijk, die belangrijke herstellingen heeft ontworpen en geleid. Uit deze lange ondervinding is gegroeid het tweede deel van zijn studie: *Les qualités de l'architecte restaurateur*. Het is klaar dat het beperkt publiek der « praticiens » aan dit tweede deel een bijzonder belang zal hechten, maar ook een ontwikkeld lezer, die nog wat wil weten over kunstproblemen, zal deze meer speciale hoofdstukken willen doorbladeren: uit deze lezing dringt het besluit zich op dat een herstelling een zeer ingewikkeld probleem is, met veel kennis, zorg en toewijding moet geleid, en vooral: dat niet alle bekwaame architecten goede restaurateurs zijn.

Voor het groot publiek blijft het eerste deel dezer studie de hoofdschotel. Hier worden naast oude en verouderde theorieën over monumentenzorg, ook de moderne zeer uiteenlopende opvattingen uiteengezet en becritiseerd; ten slotte wordt de gezonde richting aangeduid en verrechtvaardigd. Zooals S. erkent, wordt met het aanvaarden der hier aangeduide richtlijnen niet elke betwisting of verschil van meening uitgeschakeld; maar wat definitief wordt op zij gesteld zijn deze eenzijdige theorieën, die zoowel in het heden als in het verleden, onoverzienbaar kwaad hebben aangericht en alleen reeds door haar eenzijdigheid en absolutisme het bewijs hebben geleverd dat ze met de veelzijdigheid en het complexe der werkelijkheid geen voeling houden. Zoowel de partijgangers van « l'unité du style » als de uitsluitend pittoresquen zijn op een dwaalspoor. Maar ook zij die met beide handen de conclusies van S. onderschrijven zullen hem niet altijd kunnen volgen tot in de practische besluiten. Waar hij de retabel van de kathedraal te Antwerpen op een lijn stelt met dezen van S. Rombout te Mechelen (bl. 87), zullen velen het hoofd schudden. De vergelijking gaat absoluut niet op. « L'énorme portique, qui tue totalement l'intérieur... » is een beschrijving die beantwoordt aan het Antwerpsch geval, maar geenszins aan dit van Mechelen. Daar blijft nog de kunsthistorische beteekenis en de absolute kunstwaarde, die in beide gevallen zeer ongelijk is, en de mooie samenhang te Mechelen van het heele barokke decor, met dit somptueuse dat we in onze huidige herstellingen (vgl. Lier en Halle) niet meer schijnen te kunnen bereiken. Wil men verstandige beeldstormers in het St Romboutskoor aan 't werk stellen, dan wijze men hun, niet op de barokke aankleding, maar op het neo-gothisch gestoelte.

Meeningsverschillen zijn niet te ontgaan waar het erop aankomt principieën aan de praktijk te toetsen. De groote verdienste van S. blijft dat hij deze principieën zoo duidelijk

heeft geformuleerd en het goede recht ervan zoo klaar heeft bewezen dat menschen met gezond oordeel ze graag zullen onderschrijven. Elk geval van restauratie is een complex geval, dat telkens individuëel moet bestudeerd en verschillend zal opgelost. Telkens moeten de verschillende zijden van het probleem onderzocht en bij elkaar vergeleken, om te weten wat hic et nunc primeert, en in welke verhouding : de praktische beteekenis, de archeologisch-documentaire en esthetische waarde, de samenhang met de omgeving. Graag hadden we hier, in de illustratie, gebruik zien maken van de methode door « Beispiel » en « Gegenbeispiel », zooals bij Dvorak in zijn Katechismus der Denkmalpflege, en bij P. Schultze-Naumburg in zijn Kulturarbeiten ; er zijn bij ons voorbeelden te over die op deze wijze dadelijk laten inzien wat een herstelling ofwel redden kan of nog reddeloos doet verloren gaan. Hier krijgen we toch bijeen een schat van informatie die gezonde oplossingen helpt uitlokken en onvergeeflijke misslagen kan helpen vermijden (1). Prof. Lemaire schreef hier een echt Vade-mecum voor allen die met de zorg voor onze oude monumenten gelast of eenvoudig begaan zijn.

M. ENGLISH.

J. LINDEMANS. *Geschiedenis der Gemeente Opwijk*. Brussel, A. Hessens, 1937. In 8°, 304 blz. ill. + 24 pl. + 2 kaarten. Prijs : 45.— fr.

Na zijn voortreffelijke *Toponymie van Opwijk*, uitgegeven in 1930, was te verwachten dat dr. J. Lindemans het verleden van Opwijk in een model dorpsgeschiedenis zou behandelen. Zijn *Geschiedenis der Gemeente Opwijk* vereenigt inderdaad al de hoedanigheden die van een dergelijk historisch werk kunnen vereischt worden. Wetenschappelijke nauwkeurigheid en volledigheid van inlichting gaan gepaard met een eenvoudige uiteenzetting, zoodat ook de meest-ingewikkelde toestanden door een niet historisch onderlegd lezer gemakkelijk kunnen begrepen worden. Bovendien worden algemeen histo-

1) Met genoegen lezen we, bl. 206-7, de waarschuwing tegen het afbikken der binnenmuren in onze kerken. Er zijn natuurlijk gevallen waar dat mag, maar men heeft er een algemeene regel van gemaakt. Dit is bijzonder verkeerd waar het geldt het blootleggen van baksteenen gewelven, waarvan S. zegt : « Cela constitue en même temps une erreur archéologique, une lourde faute esthétique, qui gêne bien souvent totalement l'intérieur de nos églises ». Zoo in O. L. Vrouwekerk te Brugge.

rische gebeurtenissen alleen onder oogen genomen in zoover ze een weerslag op het dorpsleven hebben gehad. Wel daarentegen wordt, en terecht, bizonder aandacht gewijd aan de Opwijkische geslachten. De heele uiteenzetting wordt naar tijdsorde voorgedragen, zoodat de lezer een duidelijke voorstelling krijgt van de wijzigingen die zich in het dorpsverleden hebben voorgedaan. Het bezwaar dat de dorpsinstellingen daardoor uiteengereten worden, heeft schr. voorkomen door de inhoudstafel systematisch op te stellen en in zeven hoofdstukken in te deelen. Indien b. v. de kerkelijke instellingen niet in een gesloten geheel behandeld worden, toch kan de lezer zich met behulp van de inhoudstafel onmiddellijk reenschap geven van de ontwikkeling van deze instellingen. Er valt wel veel goeds ten voordeele van die wijze van behandeling te zeggen, want de gewone lezer van het boek, en die is toch op de eerste plaats de dorpsbewoner zelf, stelt belang in het dorpsverleden als een geheel, en het spreekt meer tot zijn inbeelding dat hij het verleden in de breedte en in al zijn vertakkingen ziet, dan dat hij ieder instelling afzonderlijk en los van de overige voorgesteld krijgt. Wanneer men het boek doorleest ontsnapt men inderdaad niet aan den indruk van ontwikkeling en tijdsverandering die ons toelaat telkens weer den tijdgeest aan te voelen, zoodat de geschiedenis van dit dorp het historisch begripen van de algemeene beschavingsgeschiedenis ongemeen bevordert.

Moge het werk van dr. Lindemans de plaatselijke geschiedschrijvers tot navolging aanzetten en hopen we dat zijne wijze van uiteenzetting weldra in alle dorpsmonografiën ingang zal vinden.

EG. I. STRUBBE.

A. J. HALLEZ. *Bijdragen tot de geschiedenis van Sint-Amunds-op-Schelde*. St. Amunds, Ign. Wils, 1938. In 8°, 215 blz. + 1 kaart.

Deze bijdragen dienen zich aan als de gebundelde nota's over de geschiedenis van het dorp, die gedurende 1919 en 1920 in de « *Gazet van St. Amunds* » verschenen. Zij dragen als ondertitel « *Bijdragen over de kerk en bijdragen over de heerlijkheid van Sint-Amunds-op-Schelde* ». Wij weten niet in hoever de nota's uit de « *Gazet van St. Amunds* » woorde-lijk afgedrukt werden, doch zooals ze hier gebundeld zijn, vormen ze een doorlopend geheel, waarvan de hoofdstukken volmaakt bij elkaar aansluiten.

Zooals de ondertitel het aanwijst worden in deze *Bijdragen*

slechts de kerk en de heerlijkheid behandeld. De geschiedenis van het burgerlijk leven wordt voorbehouden voor een tweede gebeurlijk te verschijnen deel.

Zowel de persoonlijke voorliefde van den Eerwaarden schrijver als de bewaarde bescheiden hebben het leeuwen-aandeel in dit eerste deel aan de kerk beschoren. Niet minder dan 160 blz. worden aan de kerk en hare instellingen gewijd, voortreffelijke bladzijden waarin alles zakelijk verantwoord en tevens zeer genietbaar voorgesteld wordt. Alleen valt het te betreuren dat de latijnsche teksten uitsluitend in nederlandsche vertaling worden aangehaald en dat ook de middelnederlandsche teksten in moderne spelling werden overgezet. Vooral, de enkele bescheiden die in bijlage worden gegeven, hadden allen zonder bezwaar in de oorspronkelijke spelling mogen afgedrukt worden, want dergelijke bewijsstukken zijn toch niet voor den gewone lezer bestemd.

Opvolgendelijk komen ter spraak de gifte van de gemeente aan de S. Amandsabdij in 822, de stichting van de kapelanij, verschillende fondaties, de tienden, de lotgevallen van het kerkgebouw, de kapellen, de bedevaartvaantjes, een zeer uitvoerige beschrijving van de kerkmeubelen en eindelijk de lijst van de pastoors, kapelaans en onderpastoors.

In de tweede afdeeling, die over de heerlijkheid handelt, nemen de heeren van S. Amands de groote plaats in ; ze houden hun macht te leen van de S. Amandsabdij die tot het laatste toe de opperheerlijkheid bewaart. Als leenheeren verschijnen de Villain's, de Halewyn's, en in de tweede helft van de zestiende eeuw Jan paltsgraaf van Beyeren, die weldra zijn leenheerlijkheid aan Karel van Mansfelt verkoopt tot dat ze in 1619 aan de Bournonville's komt, daarna in 1706 aan de Duras door overerving. In 1776 worden de Walckiers bij koop de laatste heeren van S. Amands.

Op hun geheel zijn de bijdragen van E. H. Hallez een gelukkige aanwinst voor de plaatselijke geschiedenis van het minst gekende deel van het graafschap Vlaanderen.

EG. I. STRUBBE.

KRONIEK.

IN MEMORIAM.

L'abbé **Alphonse De Poorter**, bibliothécaire de la ville, est décédé subitement à Bruges, le 19 février 1939.

Né dans cette ville le 15 janvier 1871, Alphonse De Poorter fit d'excellentes humanités au collège S' Louis ; entré ensuite au Séminaire, il n'y demeura pas longtemps ; n'étant encore que sous-diacre, il devint précepteur chez Monsieur Alfred Ronse, à Ghisteltes ; tout en s'y consacrant à l'enseignement, il ne négligeait pas le progrès de ses propres études. Quelques années plus tard, il accompagnait son élève à l'Université de Louvain et y suivait lui-même les cours de philosophie ; néanmoins, c'est devant le jury central qu'il passa, d'une manière très-brillante, l'examen de docteur en philosophie et lettres.

De 1900 à 1908, il professa la rhétorique au Collège épiscopal de Courtrai, et fut nommé ensuite principal du collège de Thielt.

17 Lorsque, en 1906, les fonctions de bibliothécaire de la ville de Bruges devinrent vacantes par le décès de Monsieur Gustave Claeys, elles furent offertes à l'abbé De Poorter. Celui-ci les accepta avec enthousiasme, car elles convenaient admirablement au penchant de son esprit, porté à l'étude et à la science.

Le savant père van den Gheyn, S. J., présidait, à cette époque, avec éclat, aux destinées de la Bibliothèque Royale. L'abbé De Poorter s'adressa à ce maître éminent, et c'est à son école qu'il acquit les connaissances requises aujourd'hui pour diriger une bibliothèque publique.

Son premier soin fut de rédiger un catalogue alphabétique, sur fiches, de tous les livres de la bibliothèque. Ce nouvel instrument de travail fut d'abord peu apprécié par les lecteurs : ceux-ci étaient habitués à se servir d'un catalogue suranné, mais où les ouvrages étaient classés dans un ordre logique, d'après leur contenu ; l'abbé De Poorter créa alors un second catalogue sur fiches où les livres étaient rangés par ordre de matières.

Après avoir ainsi porté à la perfection l'aménagement de l'important dépôt confié à ses soins, l'abbé De Poorter entreprit l'œuvre maîtresse à laquelle il allait vouer vingt années

de labeur, et qui devait consacrer sa réputation scientifique : le catalogue des manuscrits de la bibliothèque. Cet ouvrage était absolument nécessaire, car depuis longtemps le catalogue de P. J. Laude, édité en 1859, ne répondait plus aux exigences légitimes de l'érudition moderne.

Le *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Publique de la Ville de Bruges*, publié sous le patronage de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques de l'Académie Royale de Belgique, parut en 1934. Il avait été précédé, de 1915 à 1933, de quelques catalogues partiels, élaborés, le plus souvent, par l'abbé De Poorter seul, et quelquefois en collaboration avec d'autres savants. Travail de haute érudition, le catalogue décrit minutieusement 610 manuscrits ou recueils de manuscrits, dont plus de 200 sont antérieurs au XIVe siècle. Tous ont été analysés, et un très grand nombre de textes ont été identifiés ; dorénavant, les richesses de la bibliothèque de Bruges, mieux connues, seront appréciées et utilisées par les savants de tous les pays.

D'une extrême modestie, l'abbé De Poorter ne tirait aucune vanité des justes éloges qui avaient couronné son travail ; seul le sentiment d'avoir donné le jour à une œuvre utile et féconde, était sa joie et sa récompense.

En 1935, le Roi avait accordé une reconnaissance officielle à son mérite en le nommant chevalier de l'Ordre de la Couronne.

Il approchait de l'âge de la retraite, qui lui aurait apporté un repos bien mérité, lorsqu'il plût au Seigneur de le rappeler à Lui pendant qu'il célébrait la Sainte Messe.

Qu'il soit permis à l'auteur de ces lignes d'offrir ici au fidèle gardien de nos trésors scientifiques et littéraires, auquel l'unissait une longue amitié, un juste tribut d'admiration et de gratitude.

A. V. B.

PUBLICATIONS DE L'ABBÉ A. DE POORTER.

Nous omettons dans la liste qui suit, quelques brèves études de pédagogie pratique publiées par l'auteur au début de sa carrière.

A son décès l'auteur avait fourni au *Burgerwelzijn* de Bruges le texte d'une publication intitulée: *Brugge en Brugsche Vrije in Verleden Tijden*, que ce journal continue à publier et qui paraîtra sans doute plus tard sous forme de brochure, comme ce fut le cas pour les publications mentionnées sous les nos 48 et ss.

Les sigles employés signifient :

ABMB. = Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique. Bruxelles.

ASEB. = Annales de la Société d'Emulation. Bruges.

B. = Biekorf. Brugge.

GOKK. = Handelingen van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring. Kortrijk.

PB. = Pastor Bonus. Bijblad van Ons Geloof. Antwerpen.

RABB. = Revue des Archives et Bibliothèques de Belgique. Bruxelles.

RAM. = Revue d'Ascétique et de Mystique. Toulouse.

RBibl. = Revue des Bibliothèques. Paris.

RHE. = Revue d'Histoire Ecclésiastique. Louvain.

RNS. = Revue Néo-Scolastique. Louvain.

RTAM. = Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale. Louvain.

TBB. = Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen. Antwerpen.

1. *Le Manuel de Jacques de Heere, Chanoine de Saint-Donatien à Bruges au XVIe Siècle.* — ASEB. LI (1901), 1-144.
2. *Témoignages inédits sur le Frère Corneille Adriaensz. de Dordrecht.* O. S. F. — GOKK. I (1903-04), 16-28.
3. *Le Projet de Jonction de Bruges à La Lys en 1584.* — *Ib.*, 186-195.
4. *Premières Origines de la Prévôté Saint-Amand lez Courtrai, O. S. B.* — *Ib.*, 205-211.
5. *Extraits de Correspondance de Guillaume d'Orange en 1578-1579.* — *Ib.*, 68-70.
6. *Documents relatifs à l'Abbaye de Saint-Amand (France).* — *Ib.*, 259-263.
7. *Une Requête intéressante du Voisinage de la Prévôté Saint-Amand à Courtrai.* — GOKK. II (1904-05), 128.
8. *Een Inventaris van 't jaar 1632.* — B. XVI (1905), 92-96 ; 125-128 ; 158-160 ; 180-192 ; 226-232 ; 310-312.
9. *La Prévôté Saint-Amand lez Courtrai, O. S. B. Notes et Documents.* — GOKK. III (1905-06), 105-205, ill.
10. *Een Inventaris van 't jaar 1752.* — ASEB. LVI (1906), 41-73.
11. *Les Pïloris d'Oudenbourg.* — *Ib.*, 333.
12. *Onuitgegeven Gelegenheidsdicht door J. B. Hofman.* — GOKK. IV (1907-08), 143-145.
13. *La Bibliothèque de la Chapelle de Jérusalem à Bruges, au XVe Siècle.* — RABB. VII (1909), 116-131.
14. *Brugsche Handschriften.* — TBB. VII (1909), 287-288.
15. *Notes de M. James Weale.* — ASEB. LX (1910), 195-202.
16. *Un Traité de Théologie inédit de Gautier de Bruges. Instructiones circa Divinum Officium.* Bruges, L. De Plancke, 1911. In-8°, XII + 44 p. (Soc. Emul. Bruges. Mélanges, V).

17. *Un Recueil de Lettres adressées à Adrien de But, étudiant au Collège Saint-Bernard à Paris.* — ASEB. LXII (1912), 104-136.
18. *Le Texte original de la Règle des Templiers. Le ms. 131 de la Bibliothèque de Bruges.* — Ib., 193-198.
19. *Fragmenten van een Rentboek der Onze-Lieve-Vrouwekerk te Sluis.* — Ib., 277-280.
20. *Le Traité Eruditio Regum et Principum de Guibert de Tournai, O.F.M. Etude et Texte inédit.* Louvain, Institut Sup. de Philosophie, 1914. In-4°, XV+92 p. (Les Philosophes Belges. Textes et Etudes. Collection... publiée sous la direction de M. De Wulf, IX).
21. *Quelques Notes sur l'Obituaire de l'Abbaye de Ter Doest.* — ASEB. LXIV (1914), 5-18.
22. *Un Recueil de Théologie ascétique à la Bibliothèque de l'Evêché de Bruges.* — Ib., 87-97.
23. *Liste des Incunables de la Bibliothèque Publique de la Ville de Bruges.* — Ib., 207-231.
24. *Catalogue des Manuscrits mathématiques et astronomiques de la Bibliothèque de Bruges.* — Ib., LXV (1915-22), 13-50. (En collaboration avec M. ALLIAUME).
25. *Poésies latines du Moyen-Age à la Bibliothèque de Bruges.* — Ib., 113-126.
26. *Un Traité de Pédagogie médiévale, le De Modo Addiscendi de Guibert de Tournai, O.F.M. Notes et Extraits.* — RNS. XXXIII (1921), 195-228.
27. *De Bibliothek van Meester Jan de Wree, vader van Olivarius.* — ASEB. LXVI (1923), 69-86.
28. *Religieux de l'Abbaye des Dunes trépassés de 1570 à 1586.* — Ib., 149-151 ; 257.
29. *Un Manuel de Prédication médiévale. Le ms. 97 de Bruges.* — RNS. XXXV (1923), 192-209.
30. *Les manuscrits de l'Abbaye Bénédictine d'Oudenbourg à la Bibliothèque de Bruges.* — RBibl. XXIII (1923), 144-167.
31. *Catalogue des Manuscrits de Médecine médiévale de la Bibliothèque de Bruges.* — Ib., XXIV (1924), 271-306.
32. *Catalogue des Manuscrits de Grammaire latine médiévale de la Bibliothèque de Bruges.* — Ib., XXVI (1926), 103-137.
33. *Bibliothèque publique de Bruges. Miniatures des Manuscrits nos 8 et 411.* Bruxelles, Ph. Moens, 1926. Album de 3 p. + 18 pl. (Manuscrits conservés en Belgique. Série I, fasc. A et B.).
34. *Catalogue des Manuscrits de Prédication médiévale de la Bibliothèque de Bruges.* — RHE. XXIV (1928), 63-124.
35. *Coup d'œil sur les Ex-Libris de la Bibliothèque de Bruges.* — RTAM. I (1929), 356-372.
36. *Les Manuscrits de Droit médiéval de l'ancienne Abbaye des Dunes à Bruges.* — RHE. XXVI (1930), 609-657. (En collaboration avec J. BRYs).

37. *La Bibliothèque de la Ville de Bruges.* — ABMB. VI (1930), 109-111.
38. *Lettre de Guibert de Tournai, O. F. M. à Isabelle, fille du roi de France.* — RAM. XII (1931), 116-127.
39. *Le Traité « De Amore et de Odio Carnis » attribué à Raoul de Flaix, O. S. B.* — *ib.*, 16-28.
40. *Lettre d'un Ermite à Renaud, abbé de Morimond, 1139-1154.* — RHE. XVII (1931), 831-848.
41. *Over de Liefde.* — PB. XII (1931), 40-51.
42. *Un Recueil peu connu de Questions sur les Sentences. Le Manuscrit 192 de la Bibliothèque de Bruges.* — RNS. XXXIII (1931), 487-491.
43. *Testament van Anselmus Adornes, 10 febr. 1470 (n. st.).* — B. XXXVII (1931), 225-239.
44. *Un Catéchisme du XIIIe Siècle.* — RHE. XXVIII (1932), 70-74.
45. *Les Manuscrits de Sophistique de la Bibliothèque de Bruges.* — RNS. XXXIV (1932), 57-65.
46. *Manuscrits de Philosophie aristotélicienne à la Bibliothèque de Bruges.* — *ib.*, XXXV (1933), 56-95.
47. *Catalogue des Livres d'Heures et de Prières de la Bibliothèque de Bruges.* — RHE. XXIX (1933), 344-364.
48. *Al de Kruispoort uit ! Geschiedkundige Uitstapjes op het Einde van de XVIIIe eeuw. z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1933].* In-8°, 15 blz.
49. *Al de Ezelpoort uit ! z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1933].* In 8°, 14 blz.
50. *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Publique de la Ville de Bruges.* Gembloux, J. Duculot, 1934. In-8°, 762 p. (Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques de Belgique, publié sous le Patronage de l'Académie Royale de Belgique. II).
51. *Festivités jubilaires du Saint Sang en 1749.* S. l. n. d. [Bruges, La Patrie, 1934], 19 p.
52. *Prachtstoeten en Beloogingen te Brugge, in den loop der XVe Eeuw. Verschenen in Burgerwelzijn te Brugge, 1933-1934. z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1934].* In-8°, 15 blz.
53. *Al de Dampoort uit ! Verschenen in Burgerwelzijn te Brugge, 1933-1934. z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1934].* In-8°, 19 blz.
54. *Al de Ste Catharinapoort uit ! z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1934].* In-8°, 11 blz.
55. *Quelques Formules à l'usage des Scribes et Annotations diverses tirées des Manuscrits de Bruges.* — RBPH. XIV (1935), 872-879.
56. *Les Manuscrits des Sentences de Pierre Lombard à la Bibliothèque de Bruges.* — In : *Geisteswelt des Mittelalters. Studien und Texte Martin Grabmann zur Vollendung des 60. Lebensjahres von Freunden und Schüler gewidmet.* Münster i. W. Aschendorpf, 1935, 361-402.

57. *Brugsche Kunstenaars van Voorheen. Verschenen in Burgerwelzijn te Brugge, 1934-1935.* z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1935]. In-8°, 108 blz.
58. *Oud Brugge. Verschenen in Burgerwelzijn te Brugge ten jare 1936.* z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1936]. In-8°, 84 blz.
59. *Twee Jaarboeken van Brugge. Verschenen in Burgerwelzijn te Brugge ten jare 1937.* z. j. n. d. [Brugge, Burgerwelzijn, 1937]. In-8°, 58 blz.

L. Willems.

Op 26 September 1938 overleed te Gent dr. Leonard Willems, lid van de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent en doctor honoris causa van de Universiteit van Amsterdam. De aflijvige werd den 27 Januari 1864 te S. Joos-ten-Noode geboren, studeerde de Staatswetenschappen aan de Universiteit te Brussel, waaraan zijn vader, Alphonse Willems, hoogleeraar was, en behaalde daarna te Gent zijn doctoraat in de Rechten. Hij heeft zich vooral toegelegd op het Middelnederlandsch, en had zich in de studie van het Reinaert-epos gespecialiseerd.

J. Mansion.

R. Fohalle geeft in de *Revue Belge de Philologie et d'Histoire* (XVIII, 1939, p. 361-380) een zeer grondige levenschets van J. Mansion († 1937).

Oproep voor Nederlandsche Cartularia.

Prof. Mr. W. van Iterson, Rijsburgerweg, 32, te Leiden, richt een oproep tot alle geschiedvorschers ten einde hem te helpen bij het aanleggen van een lijst van Nederlandsche cartularia, waarmede bedoeld worden cartularia van instellingen die gevestigd waren of nog zijn op het tegenwoordig Rijksnederlandsche gebied. Wij vestigen met nadruk de bijzondere aandacht van onze lezers op dezen oproep. De onderneming van prof. Mr. W. van Iterson verdient inderdaad allen steun en zal, hopen we, met succes bekroond worden.

Boeken en bijdragen.

De noordnederlandsche minderbroeder, B. KNIPPING behandelt in een monumentaal werk *De Iconografie van de Contra-Reformatie in de Nederlanden*, waarvan het eerste deel verscheen te Hilversum bij de firma P. Brand (in-4°, 333 blz.). Rijkelijk geïllustreerd, behandelt het de iconografie die na de hervorming ontstaan is en zoo zeer van de middeleeuwsche verschilt.

In de *Bijdragen tot de Geschiedenis*, dl. XXX (1937) geeft G. RENSON een bijdrage over *De Kerkelijke proceduur in de Nederlanden* (X-XVe eeuw) waarin men een helder algemeen overzicht zal vinden over dit weinig bekend onderwerp.

Het bekende boek over het Franciscanisme dat door rector dr. A. GEMELLI, O. F. M., voorzitter van de Pauselijke Academie van Wetenschappen in 1933 uitgegeven werd, is thans in een nederlandsche vertaling bij de firma Brepols te Turnhout, verschenen. Daar de oorspronkelijke tekst slechts weinige bijzonderheden over het Franciscanisme in de Nederlanden gaf, hebben de vertalers het prijzenswaardig initiatief genomen in die leemte te voorzien, en deze bijwerking opgedragen aan drs. GERLACH, O. M. Cap. en M. D. DE KOK, O. F. M. die zich uitstekend van hun taak gekweten hebben.

De studie van Prof. dr. H. LAURENT betiteld *Aspects de la vie économique dans la Gaule franque. Marchands des palais et marchands d'Abbayes* (Revue Historique, CLXXXIII, 1938) behandelt een onderwerp dat ook voor de oudste geschiedenis van Vlaanderen van belang is.

Men kent de *Bibliographie van de Geschiedenis der stad Antwerpen* door A. VAN LAAR in 1927 uitgegeven. Ze bewijst nog dagelijks uitstekende diensten ; thans werd besloten tot de uitgave van een aanvulling waarin de literatuur van 1927 tot 1937, die ongeveer 800 nummers telt, zal opgenomen worden.

